

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Кліматичні фінанси

Колективна монографія

За редакцією доктора економічних наук, професора М. І. Карліна

Луцьк
Вежа-Друк
2017

УДК 336.225.3(075.8)

К 21

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 29 червня 2017 р.)*

Рецензенти:

Вахович І. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Луцького національного технічного університету;

Шворак А. М. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Кліматичні фінанси [Текст] : кол. моногр. / М. І. Карлін, Н. В. Проць, К 21 І. О. Цимбалюк та [ін] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Карліна. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 184 с.

ISBN 978-966-940-111-3

У монографії визначено зміст, структуру та функції кліматичних фінансів. Вони включають економічні інструменти, важелі й нормативи, які використовуються як на глобальному рівні, так і на рівні окремих держав, регіонів певних країн, територіальних громад, домогосподарств для боротьби з потеплінням. Важливим елементом кліматичних фінансів виступають не лише штрафні санкції щодо тих, хто емітує викиди парникових газів, а й стимули для тих, хто максимально використовує відновні джерела енергії.

Видання рекомендоване студентам-економістам, аспірантам, екологам, працівникам природоохоронних органів та громадських екологічних структур, усім бажаючим зрозуміти способи подолання потепління клімату на планеті й в Україні за допомогою використання кліматичних фінансів.

УДК 336.225.3(075.8)

ISBN 978-966-940-111-3

© Карлін М. І. (та ін.), 2017

© Маліневська І. П. (обкладинка), 2017

ЗМІСТ

Передмова (Карлін М. І.)	5
Розділ 1. Суть, структура та механізм функціонування кліматичних фінансів (Карлін М. І.)	6
1.1. <i>Суть, функції та структура кліматичних фінансів</i>	6
1.2. <i>Механізм функціонування кліматичних фінансів у сучасних умовах</i>	19
Література	31
Розділ 2. Роль та значення кліматичних фінансів у міжнародних фінансах (Карлін М. І.)	33
2.1. <i>Роль міжнародних угод у забезпеченні фінансування збереження клімату на планеті та їх результативність</i>	33
2.2. <i>Проблеми використання кліматичних фінансів на міжнародному рівні та способи їх розв'язання</i>	48
Література	57
Розділ 3. Кліматична політика держави та фінансовий механізм її реалізації (Проць Н. В.)	60
3.1. <i>Сучасний стан та потреба реалізації кліматичної політики держави</i>	60
3.2. <i>Фінансовий механізм реалізації кліматичної політики Української держави</i>	67
Література	75
Розділ 4. Місце кліматичних фінансів у регіональних та місцевих фінансах (Карлін М. І.)	77
4.1. <i>Кліматичні фінанси як важливий елемент регіональних фінансів</i>	77
4.2. <i>Кліматичні фінанси як одна зі складових фінансів територіальних громад</i>	89
Література	98
Розділ 5. Екологічні податки в системі кліматичних фінансів (Цимбалюк І. О.)	101
5.1. <i>Зарубіжна практика використання екологічного оподаткування в системі кліматичних фінансів</i>	101

5.2. Перспективи використання податків в Україні з метою протидії зміні клімату	108
Література	117
Розділ 6. Екологічні штрафи в структурі кліматичних фінансів (Борисюк О. В.)	119
6.1. Сутність та значення екологічних штрафів	119
6.2. Розв'язання проблеми екологічних штрафів за рахунок екологічного страхування	133
Література	138
Розділ 7. Екологічні стимули в системі кліматичних фінансів (Карлін М. І.)	140
7.1. Негативні кліматичні стимули	140
7.2. Екологічні позитивні стимули	146
Література	156
Розділ 8. Фінансові аспекти енергозбереження (Стрішенець О. М., Павлов К. В.)	158
8.1. Імплементация світового досвіду фінансування енергоощадних заходів в Україні (О. М. Стрішенець)	158
8.2. Механізм фінансово-кредитного забезпечення енергоефективних заходів на об'єктах ЖБК та ОСББ (К. В. Павлов)	165
Література	182

ПЕРЕДМОВА

Глобальне потепління клімату, яке зараз спостерігаємо, змушує міжнародні організації шукати способи його подолання, у тому числі й за допомогою використання фінансових важелів та інструментів. Їх перелік частково розроблено в Кіотському протоколі й у його доповненнях, але ці фінансові інструменти стосуються насамперед глобального рівня. На нашу думку, їх треба доповнити фінансовими інструментами макrorівня, регіонального рівня, рівня територіальних громад і домогосподарств. Лише тоді можна буде говорити про систему кліматичних фінансів як елемент світової фінансової системи. Виконання цього завдання реалізовано в монографії, яка є результатом праці викладачів кількох кафедр Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Монографія стане в нагоді студентам-економістам, аспірантам, екологам, працівникам природоохоронних органів і громадських екологічних структур, усім бажаючим збагнути способи подолання потепління клімату на планеті за допомогою використання кліматичних фінансів.

Передмову, розділи 1, 2, 4, 7 підготував д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування М. І. Карлін, розділ 3 – Н. В. Проць, канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування; розділ 5 – І. О. Цимбалюк, канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування; розділ 6 – О. В. Борисюк, канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування; розділ 8 – д-р екон. наук, проф. О. М. Стрішенець, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування й канд. екон. наук, доц. кафедри аналітичної економіки та природокористування К. В. Павлов.

Автори монографії вдячні шановним рецензентам за конструктивні зауваження й пропозиції щодо покращення змісту видання.

Побажання щодо вдосконалення змісту монографії можна надіслати за адресою: 43001, м. Луцьк, проспект Волі, 13, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, д-ру екон. наук, проф., завідувачу кафедри фінансів, банківської справи та страхування М. І. Карліну.

Розділ 1

Суть, структура та механізм функціонування кліматичних фінансів (М. І. Карлін)

1.1. Суть, функції та структура кліматичних фінансів

Необхідність дослідження кліматичних фінансів пов'язана з негативними тенденціями в розвитку клімату. Учені попереджують, що подальше потепління клімату на планеті навіть на один градус за Цельсієм може призвести до забруднення атмосфери додатковими 55 млрд т вуглецю до 2050 р. А це може спровокувати фатальні процеси в кліматичній системі Землі та проходження нашою планетою екологічної точки неповернення. Тому в розвинутих країнах усе більше уваги приділяють екологічній економіці, яка ставить своїм завданням урахувати екологічні фактори в економічних системах як їхню внутрішню органічну складову. Водночас досить впливовою є також група вчених, які ставлять під сумнів існування проблеми потепління клімату на планеті. Оскільки критерієм істини є практика, то вона підтверджує існування потепління. У наукових публікаціях наведено дані, що за останні 10 років ХХ ст. середньорічна температура повітря на планеті зросла на один градус за Цельсієм, а до 2050 р. вона ще підвищиться на п'ять градусів (порівняно з 1990 р.). Починаючи з 1850 р., рівень CO₂ в повітрі біля землі зріс майже на 50 %. До 2100 р. середня температура на планеті, за прогнозами кліматологів, підвищиться на 2–6 градусів за Цельсієм. За оцінками наукової групи професора Ніколаса Стерна, щорічні втрати від зміни клімату в майбутньому можуть досягнути 20 % глобального ВВП, якщо не вжити рішучих заходів сьогодні. Крім того, за даними Національного центру досліджень за довкіллям США, усі роки ХХІ ст. стали одними з найбільш теплих за всю історію досліджень (із 1890 р.), а 2016 р. – найтеплішим в історії. Найгірша ситуація з потеплінням в Арктиці.

Усе більше вчених стверджують, що у ХХІ ст. людство вступило в новий етап розвитку, який можна назвати катастрофічним стосовно екологічного впливу людини на природу та клімат планети. Тому важливо вже зараз розробити систему заходів, які б зупинили вказаний процес, у тому числі й фінансового плану. Для цього у фінансовій системі кожної країни доцільно виокремити такий компонент екологічної економіки, як кліматичні фінанси, за допомогою яких можна було б більш ефективно впливати на процес призупинення погіршення

клімату на планеті. Подібне доцільно зробити й на глобальному рівні. Це б дало змогу ефективніше боротися з потеплінням клімату й іншими екологічними проблемами на Землі загалом і в окремій країні, узгоджувати зміни в кліматичних фінансах на планетарному рівні. Для розв'язання цієї проблеми на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято Кіотський протокол та низку важливих доповнень до нього, якими користуються все більше країн світу, але результативність цих угод поки що залишається недостатньою.

Значний внесок у дослідження впливу фінансових заходів на розв'язання екологічних проблем зробили як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них – В. Борейко, Е. Вайцеккер, І. Бистряков, І. Вахович, І. Гайдучький, Р. Гевко, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, І. Замула, Н. Зімовчук, А. Кірейцева, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, О. Ляшенко, О. Островська, Н. Павліха, Б. Порфірьєв, Б. Рубцов, П. Саблук, М. Сміт, О. Сохацька, Д. Стігліц, І. Сторонянська, Дж. Сьєберт, М. Тітов, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, К. Харгроуз, Д. Хі, Є. Хлобистов, Л. Черчик, А. Шворак та ін. Водночас у їхніх роботах не розроблено системи кліматичних фінансів, що б дало змогу більш ефективно боротися з потеплінням у сучасних умовах. А така потреба є нагальною, оскільки і на глобальному, і на рівні окремих країн поки що не сформовано систему фінансових заходів, що позитивно впливають на збереження клімату. Досить часто ці заходи мають тимчасовий характер, не координуються між собою на глобальному рівні, оскільки проти таких заходів активно виступають керівники деяких розвинутих країн та транснаціональні компанії тощо. Якщо США не бажають брати участь у фінансовій кліматичній допомозі державам, що розвиваються, то КНР, Індія, Бразилія, Мексика й низка інших країн саме потребують подібної допомоги. Крім того, поки що не вдається домогтись узгодження дій у використанні кліматичних фінансів між США, КНР і ЄС.

Виходячи з цього, важливо визначити зміст такого нового складника фінансової системи світу, як кліматичні фінанси, їх структуру та функції. Відповідно до зазначеної мети важливо виконати такі завдання: з'ясувати суть і функції кліматичних фінансів; розробити їх структуру й механізм функціонування на різних рівнях управління; виявити наявні проблеми у використанні кліматичних фінансів як у світі, так і в Україні та можливі способи їх розв'язання. Важливо також дослідити особливості виведення частини екологічних коштів в офшори як із нашої країни, так і з інших держав, оскільки це одна з

причин обмеження світовим товариством надання цих коштів країнам, що розвиваються. Це стосується й України, до якої є серйозні претензії щодо подібних дій. Зокрема, із великими проблемами використано так званий кліматичний кредит від Японії, суворі звинувачення висунуто українським посадовцям, які займалися розподілом та використанням міжнародних кліматичних коштів на облаштування світильників, що працюють на сонячній енергії тощо.

Загострення кліматичних проблем в епоху глобалізації вимагає від світового співтовариства пошуку способів їх розв'язання, зокрема й фінансових. Як відзначають деякі зарубіжні вчені [1], сучасний етап розвитку глобалізації та її вплив на природокористування зумовлює необхідність співпраці національних урядів із питань природокористування, недопущення світових фінансових й інших криз, які ускладнюють реалізацію цивілізаційних умов природокористування, зумовлює потребу створення міждержавних інституцій для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем. Для цього активно розвиваються «зелена» економіка та так звані «зелені» фінанси. Складовими частинами «зеленої економіки» є роздрібні фінанси, інвестиційні фінанси, управління активами, страхування, які теж поділяються на окремі компоненти. «Зелені» фінанси включають різні галузі фінансів і фінансові продукти. Усіх їх можна об'єднати в три напрями: 1) фінансування інфраструктури; 2) фінансова допомога галузям та компаніям; 3) фінансові ринки [2, с. 14–15].

Окремі складники системи кліматичних фінансів містяться в міжнародних документах щодо збереження клімату на планеті, насамперед у Кіотському протоколі і його доповненнях. Передусім, це стосується Паризької кліматичної умови 2015 р., у якій передбачено фінансові інструменти зменшення викидів CO₂ у повітря. Крім того, певні нормативи щодо дотримання кліматичних умов і форми фінансово-економічної відповідальності містяться в документах Європейського Союзу, інших регіональних організацій, у багатьох міждержавних угодах між окремими країнами, в екологічних документах окремих держав тощо. Водночас не всі ці рішення акцептуються окремими країнами, насамперед США.

Фінансовий зміст Кіотського протоколу, як відомо, полягає у створенні системи торгівлі емісіями викидів парникових газів, що повинно скоротити їх рівень на планеті. Також викликає занепокоєння той факт, що багато розвинутих країн (зокрема й у ЄС) поки не в змозі виконати умови Кіотського протоколу (як і Паризької угоди) у визначені терміни.

Потребують допомоги й держави з низьким рівнем життя та значною заборгованістю за іноземними кредитами. Подібна ситуація в останні роки характерна також для України.

До нашої країни є зауваження щодо планів зменшення викидів парникових газів, оскільки у 2015 р. Україна оголосила про їх скорочення лише на 40 % відносно рівня викидів парникових газів у 1990 р. Зважаючи на спад виробництва та низку інших факторів, така заявка дає змогу, навпаки, збільшувати викиди парникових газів. А це не сприятиме нашій країні очікувати на різні форми міжнародної допомоги, у тому числі фінансової. Потрібно враховувати й той факт, що в 1997 р. (коли ухвалювали Кіотський протокол) Україну за рівнем викидів парникових газів віднесли до розвинутих країн і вона не змогла скористатися різними формами міжнародної допомоги.

Крім того, потребує змін і нормативна база щодо оподаткування викидів в атмосферу в нашій державі. Так, пунктом 249.3 статті 249 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. встановлено, що суми екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин стаціонарними джерелами забруднення, обчислюється платниками самостійно щокварталу, ураховуючи фактичні обсяги викидів і ставок податку. До прийняття Податкового кодексу України справлявся не податок, а збір за забруднення довкілля. Його особливість полягала в тому, що за понадлімітні обсяги забруднення або за забруднення без затверджених лімітів збір сплачувався в десятикратному розмірі. Тому доцільно й під час використання екологічного податку встановити ліміти викидів та штрафні санкції за їх перевищення, оскільки подібні підходи до викидів в атмосферне повітря забруднювальних речовин домінують у більшості країн світу. Інакше важко очікувати надходження кліматичних інвестицій до нашої держави.

Аналіз експертами [3, с.12] основних пріоритетів бюджетної політики України засвідчив нехтування владою потребою розв'язання екологічних проблем (вони лише згадуються в бюджетній резолюції на 2013 р.), недостатньо уваги приділяється й державній підтримці впровадження екологічно чистих технологій. Частка видатків на охорону навколишнього середовища в загальних видатках Зведеного бюджету України у 2001–2015 рр. була незначною (від 1,67 до 1,26 %). Більшість бюджетних коштів у 2001–2015 рр. виділялося з державного бюджету (72–83 %), а з місцевих – лише 17–28 %. У результаті порівняння показників видатків бюджету на охорону довкілля й податкових

надходжень від екологічного податку експертами зроблено висновок про те, що державні фінанси України володіють достатнім потенціалом щодо збільшення видатків у цій сфері [3, с. 17].

Усе вищесказане зумовлює той факт, що в структурі екологічної економіки важливим складником мають стати кліматичні фінанси, які повинні охоплювати фінансові інструменти екологічного плану, що впливають на збереження та покращення клімату на планеті. Причому структура кліматичних фінансів повинна охоплювати не тільки геополітичний і державний рівні, а й рівень окремих регіонів, громад і суб'єктів господарювання, рівень домогосподарств. Лише за такого підходу до визначення кліматичних фінансів, їхніх суб'єктів та об'єктів удасться досягнути синергетичного ефекту в покращенні клімату на планеті.

Ураховуючи той факт, що кліматичні фінанси є компонентом екологічної економіки, очевидно, що її закони й принципи визначають напрями використання цих фінансів. Американським ученим Б. Коммонером сформульовано чотири закони екології [4, с. 143–144], які повинні стати також законами функціонування кліматичних фінансів. Перший закон екології звучить таким чином: усе пов'язано з усім. Згідно з другим законом екології, усе кудись повинно діватися. Третій закон передбачає, що за все треба платити. Відповідно до четвертого закону, природа знає краще. Іншими словами, економіка будь-якої країни повинна пристосовуватися до вимог природи, а не навпаки.

Побудова в Україні соціальної ринкової економіки вимагає дотримання її принципів. Один із них – дотримання екологічного порядку, що означає, крім усього іншого, збереження довкілля, використання альтернативних відновлювальних джерел енергії тощо. При цьому на перший план виходить не подальше усунення завданої навколишньому середовищу шкоди, а зміна виробничих і споживчих процесів таким чином, аби такої шкоди не завдавати взагалі [5, с. 71]. Щодо кліматичних фінансів подібний підхід означає потребу, як мінімум, збереження за їх допомогою наявного клімату на планеті, а як максимум – його покращення через механізм кліматичних фінансів. Тому загальними принципами функціонування кліматичних фінансів повинні стати, насамперед, такі: 1) ліквідація шкоди, завданої клімату планети; 2) збереження клімату планети; 3) покращення її клімату.

У структурі «зелених» фінансів (однозначного визначення яких поки що не існує) виділяють таку складову частину, як кліматичні

фінанси. Під ними розуміють витрати на розвиток низьковуглецевих технологій і зниження викидів парникових газів та/або адаптації до змін клімату і його наслідків [6, с. 6]. Водночас визначення кліматичних фінансів як економічної категорії поки що відсутнє, що вимагає відповідного дослідження й відокремлення їх від «зелених фінансів», оскільки останні трактуються в зарубіжній літературі дуже широко. Крім того, наведене вище визначення кліматичних фінансів має дуже вузький характер.

Аналіз міжнародних документів і зарубіжної наукової літератури із «зелених фінансів» дає підставу запропонувати визначення кліматичних фінансів як економічної категорії: зелені фінанси – це сукупність фінансових відносин між окремими країнами світу, а також у середині цих держав щодо використання фінансових важелів, інструментів, норм і нормативів, які сприяють збереженню й покращенню кліматичних умов для належного відтворення факторів виробництва та забезпечення сталого розвитку як у масштабах усього світу й груп країн, так і на рівні окремої держави, її регіону, окремої територіальної громади. Відповідно, суб'єктами цих відносин є, насамперед, міжнародні організації (ООН, ЄС тощо), окремі країни в особі їхніх урядів і парламентів, регіони держави, територіальні громади, домогосподарства [7, с. 122].

До суб'єктів кліматичних фінансів важливо віднести також суб'єкти господарювання. Зокрема, на початку 2017 р. керівництво німецького «Deutsche Bank» прийняло рішення, що банк і його дочірні структури по всьому світу не надаватимуть кредити для видобутку енергетичного вугілля та побудови тепло- й електростанцій, які працюють на викопному паливі. Фінансування вже розпочатих проектів за участю «Deutsche Bank» у цій сфері поступово скорочуватиметься, а з часом і зовсім припиниться. Це рішення прийнято відповідно до обіцянки «Deutsche Bank», яку оголошено під час проведення Паризької кліматичної конференції в грудні 2015 р. Крім того, банку, ще 400 державним і приватним компаніям, які брали участь у ній, пообіцяли допомогти в боротьбі з глобальним потеплінням. Водночас дисонансом щодо рішень Паризької кліматичної конференції стала заява Д. Трампа щодо виведення США з участі в механізмах її реалізації. Тим більше, що США є другим (за КНР) емітентом парникових газів у світі. Викликають подив й інші дії та слова Д. Трампа. Зокрема, зразу після приходу до влади він заморозив усі гранти для науковців з Агенції з охорони навколишнього середовища. Крім того, з

Інтернету зникли доповіді та інформація американських публічних інституцій стосовно кліматичних змін, які Д. Трамп не визнає й називає дією Китаю щодо стримування розвитку американських фірм та їх експорту.

Водночас усе більше пенсійних і страхових фондів, які є найбільшими інвесторами у світі, виходять із програм фінансування видобування та переробки викопного палива, насамперед вугілля, що потрібно враховувати в Україні. Зокрема, французький пенсійний фонд (FRR), який оперує коштами в розмірі 37 млрд євро, оголосив, що виходить зі своїх інвестицій у виробництво тютюну та в більшій частині – з інвестицій у вугільні акціонерні товариства. Низка британських пенсійних фондів, які входять у систему регіональних пенсійних фондів (LGPF), проголосили про вихід із вугільних акціонерних товариств у зв'язку зі зростанням фінансового ризику при інвестуванні в подібні товариства. Вони переорієнтовують свої кошти в товариства, які пов'язані з виробництвом відновлюваної енергії. На таке рішення британських пенсійних фондів вплинув тиск громадськості, яка виступила проти «брудного інвестування». Німецькі пенсійні фонди також дотримуються подібних тенденцій в інвестуванні, оскільки в Німеччині прийнято рішення до 2035 р. повністю замінити енергію, отриману від спалювання вугілля, енергією, отриманою від використання відновних енергетичних джерел. Зокрема, Німецький лікарський пенсійний фонд Берліна, капітал якого складає 7 млрд євро, проінформував про виключення зі свого інвестиційного портфелю акцій усіх акціонерних товариств, які забезпечують хоча б 25 % виробництва вугілля, а також тих, які споживають понад 25 % енергії, отриманої в процесі переробки кам'яного вугілля. Це стосується 40 акціонерних товариств інвестиційного портфелю вказаного фонду. Водночас невеликі пенсійні та страхові фонди не можуть собі дозволити подібні дії, оскільки для них існують дуже великі ризики щодо інвестування у виробництво відновних джерел енергії.

В Україні поки ці тенденції не враховуються, в електроенергетиці – навпаки, спостерігаємо протилежні процеси. Зокрема, зараз відбувається переведення окремих блоків ТЕС зі спалювання антрациту на використання газового вугілля, що може, крім усього іншого, суттєво збільшити викиди парникових газів в атмосферу. Проблема полягає в тому, що в Україні для такої реконструкції вибрали найдешевший варіант, хоча спеціалістами пропонувався кращий за екологічними стандартами варіант, проте дорожчий за витратами. Його суть полягала

в тому, що ТЕС переходитиме на пряме вдування, що забезпечує високу безпеку, технологічність і дає змогу істотно підвищити економічні параметри реконструйованого блоку. Для цього потрібно закупити спеціальні млини: для енергоблоку потужністю 200 МВт – млини вартістю 6–7 млн євро, а для енергоблоку потужністю 200 МВт – 9–10 млн євро. У такому випадку наші ТЕС були б подібними до європейських, а витрати на помел, за оцінками експертів, зменшилися б удвічі. Проблемою є й те, що вартість блоків, які почали реконструюватися, значно зросла, а потужність буде меншою за заплановану. На думку фахівців, причина цього – неефективне витрачання коштів. Усе це ставить під питання отримання Україною кліматичних позичок та пільгових кредитів від Зеленого кліматичного фонду, інших міжнародних екологічних фондів (зокрема від відповідних фондів ЄС), не кажучи вже про пільгові кредити від зарубіжних банків й інших фінансових інституцій.

Ураховуючи той факт, що чверть усіх викидів в атмосферу дає транспорт, сьогодні провідні автомобільні компанії масово переходять на виробництво електромобілів [8]. Зокрема, концерн «Форд» уклав у розвиток електромобілів 4,5 млрд дол. і планує випустити 13 нових моделей до 2020 р. Корейський концерн «Хюндай-Кіа» до 2020 р. має розширити модельну лінійку електромобілів до 22 машин. Автомобільний концерн «Тойота» заявив, що до 2050 р. в їхньому модельному ряду не залишиться жодного автомобіля з двигуном внутрішнього згорання. Німецький концерн «Фольксваген» також активно електрифікує свій модельний ряд. Поширюється й практика використання електромобілів у виробничій діяльності. Так, міжнародна служба доставки листів і пошти DHL переводить свої автомобілі на електричну тягу. А близько 2,5 млн автовласників у світі відмовилися від автомобілів із двигуном внутрішнього згорання на користь електромобілів, але цього поки недостатньо для подолання потепління клімату на планеті.

Усе більшу роль у використанні кліматичних фінансів і у світі, і в Україні починають відігравати окремі громадяни та територіальні громади, тому їх також доцільно віднести до суб'єктів кліматичних фінансів. У нашій країні це, насамперед, стосується об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які стають потужною силою в боротьбі з державною бюрократією в питаннях збереження клімату на місцях. На кінець 2017 р. їх кількість повинна скласти близько 50 % усіх територіальних громад, тому не дивно, що в багатьох районах та областях починається блокування їх створення, оскільки більшість

районів (а з часом і деякі області) перестане існувати. Викликає занепокоєння й поступове зменшення державної фінансової підтримки ОТГ та передача в їх управління все більшої кількості збиткових соціокультурних установ. Зокрема, ОТГ, які були створені у 2016 р., у 2017 р. отримають від держави менше коштів, оскільки країні потрібно фінансово підтримати нові ОТГ. Одним із головних позитивів створення ОТГ стало те, що вони почали виділяти все більше коштів на розв'язання кліматичних проблем на місцях, чому державні структури завжди приділяли мало уваги.

До суб'єктів кліматичних фінансів потрібно віднести й енергетичні кооперативи, які набирають поширення в розвинутих країнах та які важливо створювати і в Україні. Тисячі таких кооперативів працюють у різних державах Європейського Союзу. Зокрема, громад, які об'єдналися в енергетичні кооперативи в Німеччині, нараховується 700 одиниць. Серед них є і невеликі кооперативи, і потужні кооперативи, що володіють сонячними, вітровими та біогазовими електростанціями. Членами таких кооперативів є не лише окремі громадяни, а й фермерські господарства й компанії. Таку тенденцію підтримують на офіційному рівні в ЄС. У недавно запропонованому до обговорення «Четвертому енергетичному пакеті» міститься згадка про те, що енергетичні кооперативи є ефективним і фінансово доцільним способом забезпечення потреб громадян стосовно джерел енергії. Енергетичні кооперативи відіграють важливу роль і в енергетиці США. Понад 42 млн їхніх членів спільно володіють мережами більше ніж 900 енергетичних кооперативів. Ці мережі покривають 75 % території США й розподіляють близько 11 % усієї електроенергії в країні. Насамперед вони поширені в сільській місцевості, де не дуже хочуть працювати великі енергокомпанії.

Важливими суб'єктами управління кліматичними фінансами на глобальному рівні та на рівні окремих країн є екологічні громадські організації, яким потрібно надати певні функції контролю. Крім того, вони повинні мати можливість контролювати діяльність і відповідних державних екологічних структур, які діють не завжди ефективно. Зокрема, в Україні існують суттєві проблеми в діяльності Державної екологічної інспекції (ДЕІ) [9]. Уряд нашої країни вирішив піти шляхом ліквідації наявної інспекції й створення іншого органу, котрий справді контролюватиме порушення в природоохоронній сфері. Та зараз це важко зробити, оскільки інспектори можуть проводити перевірку тільки після звернення фізичної особи до них, а планові перевірки, за

законом, здійснюються лише раз на два роки. На нашу думку, потрібно надати право на перевірку ДЕІ й за зверненням громадських природоохоронних організацій. Останнє важливо тому, що перевірки суб'єктів господарювання на екологічність відповідними державними структурами здійснюються дуже рідко. Так, у статті Закону України «Про основні засади державного нагляду у сфері господарської діяльності» передбачено, що планові заходи з нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання, яка віднесена до високого ступеня ризику, проводять не частіше одного разу на два роки, середнього – не частіше одного разу на три роки, до незначного – не частіше одного разу на п'ять років.

У червні 2017 р. Кабінету Міністрів України представлено концепцію реформування ДЕІ, яку було затверджено. Згідно з нею, реформування ДЕІ відбуватиметься за три етапи. На першому буде ліквідовано ДЕІ та створено нову структуру – Державну природоохоронну службу (ДПС). Співробітників до неї набиратимуть через процедуру відкритого конкурсу, а можливість переатестації виключається (щоб у неї не потрапили корумповані співробітники ДЕІ). На другому етапі буде оновлено законодавство, а на третьому передбачено запровадження нової системи моніторингу за станом довкілля. Планується змінити також систему штрафів за порушення екологічного законодавства, оскільки поки що найбільший штраф для посадових осіб становить 1700 грн, а для фізичних – 1300 грн. Це пов'язано з тим, що навіть у разі передачі справ до правоохоронних органів підприємці не несуть покарання, яке б відповідало розмірам завданої шкоди здоров'ю населення й матеріальним затратам на лікування постраждалих.

Об'єктами кліматичних фінансів, як свідчить наш аналіз міжнародних кліматичних документів та відповідних нормативних актів окремих країн, є сукупність фінансових важелів, інструментів, норм і нормативів, які сприяють збереженню й покращенню кліматичних умов задля належного відтворення факторів виробництва та забезпечення сталого розвитку у світі й в окремій країні. Загалом структурні елементи кліматичних фінансів відображено в Кіотському протоколі, у Паризькій кліматичній угоді, документах ЄС, інших регіональних організацій, у документах окремих країн, спрямованих на боротьбу з потеплінням клімату, енергозбереження, стимулювання використання електротранспорту, сортування й використання сміття для виробництва електроенергії та тепла тощо.

До об'єктів кліматичних фінансів доцільно віднести й кліматичні інвестиції, які поки що не мають свого конкретного визначення. На

наше переконання, кліматичні інвестиції – це кошти міжнародних кліматичних фондів (передусім Зеленого кліматичного фонду, фондів ЄС, інших міжнародних організацій), бюджетні кошти окремих держав та їхніх регіонів й окремих громад, а також підприємств і громадян, які використовуються на збереження й поліпшення клімату на планеті. Джерелом кліматичних інвестицій, крім традиційних, сьогодні стають і так звані «зелені облігації», що випускаються міжнародними організаціями та окремими країнами, для отримання коштів із метою запровадження проектів із покращення клімату. Відомий російський учений Б. Порфірьєв прогнозує, що до 2040 р., завдяки диверсифікації джерел фінансування та розвитку ринку низьковуглецевих технологій, частка банківського кредитування «зеленого» сектору економіки може зменшитися до 33 %, а частка інноваційних фінансових інструментів збільшиться до 23 %. Насамперед, це стосується «зелених облігацій», які виступають такою інноваційною формою фінансування. Тому в механізмі кліматичного фінансування виділяють і такий елемент, як кліматичні фінансові інновації.

«Зелені облігації» – це боргові інструменти, що використовуються на залучення коштів на проекти, пов'язані з відновлювальною енергією, підвищенням енергоефективності, екологічно чистим транспортом або низьковуглецевою економікою. Випуск цих цінних паперів зріс у 2016 р. на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку, або 93,4 млрд дол. США. Це сталося, передусім, завдяки виходу на цей ринок китайських позичальників, на яких припадає третина «зелених облігацій», які уможливили залучення 32,9 млрд дол. США на екологічні проекти [10]. А за даними агентства Moodys, у 2017 р. екологічних облігацій буде випущено на 206 млрд дол. США. Загалом, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. На думку експертів, «зелені облігації» можуть забезпечити поступовий перехід світу до екологічно стійкої економіки в другій половині ХХІ ст.

Новим об'єктом кліматичних фінансів в останні роки стають кліматичні інновації, насамперед спрямовані на стимулювання виробництва відновних джерел енергії, передусім за допомогою енергії сонця, вітру, води, біомаси тощо. Тому все більше компаній починають виробляти обладнання для отримання енергії з відновних джерел. Зокрема, компанія ІКЕА встановила 300 вітряків у 10 країнах світу й 800 сонячних панелей. Зараз ці країни на 71 % забезпечують себе енергією з чистих джерел і незабаром ця цифра сягне позначки у 80 %.

Мета компанії – домогтися виробництва електроенергії в цих державах у 2020 р. на рівні 100 % за рахунок відновлювальних джерел.

Особливе місце серед об'єктів кліматичних фінансів займає так званий «зелений» тариф для виробників енергії та тепла з альтернативних джерел, у тому числі з біомаси. Зокрема, у Німеччині для цього дуже широко використовують силос, де ввели підвищений тариф за енергію, отриману з біогазу. Під вирощування силосу в цій країні задіяли близько 1 млн га землі, що дорівнює 10 % загальних земель країни. В Україні з 2009 р. закон про біоенергетику не передбачав підвищеного тарифу для проектів, що працюють із біомасою, пільги надавали тільки проектам, у яких використовували воду, сонце та вітер. Потім, коли біомаса потрапила в законодавчо затверджений перелік джерел для біоенергетики, із неї викреслили силос і траву. Усе це виправлено лише в липні 2015 р. Водночас потрібно розуміти, що в Україні силос краще застосовувати як корм для худоби, а не для виробництва енергії. Проблемно те, що поголів'я ВРХ в Україні за роки незалежності скоротилося в кілька разів, що призвело до запусіння великих земельних площ, які зараз починають використовувати для виробництва біомаси.

Разом із тим під час застосування біопалива важливо не допустити в бідних країнах неефективного використання родючої землі для вирощування енергетичних рослин для їх майбутньої переробки на тріску та пелети, які експортуються в розвинуті держави за дуже високими цінами. Причому досить часто в Україні на експортну тріску переробляють і якісну деревину, яку можна було б використати для виробництва пиломатеріалів, європіддонів, меблів тощо. Тому органи місцевого самоврядування, крім усього іншого, повинні нести відповідальність і за відповідність застосування наявних відновлювальних джерел енергії міжнародним стандартам якості доквілля. Але для цього треба розробити відповідну систему стимулів і штрафів, оскільки не завжди ці заходи кореспондуються з економічною доцільністю на перспективу. Так, лише в Іваничівському районі Волинської області відведено близько 1000 га родючої землі під вирощування енергетичної верби, з якої виробляється тріска для опалення, яка майже не шкодить доквіллю. Практично вся ця продукція експортується до країн Європейського Союзу, забезпечуючи виробникам суттєві прибутки, а українські власники землі в регіоні з часом отримують взагалі не придатну для використання в сільському господарстві землю. На нашу думку, при виведенні земель сільськогосподарського призначення для

вирощування енергетичної лози потрібно застосовувати насамперед оцінки незалежних експертів (бажано зарубіжних фахівців з екологічного аудиту, ураховуючи величезний рівень корупції в Україні), оскільки відомі приклади використання сільськогосподарських земель під вирощування енергетичної лози викликають багато питань у незалежних експертів щодо доцільності такої діяльності.

Виходячи з визначення кліматичних фінансів, їхніх суб'єктів та об'єктів, можна виокремити їхні специфічні функції. Основною їхньою функцією в сучасних умовах є забезпечення належних кліматичних умов для відтворення факторів виробництва. Інша функція кліматичних фінансів – зупинення потепління клімату за допомогою сукупності фінансових інструментів, які використовуються як у масштабах усього світу та груп країн, так і на рівні окремої держави, її регіону, територіальної громади. Крім того, кліматичні фінанси повинні створити належні умови щодо екологічної безпеки використання природних ресурсів й екологічної безпеки в цілому.

У структуру кліматичних фінансів у сьогоденні умовах, виходячи з аналізу наукової літератури з фінансів та міжнародних документів із цієї проблематики, доцільно було б, насамперед, уключити такі фінансові інструменти, як екологічні податки, стимули й штрафи, а також інвестиції та кредити, що спрямовані на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва на всіх рівнях (міжнародному, у межах окремої держави, регіону, громади чи домогосподарства). При цьому в розвинутих країнах усе більше увагу акцентують на кліматичних стимулах, а не на штрафах.

Кліматичні фінанси повинні включати й важелі, інструменти, норми й нормативи, направлені проти тих суб'єктів господарювання (держав, транснаціональних компаній, фірм окремих країн, громадян), які негативно впливають своїми діями на клімат планети на всіх рівнях (у міжнародному масштабі, у межах певної країни, її регіону, окремої громади, домогосподарства). У цьому плані важливо врахувати необхідність формування в суспільстві за допомогою кліматичних фінансів належного ставлення до збереження клімату на планеті. Тому ми підтримуємо тих українських учених, які пропонують до таких цілей віднести й відповідальне природокористування в інтересах суспільства, держави в їхньому сучасному та майбутньому розвитку [11, с. 11].

Із наведеного вище можна зробити висновок, що кліматичні фінанси – це складова частина світової фінансової системи, що включає елементи геофінансів, суспільних фінансів окремої країни, фінансів

регіону країни, суб'єктів господарювання, локальної громади. У деяких розвинутих державах (Скандинавські країни, Швейцарія, країни Бенілюксу тощо) важливим компонентом кліматичних фінансів уже стають окремі елементи фінансів підприємств і домогосподарств, що важливо враховувати в Україні під час реформування її фінансової системи. Використання кліматичних фінансів спрямовано не лише на зниження викидів парникових газів, а й на зменшення забруднення води, землі, надр, переробку та утилізацію сміття, енергозбереження тощо.

1.2. Механізм функціонування кліматичних фінансів у сучасних умовах

Складність визначення структурних елементів механізму функціонування кліматичних фінансів у сучасних умовах полягає в тому, що ліберальна модель економіки провокує нераціональне використання природних ресурсів у глобальному плані, що й призводить до потепління клімату. Тому в сучасних умовах у всіх країнах світу потрібно переходити до застосування принципів етичного маркетингу й обмеження надмірного споживання товарів і послуг, на виготовлення яких уже не вистачає ресурсів, насамперед енергетичних. Водночас необхідно забезпечити населення робочими місцями, що вимагає переходу до нової моделі світової економіки, яка повинна вести до збереження клімату на планеті, дотримання принципів сталого розвитку в цілому.

Нинішній етап розвитку глобалізації та її негативний вплив на клімат зумовлюють потребу співпраці національних урядів у питаннях природокористування, недопущення світових фінансових та інших криз, які ускладнюють реалізацію цивілізаційних умов природокористування, а також необхідність створення міждержавних інституцій для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем. Відповідно, складники механізму функціонування кліматичних фінансів містяться в міжнародних документах щодо збереження клімату на планеті, насамперед у Кіотському протоколі та його наступних доповненнях, у документах Європейського Союзу, інших регіональних організацій, у багатьох міждержавних угодах між окремими країнами, в екологічних документах окремих держав тощо.

У 1991 р. засновано Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), який надає гранти та кредити окремим країнам на подолання негативних змін клімату, збереження біологічного різноманіття, охорону міжнародних вод, збереження озонового шару. ГЕФ виділив 9,2 млрд дол. США

із власних коштів і залучив понад 40 млрд дол. США для реалізації понад 2600 проектів у країнах, що розвиваються, та в державах із перехідною економікою.

Крім Глобального екологічного фонду, у 2001 р. засновано ще два спеціалізовані фонди: Спеціалізований фонд для боротьби зі змінами клімату (СФБЗК) та Фонд допомоги для найменш розвинутих країн (ФДНРК). На початок серпня 2010 р. 22 держави-донори повідомили про внески в останній фонд у розмірі 290 млн дол. США. У Спеціалізований фонд для боротьби зі змінами клімату на початок жовтня 2009 р. внесено 104,1 млн дол. США, а в наступні роки ця сума повинна була зрости до близько 500 млн дол. США. Його функція полягає у виділенні коштів на адаптацію, передачу технологій та пов'язані з цим заходи зі створення потенціалу зі збереження клімату на планеті. Проблемою є те, що не всі донори виконують свої зобов'язання із внесення відповідних коштів.

Значні суми на розв'язання кліматичних проблем у Європі та у світі виділяє зі своїх фондів і Європейський Союз. Зокрема, пріоритетами Фонду Когезії (ФК) у сфері середовища є послуги та інфраструктура водного господарства; розв'язання проблем стосовно сміття й відходів; інфраструктура навколишнього середовища. Пріоритетами Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку села (ЄСГФРС) є такі: покращення конкурентоспроможності аграрного й лісового секторів; поліпшення довкілля та сільської природи (землекористування); покращення якості життя в сільськогосподарських районах; диверсифікація сільської економіки. Одними з головних цілей діяльності Європейського фонду регіонального розвитку є конверсія тих промислових регіонів, становище яких погіршується, а також охорона та розвиток навколишнього середовища. Значною мірою значне збільшення коштів фондів ЄС на розв'язання кліматичних й екологічних проблем у цьому об'єднанні прийнято під впливом країн Скандинавії (насамперед Швеції), де екологічні стандарти найвищі у світі. А в окремих країнах ЄС створено спеціальні кліматичні фонди. Зокрема, у Латвії функціонує Фінансовий інструмент кліматичних змін (ФІКЗ), кошти якого направляються на розробку й запровадження технологій, у яких передбачено використання відновних джерел енергії, скорочення викидів парникових газів тощо.

Київський протокол запусив у використання механізм чистого розвитку (МЧР), який є важливим складником кліматичних фінансів. Його суть полягає в такому: розвинута країна вкладає кошти в проект зі

зниження викидів парникових газів у країні, що розвивається, і привласнює собі весь обсяг скорочень цих викидів у результаті реалізації такого проекту. За статистикою ООН, через механізм МЧР реалізовано 7,8 тис. проектів у 107 країнах, у результаті чого глобальні викиди скоротилися на 1,5 млрд т (у перерахунку на CO₂). Водночас близько 75 % усіх цих проектів припало на чотири країни: Бразилію, КНР, Індію та Мексику [12].

Згідно з даними Міжнародного партнерства дій зі скорочення викидів вуглецю, на початок 2016 р. у світі нараховувалося 17 систем торгівлі квотами на викиди парникових газів (ETS), або вуглецевих бірж. Загальний обсяг викидів парникових газів, що торгуються на вуглецевих біржах, перевищив 4 млрд/т в еквіваленті CO₂, або 9 % світових викидів, а обсяг торгівлі – 34 млрд дол. США. У 2017 р. очікується, що ці показники зростуть до 7 млрд т і 16 % відповідно. Разом із тим кількість систем торгівлі викидами парникових газів скоротиться до 12 у зв'язку з інтеграцією восьми провінційних ETS у КНР у загальнонаціональну систему [6, с. 9].

Хоча й з великим запізненням, Міністерство екології та природних ресурсів України за підтримки Світового банку в середині 2017 р. почало розробляти механізм щодо впровадження ефективної системи моніторингу, звітності й верифікації викидів парникових газів в Україні. Відповідно, національна система торгівлі квотами на викиди парникових газів стане для України новим інструментом реалізації державної політики у сфері зміни клімату. На кінець 2017 р. планується внесення на розгляд уряду та Верховної Ради України Закону «Про систему моніторингу, звітності та верифікації парникових газів». За оцінками фахівців, для створення й реалізації системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів нашій країні знадобиться близько трьох років.

Паризька кліматична угода передбачає збір коштів у розмірі не менше ніж 100 млрд дол. США щорічно, починаючи з 2020 р. Після 2025 р. передбачено збільшити цю суму. Головну роль у розподілі цих коштів візьме на себе Зелений кліматичний фонд ООН. Його відкрито у 2010 р. Штаб-квартира фонду розміщена в діловому районі Сонгдо портового міста Інчхон (Республіка Корея). Поки цей фонд має в наявності трохи більше 10 млрд дол. США, які сплатили країни-донори. До 2020 р. розвинуті держави обіцяють щорічно вносити в цей фонд по 10 млрд дол. США. Загальне керівництво фондом покладено на

сформовану у 2012 р. міжнародну раду директорів, 24 члени якої рівною мірою представляють розвинуті країни та ті, що розвиваються.

У Паризькій угоді наголошено на потребі прискореного розвитку інновацій в енергетичному секторі та збереження клімату, зокрема й розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Це пов'язано з новими тенденціями у виробництві енергії на перспективу, які потрібно обов'язково врахувати й в Україні. Зокрема, у виробництві електроенергії до 2040 р. зростатиме роль газу та ВДЕ. За прогнозами Управління енергетичної інформації США, вона зросте до 30 % для газу й ВДЕ до 2040 р. (у 2012 р. їх частка складала по 22 %). Найбільш високими темпами використовуватимуться відновлювальні джерела енергії: за 2012–2040 рр. їх приріст складе близько 3 % у рік. Основна частина цього приросту буде забезпечена за рахунок негідроенергетичних відновлювальних джерел, а найбільшими темпами розвиватиметься використання сонячної енергії.

На фінансову підтримку Зеленого кліматичного фонду ООН можуть розраховувати насамперед країни, що розвиваються, які підписали Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату. Пріоритетними вважаються проекти, під час реалізації яких надається допомога громадам, найбільш постраждалим від змін клімату. Згідно з даними організації GCF, на 2015 р. вже отримали необхідну підтримку вісім проектів у таких країнах: 1. Перу; 2. Малаві; 3. Сенегал; 4. Бангладеш; 5. Руанда і Кенія; 6. Країни Латинської Америки та Карибського басейну (за рахунок розповсюдження інноваційних «зелених облігацій» будуть фінансуватись екологічно чисті проекти потужністю не менше ніж 30 МВт/год, на що виділено 217 млн дол. США); 7. Мальдиви; 8. Фіджі.

Україні також важливо довести міжнародному товариству той факт, що вона потребує негайної допомоги із Зеленого кліматичного фонду ООН, оскільки на її території ведуться бойові дії, інспіровані Росією. Ураховуючи високу насиченість Донбасу екологічно шкідливими підприємствами, які вже зруйновані або можуть бути пошкоджені під час загострення бойових дій, міжнародне співтовариство повинно допомогти нашій країні в подоланні наявних та потенційних кліматичних проблем. Проблемою є також те, що за 2014–2016 рр. рівень бідності в Україні перевищив 60 %, що ускладнює можливості нашої країни спрямовувати свої кошти на розв'язання кліматичних проблем. Крім того, виплати непосильних зовнішніх боргів нашою державою, починаючи з 2019 р., не дає можливості Україні належно виконувати взяті зобов'язання відповідно до міжнародних кліматичних угод. Наша

країна також відстає від розвинутих держав і в питаннях енергоефективності. За оцінками Світового банку, Україна набрала лише 37 балів за показниками енергоефективності. Водночас Австрія, яка вже давно розвиває «зелену» енергетику, набрала в цьому рейтингу 73 бали. Україна відстає й від країн-сусідів: Румунії (87 балів); Чехії (86 балів), Білорусі (62 бали), Польщі (57 балів). Найвищі оцінки в цьому рейтингу мають Данія (94 бали), Канада (91 бал), США (91 бал) і Нідерланди (90 балів). Тому Україні слід брати до уваги в цьому питанні досвід як розвинутих держав, так і країн-сусідів.

Механізм функціонування кліматичних фінансів повинен охоплювати фінансові інструменти екологічного плану, що забезпечують збереження та покращення клімату на планеті. Це стосується насамперед фінансових важелів впливу на збереження екології в цілому, а також фінансових інструментів боротьби з потеплінням клімату на планеті, фінансових стимулів і штрафів за дотримання законодавчо встановлених норм використання природних ресурсів, водо-, землекористування, утилізації сміття тощо. Доцільно всі ці фінансові інструменти й важелі узагальнити та розробити відповідну структуру механізму функціонування кліматичних фінансів, яка б охоплювала всі рівні управління кліматом, указані в Кіотському протоколі та його наступних доповненнях (насамперед у Паризькій угоді). Причому структура механізму кліматичних фінансів повинна охоплювати не лише геополітичний та державний рівні, а й рівень окремих регіонів, громад і домогосподарств.

У структуру механізму функціонування кліматичних фінансів в Україні в сьогоденних умовах, як свідчить аналіз праць зарубіжних та українських авторів і практики дотримання екологічних стандартів у світі, потрібно насамперед уключити такі фінансові інструменти, як екологічні податки, стимули (насамперед «зелені тарифи») й штрафи, а також інвестиції та кредити, що спрямовані на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва на всіх рівнях (міжнародному, у межах окремої держави, регіону чи громади). У цьому плані також доцільно розглядати й кредитні пільги для тих споживачів, які купляють електромобілі та інші машини й механізми (насамперед для використання енергії сонця, води, вітру тощо), які є сприятливими для навколишнього середовища.

Необхідність стимулювання відновної енергетики у світі та в Україні підтверджує той факт, що вона стає все більше конкурентоспроможною з традиційними галузями енергетики. Паритет вартості

між ними вже склався в 30 країнах світу, але кількість таких держав стрімко зростає [13]. Зокрема, у США, у штаті Каліфорнія, один кіловат електроенергії від сонячних панелей коштував 2,9 цента, а в Данії – 1,8, що менше, ніж сплачує за один кіловат електроенергії в побуті пересічний споживач в Україні. У цілому ціна за електроенергію, вироблену на сонячних батареях за 2016 р., зменшилася на третину, порівняно з цінами 2015 р. Коефіцієнт корисної дії (ККД) сонячних батарей із 1989 р. тримався на рівні 20 %, але став стрімко зростати в останні роки. Швидко дешевшають (приблизно на 16 % у рік) і акумуляторні літєво-іонні батареї, що зберігають та накопичують енергію. Водночас в Україні ця тенденція поки що не знайшла належної реалізації, хоча криза з антрацитом для виробництва електроенергії й тепла, яка склалася на початку 2017 р., повинна змусити владу нашої країни більше приділяти уваги відновній енергетиці. Однією з причин такого стану є те, що поточні витрати на продукування одного кіловата електроенергії на атомних станціях України (вони виробляють понад 50 % електроенергії країни) на сьогодні в 3–4 рази менші, ніж на вітрових установках. Водночас при цьому не враховуються значні витрати на виведення з експлуатації та консервацію атомних станцій. Аварія на Чорнобильській АС показала, що вартість атомної енергії в тривалому періоді для держави не є дешевою.

У багатьох країнах запроваджуються державні програми, завдяки яким компенсується частка витрат на встановлення систем генерації за рахунок сонячної енергії. У результаті, наприклад, у Німеччині вже понад 5 % споживаної енергії отримується за рахунок сонця, а вартість відповідних генеруючих установок за останні півтора десятиліття зменшилася в три-чотири рази. Водночас подібної програми поки що немає в Україні, де вартість сонячних установок потужністю 10 кВт становить 18–20 тис. євро за одиницю. Тому необхідна державна підтримка тих, хто хоче придбати подібну установку, хоча ряд фахівців вважає таке виробництво електроенергії безперспективним. Дещо допомагає в цьому плані використання «зеленого» тарифу для тих домогосподарств, які продають сонячну енергію державі, але їх в Україні ще досить мало. Треба мати на увазі й прогноз Міжнародного енергетичного агентства, згідно з яким до 2050 р. згенерована на основі сонячного випромінювання електроенергія зможе забезпечити світові потреби в ній на 20–25 %. Багато країн ураховують цю тенденцію та поступово стимулюють виробництво сонячної енергії й виготовлення

обладнання для цього. Зокрема, із 2001 р. у світі виготовлено понад 100 млн кремнієвих елементів потужністю 1,5 Вт.

Суттєвим елементом механізму функціонування кліматичних фінансів повинні, насамперед, стати ті складники екологічного оподаткування, які спрямовані на збереження клімату планети. Це, передусім, стосується оподаткування викидів в атмосферу шкідливих речовин, які призводять до потепління клімату на планеті. Крім того, це стосується й забруднювачів води, землі, надр, що опосередковано впливає на погіршення кліматичних умов. Згідно з міжнародними кліматичними угодами, до 2020 р. щорічні кліматичні платежі з боку розвинутих держав країнам, що розвиваються (133 плюс Китай), повинні сягнути 100 млрд дол. США. Поки ж вони складають 10 млрд дол. США, оскільки не існує обов'язковості їх сплати розвинутими державами. І в Кіотському протоколі, і в Паризькій угоді йдеться про добровільний характер сплати кліматичних фінансів на користь країн, що розвиваються. Крім того, у цих документах ідеться про дотримання принципу «загальної, але диференційованої відповідальності» за збереження клімату на планеті та зупинення його потепління.

В останнє десятиріччя (2007–2017 рр.) активно розвивається ринок «зелених облігацій», який може стати основним джерелом кліматичних фінансів у перспективі. Важливо й Україні пробитися на цей ринок, про що поки на офіційному рівні не говориться. У 2007 р. їх уперше емітували Світовий банк та Європейський інвестиційний банк на суму близько 807 млн дол. США. У 2013 р. «зелені облігації» випустили французька компанія «Electricite de France», шведська компанія «Vasakronan» та американський банк «Bank of America Meril Lynch». Російська компанія «Норнікель» розглядає можливість випуску «зелених облігацій» для фінансування своїх екологічних ініціатив, однією з яких є так званий «Сірковий проект». У листопаді 2016 р. «Норнікель» підписав контракт із канадською компанією «SNC-Lavalin» на суму 1,7 млрд дол. США, мета якого – реалізація проекту з утилізації діоксану сірки на Надеждинському заводі.

Темпи зростання випуску «зелених облігацій» достатньо високі: у 2013 р. їх випустили на суму в 3 млрд дол. США, у 2014 р. – на 34 млрд дол. США, у 2015 р. – на 46 млрд дол. США, а у 2016 р. їх планувалося випустити на суму 80–100 млрд дол. США. Понад 75 % «зелених облігацій» забезпечують банки розвитку, передусім міжнародні (44 % випуску у 2014 р.), а також окремі держави [6, с. 10].

«Зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й урядами країн, муніципальними й місцевими органами влади, що важливо взяти до уваги в Україні. Зокрема, перші регіональні «зелені облігації» були емітовані американським штатом Массачусетс, а муніципальні – містом Гетеборг (Швеція). Їх приклад наслідували канадська провінція Онтаріо, штат Нью-Йорк, місто Йоганнесбург (ПАР) [10]. Для подолання сміттевої кризи у Львові, інших великих українських містах було б доцільно організувати випуск «зелених облігацій» під гарантії уряду. Подібний механізм можна було б використати й для відбудови екологічних об'єктів у тих районах Донбасу, де відбувалися військові дії.

Основною проблемою розвитку ринку «зелених облігацій» є відсутність жорстких стандартів їх випуску. Тому низку кроків у цьому напрямі здійснено Світовим банком у 2013 р. На початку 2014 р. 13 банків спільно розробили та запропонували (а 49 фінансових інститутів підписали) загальні принципи випуску таких облігацій. На державному рівні перші офіційні правила випуску «зелених облігацій» були оприлюднені Народним банком Китаю в кінці 2015 р. задля стимулювання приватного інвестування для переходу КНР до «зеленої» економіки. Рейтингова агенція «S and P» також готує нові оцінні показники для оцінки ефективності «зелених облігацій». Вона почала розробляти показники, які будуть характеризувати вплив фірм на навколишнє середовище. Вони включатимуть такі елементи, як рівень кліматичного ризику діяльності фірми (залежно від рівня викидів парникових газів фірмою); рівень суспільного ризику в діяльності фірми; рівень управління фірмою щодо зменшення кліматичного ризику для суспільства й навколишнього середовища.

Важливим складником механізму функціонування кліматичних фінансів є так звані «зелені» банки, які отримали широкий розвиток, насамперед у США, Німеччині, інших розвинутих країнах. Вони фінансують багато проектів у «зеленій» економіці – від заходів з енергоефективності до розвитку відновлювальних джерел енергії. На першому етапі їх функціонування ці банки фінансово підтримала держава, а зараз вони стали прибутковими. Подібні структури було б доцільно створити і в Україні. Схвалений Верховною Радою нашої країни на початку червня 2017 р. Закон України «Про Фонд енергоефективності» закладає основи функціонування подібного банку в нашій країні.

Хоча термін «зелений банк» ніде не зареєстровано, до них належать альтернативні фінансові інститути, які інвестують у захист навколишнього середовища, у раціональне використання природних ресурсів, підтримку сільського господарства та виробників біопродукції, а також забезпечують високий рівень прозорості фінансових операцій і соціальної відповідальності стосовно своїх клієнтів та до співробітників. При включенні в рейтинг банку до «зеленого» до уваги беруть два основні показники: 1) заходи, прийняті банками зі зменшення негативного впливу на навколишнє середовище; 2) інвестиції банків у сектор відновлюваних джерел енергії. Кількість клієнтів «зелених» банків постійно зростає, хоча вони не є конкурентами традиційним великим фінансово-кредитним закладам. Переважно клієнтуру подібних банків складають люди з вищою освітою та доходом, вищим за середній, які хочуть знати, що відбувається з їхніми грошима, та які не хочуть вкладати свої кошти в спекуляції на світовому фінансовому ринку.

Складником механізму функціонування кліматичних фінансів повинні стати й кошти спонсорів та меценатів, спрямовані на створення належних кліматичних умов відтворення робочої сили й природи як на міжнародному рівні, так і в межах окремих країн. Тому доцільно розробити систему спеціальних стимулів (насамперед податкових), які б заохочували спонсорів і меценатів укладати свої кошти в проекти поліпшення кліматичних умов суспільного відтворення на всіх рівнях – від глобального до мікрорівня. Це стосується й України, де поки що подібні проекти владою навіть і не розглядаються.

Водночас механізм функціонування кліматичних фінансів повинен включати й важелі, інструменти, норми та нормативи, спрямовані проти тих суб'єктів господарювання (транснаціональних компаній, фірм окремих країн, окремих громадян), які негативно впливають своїми діями на клімат планети на всіх рівнях (у міжнародному масштабі, у рамках окремої країни, її регіону, окремої громади). Передусім, це стосується впливу міжнародного співтовариства на дії транснаціональних компаній (ТНК), які в країнах, що розвиваються, масово не дотримуються кліматичних умов відтворення, порушують екологічні стандарти виробництва. Розвинутим державам удалося добитися від ТНК дотримання названих вище стандартів у себе, але багато з транснаціональних компаній перенесли внаслідок цього свої шкідливі для клімату виробництва до Китаю, інших розвиткових країн, у яких екологічні стандарти менш жорсткі. Як результат, у багатьох державах,

що розвиваються, погіршилися кліматичні умови відтворення факторів виробництва, але вони змушені погоджуватися на подібні інвестиції ТНК, оскільки їм треба за будь-яку ціну забезпечити робочими місцями своє населення. Це певною мірою властиве й Україні, у якій поки що переважно розвиваються застарілі галузі виробництва, що є шкідливими для збереження клімату.

Формою розв'язання проблем фінансування кліматичних проектів у країнах, які розвиваються, могло б стати, на нашу думку, створення єдиного Міжнародного кліматичного фонду (МКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів (Зеленого кліматичного фонду, Фонду для найменш розвинутих країн, Спеціального фонду для боротьби із змінами клімату), оскільки їхні дії прямо чи опосередковано спрямовані на покращення клімату на планеті. Щодо Глобального екологічного фонду, то, урахувавши той факт, що значна частина його коштів направляється на розв'язання кліматичних проблем, то було б доцільно їх також спрямувати в МКФ. Це б спростило механізм надання кліматичних коштів у міжнародному масштабі та зменшило витрати на утримання вищезазначених фондів. Кошти з Міжнародного кліматичного фонду повинні використовуватися, передусім, для подолання негативних кліматичних наслідків у менш розвинутих країнах, викликаних природними й техногенними катастрофами планетарного масштабу. Одним із напрямів використання коштів МКФ повинно стати створення заводів із переробки сміття в азійських та африканських країнах, оскільки воно в катастрофічних обсягах потрапляє в океани й моря, забруднюючи їх дуже швидкими темпами та провокуючи потепління клімату, що в найближчі роки може суттєво погіршити умови відтворення факторів виробництва у світовому масштабі.

Джерелами наповнення Міжнародного кліматичного фонду, на нашу думку, могли б стати, насамперед, обов'язкові відрахування від ВВП розвинутих і середньорозвинутих країн на мінімально можливому розмірі в 0,1 % від ВВП, оскільки, за розрахунками експертів, виконання Кіотського протоколу для розвинутих країн вартувало у 2010 р. 0,1–2 % від їх ВВП. Проблемою є те, що з Кіотського протоколу у свій час вийшли США, оскільки їхня влада вважала, що цей Протокол створює перешкоди для країни в економічному розвитку. Водночас викиди парникових газів із боку США складають 20 % їхнього світового рівня.

У зарубіжній економічній літературі називаються й інші джерела надходжень до екологічних фондів, які б могли наповнити й МКФ. Зокрема, пропонується використовувати глобальні податки на фінансові операції; податки на експорт нафти в розвинуті країни; кошти міжнародних банків розвитку; вуглецеві збори, наприклад із міжнародного транспорту; частину з прямих чи непрямих субсидій на видобуток та споживання викопного палива (їх щорічний обсяг тільки в державах ОЕСР сягає 55–90 млрд дол. США). А ряд екологів пропонують узагалі досить радикальний захід – відмовитися від інвестицій у цінні папери вугільного, нафтового та газового секторів [12].

На нашу думку, остання пропозиція не може бути реалізована, оскільки ці сектори є достатньо прибутковими для бізнесу. Водночас досвід перерозподілу Пенсійного (раніше – Нафтового) фонду Норвегії показує, що надприбутки від видобутку нафти й газу можна використовувати й для розвитку «зеленої економіки» в інших країнах. Загалом, для зниження залежності прибутковості від цін на нафту й газ кошти вказаного фонду норвежці інвестують у сектори, не пов'язані з нафтовою галуззю. Більшість цього фонду вкладають в акції та облігації інших країн, зазвичай, у фінансові інструменти з низьким рівнем фінансового ризику [14, с. 247].

Для розв'язання проблеми наповнення МКФ було б доцільно розглянути й питання можливості використання прогресивного світового податку на капітал, запропонованого відомим французьким ученим Т. Пікетті у роботі «Капітал в XXI столітті» [15, с. 477–478], який би міг бути спрямований (або його частина) в Міжнародний кліматичний фонд. Хоча запропонований Т. Пікетті податок стосується подолання нерівності у світі, на наше переконання, його можна було б застосувати й щодо тих компаній (насамперед транснаціональних), які порушують кліматичні умови відтворення, отримуючи за рахунок цього надприбутки. Одна з істотних переваг прогресивного світового податку на капітал полягає в тому, що за умови його введення багатство піддавалося б ретельному демократичному нагляду. Він би підтримував перевагу спільних інтересів над приватними, при цьому зберігаючи відкритість економіки та чинники конкуренції. На думку Т. Пікетті, незважаючи на складність уведення цього податку сьогодні для всіх країн, прогресивний світовий податок на капітал доцільно було б розпочати вводити в Європі, передусім у країнах, готових до його застосування. Для прискорення введення цього податку його, на нашу думку, можна було б увести у формі міжнародного кліматичного

податку, насамперед на транснаціональні компанії, які є найбільшими порушниками екологічних нормативів у світі. Його розмір повинен складати 0,1 % від валового прибутку, насамперед нафтогазових ТНК як плата за монопольне становище на міжнародному ринку.

У цілому загальними рисами успішної енергетичної модернізації в країнах Східної Європи (зокрема й в Україні), на думку фахівців Світового банку, повинні стати ринкові ціни на енергію та відсутність необґрунтованих дотацій населенню; створення колективних власників у багатоквартирних будинках; побудова системи, яка б стимулювала ухвалення рішень про проведення енергоефективних заходів самими власниками, а не містом або державою; рівень компенсації населенню витрат на енергозбереження не повинен перевищувати 50 %. Щодо останнього пункту, то, вважаємо, для України в сучасних умовах він є недостатнім, оскільки більшість жителів країни бідні. Тому багато ОСББ нашої держави не можуть дозволити собі заходи із серйозної роботи з енергетичної модернізації своїх будинків, не кажучи вже про запровадження альтернативних джерел енергії. Водночас необхідні кошти для подібної діяльності стали з'являтися в об'єднаних територіальних громадах.

Серйозною причиною гальмування інвестування в розвиток альтернативної енергетики в Україні є нестабільна політична та економічна ситуація, заплутана законодавча база, монополія обленерго (більшість яких приватизовано олігархічними структурами), відсутність вітчизняних ефективних «зелених» технологій, що призводить до великих затрат при започаткуванні проектів з альтернативної енергетики. Тому використання «зелених» тарифів повинно стати пріоритетом для держави.

Загалом, у структуру механізму функціонування кліматичних фінансів у сучасних умовах доцільно було б насамперед уключити такі фінансові інструменти, як екологічні податки, стимули й штрафи, а також інвестиції та кредити, що спрямовані на покращення кліматичних умов відтворення факторів виробництва на всіх рівнях (міжнародному, у межах окремої держави, регіону, громади, домогосподарства). Для України, як для інших бідних країн, важливим компонентом механізму функціонування кліматичних фінансів нині повинні стати гранти міжнародних організацій та окремих розвинутих країн, для отримання яких важливо провести відповідне навчання працівників органів державного управління й місцевого самоврядування. Рівень

залучення вказаних грантів повинен стати одним з оцінних показників діяльності цих працівників, особливо під час їх преміювання.

Література

1. Crafts N. Globalization and Growth in the Twentieth Century / N. Crafts // IMF. – 2000. – P. 27–29.
2. Рубцов Б. Б. «Зеленые финансы» в мире и в России : монография / Б. Б. Рубцов, И. А. Гусева, А. И. Ильинский и др. ; под ред. Б. Б. Рубцова. – Москва : РУСАЙНС, 2016. – 170 с.
3. Тулай О. І. Державні фінанси у забезпеченні сталого людського розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. – Гроші, фінанси і кредит / О. І. Тулай. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 40 с.
4. Наукові дискусії // Регіональна економіка. – 2016. – № 3. – С. 142–162.
5. Соціальна економіка : навч. посіб. – 2-ге вид., без змін / [О. О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є. Б. Ніколаєв (наук. ред.), А. В. Келічавий та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2016. – 481, [7] с.
6. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе / Б. Н. Порфирьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – № 9. – С. 5–16.
7. Карлін М. І. Деякі аспекти використання кліматичних фінансів на місцевому рівні / М. І. Карлін // Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квіт. 2017 р.). – Ч. 3. – Харків : ХНУБА, 2017. – С. 122–124.
8. Домбровський О. Електромобілізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ib.ua/blog/35821_dombrovskijelektromobilizatsija.html
9. Лиховид І. Екологічна надзадача / І. Лиховид // День. – 2017. – 26 січ. – С. 10.
10. Брус Л. Переходные финансы // Kommersant.ru /doc /3211702
11. Структурні зміни в економіці природокористування: теоретичні основи та прикладні аспекти : кол. моногр. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 180 с.
12. Добровидова Ольга. Где деньги, Зин? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.geo.ru/ekologiya/gde-dengy-zin>
13. Любимий Я. Енергетична революція як чинник формування мереженого суспільства / Я. Любимий // Дзеркало тижня. – 2017. – 4 берез. – С. 8.

14. Карлін М. І. Фінансові системи країн Західної Європи : навч. посіб. / М. І. Карлін. – Київ : ВЦ «Академія», 2009 – 320 с.
15. Пікетті Т. Капітал у ХХ столітті / пер. з англ. Н. Палій / Т. Пікетті. – Київ : Наш Формат, 2016. – 696 с.
16. Конашук Н. Е. Використання «зелених» критеріїв під час здійснення публічних закупівель / Н. Е. Конашук // Наук. записки НУ «Острозька Академія». – Серія «Економіка». – Вип. 3(31). – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – С. 133–136.
17. Green Procurement Guidance for the public sector. – 2014. Environmental protection agency.

Розділ 2

Роль та значення кліматичних фінансів у міжнародних фінансах (Карлін М. І.)

2.1. Роль міжнародних угод у забезпеченні фінансування збереження клімату на планеті та їх результативність

Основними міжнародними документами щодо регулювання використання кліматичних фінансів є Кіотський протокол, дія якого закінчується у 2020 р., та Паризька кліматична угода, що прийде на зміну вказаному протоколу. Паризьку кліматичну угоду підписано 12.12. 2015 р. на 21-й Конференції сторін Рамкової угоди конвенції ООН про зміну клімату. Вона набула чинності 04.11.2016 р., оскільки її підписали понад 55 країн, на які припадає більше 55 % глобальних викидів парникових газів. Її також у жовтні 2016 р. ратифікував Європейський парламент.

Україна приєдналася до вказаної вище угоди однією з перших. Зокрема, 01.07.2016 р. Президент України П. Порошенко підписав Закон України «Про ратифікацію Паризької угоди», а Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження від 07.12.2016 р. «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р.». Важливо наповнити названу вище Концепцію реальним змістом і діями, чого поки що не вистачає. Україна зробила перший національно визначений внесок щодо обмеження викидів парникових газів 19.09.2016 р. Відповідно до нього, наша країна планує вийти у 2030 р. на рівень викидів у повітря в 60 % від рівня викидів 1990 р., тобто зменшити рівень викидів у повітря на 40 %. За даними національного кадастру викидів, загальні викиди парникових газів в Україні скоротилися з 945 млн т CO₂ еквіваленту в 1990 р. до 353 млн т CO₂ еквіваленту у 2014 р. Водночас у нашій державі поки що недостатньо використовуються можливості відновної енергетики, на що націлена політика провідних країн ЄС. Проте позитивне те, що 21.03.2017 р. Верховна Рада України ухвалила закон щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел. Ним встановлено, що тарифи на теплову енергію, яка виробляється з альтернативних джерел та використовується для потреб населення та бюджетних організацій, встановлюється на рівні 90 % від тарифу на теплову енергію, вироблену із застосуванням газу. Хоча цей закон

критикують представники газових компаній, але він дає можливість розвитку відновної енергетики в Україні, яка поки що розвивається низькими темпами. Зокрема, у 2014 р. частка відновних джерел енергії у валовому кінцевому енергоспоживанні нашої держави досягла 4,23 %, тоді як у країнах ЄС вона складала 15 %. Позитивом указанного вище закону є й те, що він стимулюватиме зростання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел на місцевому рівні, особливо в тих районах та громадах України, куди не проведено газ.

Трудність розробки міжнародних фінансових заходів із підтримки клімату на належному рівні в масштабах планети ускладнюється політичним та економічним протистоянням між розвинутими країнами (уряди яких насамперед захищають інтереси своїх транснаціональних компаній) і розвитковими державами з питань дотримання екологічних стандартів у процесі природокористування. Це викликає спротив менш розвинутих країн, які переважно забезпечують сировиною та напів-фабрикатами розвинуті держави. Загалом, глобалізація посилює позиції країн першої групи та дає їм додаткові переваги. Водночас розширення напрямів глобалізації в межах сучасного міжнародного поділу праці загрожує утруднити екологічний розвиток менш розвинутих країн. Прикладом може бути масове виведення екологічно шкідливих підприємств із розвинутих держав у КНР у 80–90 р. ХХ ст., переведення подібних підприємств із провідних країн ЄС у нові держави – члени Європейського Союзу з 01.05. 2004 р. і менш розвинуті країни Європи (зокрема в Україну) тощо.

Для розв'язання глобальної проблеми потепління клімату на планеті, на думку зарубіжних і вітчизняних учених, потрібні значні фінансові ресурси, які насамперед можуть надати розвинуті країни. У 1995 р. багатьма державами підписано «Рамкову конвенцію щодо кліматичних змін», у якій наголошено на необхідності досягнення стабілізації концентрації парникових газів в атмосферу на рівні, що виключає небезпечне антропогенне втручання в кліматичну систему. Але не розроблено дієвого фінансового механізму досягнення вказаних цілей, що призвело до подальшого зростання викидів парникових газів в атмосферу.

Не вдалося поки що виконати й завдання, поставлене Європейською комісією перед індустріальними країнами, щодо скорочення до 2010 р. викидів, які викликають парниковий ефект, на 15 %, порівняно з їх обсягом у 1990 р. [1, с. 316]. Причиною, крім усього іншого, також стало недостатнє фінансове регулювання названих вище проблем.

Для розв'язання проблеми скорочення викидів парникових газів світовою радою підприємців із питань сталого розвитку розроблено сценарій світового розвитку, у якому ставку зроблено на створення наднаціональних організацій, наділених належними повноваженнями для застосування санкцій щодо порушників кліматичних угод. Але поки що цей сценарій не набув справжніх форм реалізації.

Знаковою подією у фінансовому регулюванні клімату на Землі стало підписання індустріальними країнами в 1997 р. Кіотського протоколу про скорочення викидів парникових газів до 2008—2012 р. на 5,2 %, порівняно з 1990 р. Для США вказану норму встановлено на рівні 7 %, оскільки ця країна в зазначені роки виступала найбільшим забруднювачем повітря. За прогнозами, якщо не виконати вказаних обмежень, викиди в цій державі могли перевищити у 2010 р. рівень 1990 р. на 30 % [1, с. 319]. Проблемою стало й те, що зростання викидів парникових газів у багатьох країнах, які розвиваються, не потрапило під умови скорочення згідно з умовами Кіотського протоколу. Крім того, у 2001 р. із цього протоколу вийшли США, що дуже ускладнило виконання його умов. Продовженням Кіотського протоколу стала Паризька кліматична конференція 2015 р., згідно з якою абсолютна більшість країн світу взяла на себе певні зобов'язання щодо зменшення викидів парникових газів, щоб не допустити подальшого потепління клімату на планеті.

Рада фінансової стабільності (FSB), у яку входять центральні банки та міністри фінансів групи G20, у грудні 2016 р. прийняла рекомендації для фінансових інвесторів (банків, страхових компаній, фондів, що управляють фінансовими активами) та для не фінансових організацій щодо добровільного інформування про потенційний вплив їхніх інвестицій на зміну кліматичних умов у світі. Причому наголошено на ринковому стимулюванні тих інвесторів, які своїми інвестиціями поліпшують кліматичні умови господарювання. Водночас представники фірм, які інвестують у «зелену» економіку, вважають подібне рішення недостатнім і виступають за обов'язкове (а не добровільне) інформування про вплив інвестицій на кліматичні наслідки.

Основним елементом механізму функціонування кліматичних фінансів на глобальному рівні є фінансові обмеження щодо викидів, насамперед вуглецю, у повітря. У результаті в багатьох розвинутих державах, передусім у країнах ЄС, максимально (у тому числі й за рахунок використання фінансових санкцій і стимулів) скоротили видобуток та застосування вугілля для виробництва електроенергії та опа-

лювання будинків. Інакше у великих містах усіх країн світу все частіше спостерігатиметься пекінська ситуація, коли влада столиці Китаю змушена періодично зупиняти заводи та суттєво обмежувати автомобільний рух, щоб зменшити рівень забруднення повітря в Пекіні. Одна з таких форм – це дозвіл у столиці КНР на виїзд автомобілів із парними номерами в парні дні тижня, а з непарними номерами – у непарні. За недотримання вказаної норми на порушників чекають значні фінансові санкції.

Для дотримання вимог міжнародних екологічних угод та розв'язання проблем із потеплінням клімату в країні Китай, який є основним емітентом парникових газів у світі, планує до 2020 р. інвестувати 2,5 трлн юанів (360,7 млрд дол. США) у відновні джерела енергії, оскільки переважне використання вугілля для опалення будинків й інших потреб уже поставило великі міста країни на межу екологічної кризи. У КНР також планується збільшити частку не викопних енергоресурсів та скорочувати споживання електроенергії. Також влада Китаю планує до 2020 р. збільшити споживання сонячної енергії, розвивати гідроенергетику, вітроенергетику, геотермальну енергетику.

Сучасна політика Європейського Союзу спрямована на децентралізацію енергетичних систем, їх перехід до розосередженої генерації, яка дає можливість кожному стати учасником енергетичного ринку завдяки використанню власної генерації з відновлювальних джерел: споживання, акумулювання й продажу виробленої електричної енергії. Це вимоги четвертого європейського енергетичного пакета. Водночас Україна поки що не виконала умов третього європейського енергетичного пакета, хоча деякі заходи нашою країною все таки робляться.

Згідно з директивою Європейського Союзу 2017/27/ЄС «Про енергоефективність» система центрального опалення вважається ефективною, якщо вона використовує як мінімум 50 % відновної енергії, або 50 % скидного тепла підприємств та побутових стоків, або 75 % від конгенерації, або 50 % від комбінації названих вище джерел. Досягнення вищеназаних показників сьогодні для України є проблематичним, але певні кроки треба робити, щоб отримати фінансову допомогу з відповідних фондів ЄС. Для нашої країни важливим джерелом виробництва теплової енергії (і не тільки) за допомогою коштів із цих фондів може стати переробка біомаси, де в Україні є значні ресурси.

Беручи до уваги міжнародні домовленості з екологічної проблематики, улітку 2015 р. наша країна ратифікувала Протокол про стратегічну екологічну оцінку (СЕО) і разом із зобов'язаннями в рамках

Угоди про асоціацію між Україною та ЄС упровадити в нашій країні Директиву 2001/42/ЄС про СЕО, обрала для себе європейську модель екологічного розвитку. Відповідно, норми й нормативи вказаних документів повинні стати основою механізму функціонування кліматичних фінансів в Україні, хоча це поки що не відповідає інтересам провідних фінансово-промислових груп нашої країни. Тому без тиску інститутів громадянського суспільства на них це зробити буде дуже важко. Це важливо здійснити ще й тому, що, за даними ВООЗ, Україна перебуває на першому місці у світі за рівнем смертності від забруднення повітря: на 100 тис. населення в нашій країні щорічно помирає 120 осіб. Однією з форм розв'язання вказаної проблеми могло б стати запровадження в Україні європейських норм щодо захисту лісів. Позитивне те, що в кінці травня 2017 р. Верховна Рада нашої країни ухвалила закон «Про оцінку впливу на довкілля» та прийняла в першому читанні законопроект «Про стратегічну екологічну оцінку», що повинно позитивно вплинути на стан лісів і клімату України. Водночас експерти мають багато зауважень до вказаних документів, що може ускладнити їх підписання Президентом України. Насамперед це стосується надмірних прав для контролюючих екологічних органів, тому важливо максимально врахувати в них зауваження підприємницьких структур.

У 2010 р. Європейська комісія ратифікувала Зелену книгу про захист лісів у ЄС, у яку вносили зміни в наступні роки. Зараз цей документ передбачає план дій до 2030 р. Основним напрямом є шлях до так званої «зеленої економіки», яка забезпечує вигоду від ведення лісового господарства при максимальному збереженні природних ресурсів. Основними принципами цієї стратегії є: 1) стале використання лісових ресурсів, що забезпечить збалансований розподіл різних товарів і послуг та охорону лісів; 2) підвищення внеску від ефективного використання лісових ресурсів для розвитку сільських районів; 3) посилення глобальної відповідальності за ведення лісового господарства з дотриманням умов сталого розвитку. Крім того, Європейська комісія прописала відповідні цілі у використанні лісових ресурсів до 2020 р., серед яких значне місце відведено посиленню контролю за їх використанням.

Запровадження в Україні інституту екологічної оцінки європейського зразка було на порядку денному екологічних реформ щонайменше останнє десятиліття [2]. Разом із тим два міжнародні квазісудові органи – Комітет із дотримання Організації Конвенції та Комітет з впровадження Конвенції Еспо – визнали Україну порушни-

цею міжнародних зобов'язань саме у зв'язку з незапровадженням механізму залучення громадськості в процеси оцінки впливу на довкілля діяльності тих чи інших підприємств. Проти цього виступають великі українські підприємства багатьох галузей економіки, оскільки багато з них працюють зі значними порушеннями екологічних норм.

Проблемою щодо виконання вимог міжнародних кліматичних угод для нашої країни є те, що Президент України П. Порошенко на початку листопада 2016 р. не підписав ухвалений 4 жовтня 2016 р. Верховною Радою України Закон «Про стратегічну екологічну оцінку» й відправив його на доопрацювання. На необхідності доопрацювання цього закону наполягали насамперед Асоціації свинарів, виробників молока, птахівників України [3].

Причина цього – те, що через суперечливі положення цього закону, як уважають практики, більшості тваринницьких господарств нашої країни довелося б зупинити роботу на час отримання ними висновку про вплив їхньої діяльності на довкілля, механізм отримання якого є досить складним та непрозорим. Водночас указаний закон передбачає багато позитивних моментів щодо виконання бізнесом своєї діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Серед них – проведення процедури оцінки впливу на довкілля; запровадження імперативного правила, згідно з яким проведення оцінки впливу на навколишнє середовище під час виконання планової діяльності є обов'язковою умовою. Згідно з цим законом також передбачено забезпечення безкоштовного доступу громадськості до всієї екологічної інформації, що стосується планової діяльності підприємств і процедури громадського обговорення. Ці та інші важливі складники закону важливо зберегти в процесі доопрацювання, оскільки вони відповідають міжнародним екологічним стандартам ведення бізнесу.

У грудні 2015 р. на кліматичній конференції COP 21 у Парижі практично всі країни-учасниці (195 із 198 присутніх) підписали спільний договір про боротьбу з глобальним потеплінням, який повинен замінити Кіотський протокол, який у 2016 р. ратифікувало понад 160 країн-учасниць. Основними складниками Паризького договору є такі [4]: 1) країни-учасниці не допустять підвищення глобальної температури більше, ніж на 1,5 градуса за Цельсієм; 2) до 2020 р. Індія збільшить виробництво відновної енергії в шість разів; 3) за наступних 15 років Китай погодився знизити споживання вугілля та інших видів викопного палива до 20 %; 4) усі країни-учасниці будуть надавати звіт про досягнуті екологічні покращання кожні п'ять років, починаючи з

2023 р. Але проблемою є те, що країни, які розвиваються, поки не отримують 100 млрд дол. США на розвиток екологічної інфраструктури. Водночас позитивом вважається те, що 186 країн-учасниць (зі 198 присутніх) на конференції в Парижі вже розробили свої плани з боротьби з потеплінням клімату. Головний напрям – зменшення частки викопного палива під час виробництва енергії, оскільки воно спричиняє 65 % глобальних викидів двоокису вуглецю.

У цьому плані заслуговують на всіляку підтримку міжнародного співтовариства наміри ОАЕ щодо направлення 163 млрд дол. США на перехід до джерел чистої енергії до 2050 р., оскільки держава є восьмою у світі країною за емісією вуглекислого газу на душу населення [5]. Це дасть їй змогу у 2050 р. виробляти 44 % енергії з відновлюваних джерел, 38 % – за рахунок природного газу, 12 % – за рахунок очищеного викопного палива та 6 % – за рахунок атомних електростанцій. Для цього, зокрема, до 2030 р. недалеко від Дубаю буде завершено будівництво гігантської сонячної електростанції, подібної до тієї, яка вже побудована в Абу-Дабі у 2013 р. Крім того, південнокорейські компанії будують в ОАЕ чотири ядерні реактори, що вироблятимуть 1400 МВт електроенергії до 2020 р.

Енергетична стратегія ЄС до 2030 р. націлена на зниження викидів щонайменше на 40 % від рівня 1990 р., на зростання частки відновлювальної енергетики (ВЕ) як мінімум на 27 %, підвищення енергоефективності щонайменше на 27 %. Відповідно, серед європейських компаній усе більшого поширення набирає стратегія відповідального інвестування із застосуванням ESG-факторів, яка передбачає утвердження етичних стандартів бізнесу через детальний аналіз та запобігання потенційним екологічним, соціальним й управлінським ризикам [6, с. 32–33]. Позитивом запровадження вимог Паризької угоди в ЄС є те, що з 2017 р. в Європейському Союзі діятимуть директиви, які зобов'язують великі компанії звітувати за ESG-показниками. Це означатиме, що постачальників за межами ЄС перевірятимуть на екопридатність, тобто на рівень викидів вуглецю під час виробництва продукції європейськими фірмами.

На початку квітня 2017 р. енергетичні компанії майже всіх країн ЄС (за винятком Польщі та Греції) підписали зобов'язання не будувати нових ТЕС, що працюють на вугіллі. Головна мета цієї ініціативи – скорочення викидів в атмосферу. Це потрібно врахувати Україні на її шляху до членства в ЄС та поступово почати відмовлятися від використання вугілля для виробництва енергії й тепла. Данія, один зі

світових лідерів із виконання рішень Паризької конференції, планує до 2050 р. повністю відмовитися від горючих викопних джерел енергії. Для цього вже багато зроблено [7]. Згідно зі звітом міністерства клімату, енергетики та будівництва країни у 2014 р. Данія отримувала 26, 7 % усієї енергії з відновних джерел (у 1990 р. ця частка становила 6 %). Зараз 28 % усієї електроенергії в державі виробляють вітрові електростанції. Крім того, 25 % електроенергії для роботи електростанцій і СНР у Данії отримують із біопалива.

Заслуговує на увагу й досвід Данії щодо формування тарифів на тепло, де до уваги береться не тип палива, а витрати. Багато компаній використовують кілька видів палива чи технологій, тому такого поняття, як тариф на теплову енергію з конкретного виду палива, там не існує. Зокрема, у Копенгагені 98 % будівель підключені до мережі центрального тепlopостачання, яка живиться цілим спектром генерації: заводи з переробки сміття, ТЕЦ, скидне тепло підприємств, утилізація тепла побутових стоків, біогазові установки. Заслуговує на увагу й досвід Нідерландів із виконання рішень Паризької конференції [8], де у 2016 р. всі поїзди перейшли на використання електроенергії, отриманої за допомогою вітрових електростанцій. Це відбулося на один рік раніше від запланованого переходу країни на відновну енергію й стало можливим після побудови належної кількості вітрових електростанцій. До цього влада Нідерландів закуповувала відновну енергію в сусідніх країнах. Латвії вдалося позбутися залежності від «Газпрому» за допомогою переходу до використання альтернативних джерел енергії, передусім до споживання біогазу. Частка ж газу в Литві зараз становить лише 36 %, а до 2020 р. в країні планується покривати 80 % потреб у тепловій енергії за рахунок відновлювальних джерел, а частка газу повинна знизитися до 19 %.

Україна також пообіцяла виконувати Паризьку угоду та зменшувати парникові викиди. Для цього, зокрема, розроблено Енергостратегію України до 2035 р. Разом із тим після обговорення на початку лютого 2017 р. у Верховній Раді України її відкладено. Серед причин неприйняття вказаної стратегії експерти називають такі [9]: 1) критичні зауваження Єврокомісії, яка виявила в цьому документі серйозні недоліки, що стосуються неналежної уваги української влади до значного зменшення викидів парникових газів. У Європі набирає чинності жорстка директива ЄС щодо скорочення до 2022 р. промислових викидів, а в Енергетичній стратегії України ці вимоги не знайшли належного відображення; 2) у нашій країні не вирішено на державному

рівні питання з будівництва заводу з виробництва ядерного палива; 3) в аналізованому документі поновлювальна енергетика та екологічні аспекти залишилися осторонь; 4) в Енергетичній стратегії України до 2035 р. не передбачено конкуренцію між різними видами енергетики, як це зроблено в країнах ЄС; 5) Україна в питаннях енергетики відстає від розвинутих держав на 20–30 років, але в аналізованій стратегії не закладено способи подолання цього відставання.

Владі Україні потрібно враховувати й інші зауваження Європейської комісії щодо доопрацювання проекту «Енергетичної стратегії України до 2035 року», розробленого Міністерством енергетики та вугільної промисловості нашої країни. Однією з причин цього є те, в цій Стратегії не враховано ризики, пов'язані з транзитом російського газу після 2019 р. У документі також не враховано проблеми, пов'язані з переходом на ринкове ціноутворення, із реінтеграцією тимчасово непідконтрольних українській владі територій. Крім того, у Стратегії не міститься інформації щодо досягнення до 2020 р. Україною частки поновлюваних джерел енергії в енергобалансі країни в 11 %, як це передбачено взятими нашою державою міжнародними зобов'язаннями. У документі також немає даних щодо скорочення Україною викидів забруднювальних речовин в атмосферу, що робить проблемним надання позик нашій державі з боку Європейського Союзу.

Частково деякі з указаних проблем розв'язані в постанові Кабінету Міністрів України № 51 від 06.02.2017 р. Згідно з нею знижено соціальні норми споживання газу з 5,5 до 5 м³ на 1 м² опалювальної площі. Кабінет Міністрів України також знизив нормативи споживання теплової енергії для централізованого опалення (теплопостачання) абонентам, житлові будинки яких обладнано будинковими або квартирними приладами обліку: із 0,0548 до 0,0431 Гкал на 1 м² опалювальної площі в місяць в опалювальний період; електричної енергії для індивідуального опалення – із 65 до 51 кВт/год на 1 м² опалювальної площі. Зниження вказаних нормативів було однією з умов Міжнародного валютного фонду для отримання Україною наступного траншу кредиту від нього на початку 2017 р.

Заслужують на увагу й ініціативи регіональних структур України та її сусідів із фінансування спільних інноваційних програм з енергозбереження. Зокрема, у кінці січня 2017 р. в Києві відбулося підписання тристороннього меморандуму про співпрацю між Державною інноваційною фінансово-кредитною установою від Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Мазовецьким кластером

(Республіка Польща) та ПАТ «Волиньобленерго». Ідеться про проект «Луцьк – smart-столиця України», мета якого полягає в поступовому впровадженні розумних лічильників електроенергії на території Луцька, Луцького району, а згодом і всієї України.

Для таких слабких економічно країн, як Україна, важливою умовою виконання рішень Паризької конференції можуть стати позики міжнародних організацій та розвинутих держав, але під час виконання нею певних зобов'язань. Зокрема, ЄС підтримує зусилля уряду нашої країни щодо реформування енергетичного сектору й готовий для цього надати на це 100 млн євро [10]. Умовами отримання цих коштів від ЄС є прийняття українським парламентом законів про Фонд енергоефективності, про ринок електроенергії, регулятори у сферах енергетики й комунальних послуг. Важливо також розробити й державні програми з економії теплової енергії. Зокрема, у 2017 р. в Україні має запрацювати державна програма, завдяки якій українці зможуть отримувати від держави компенсації в розмірі 20–50 % від вартості термомодернізації будинку. На нашу думку, було б доцільно спрямувати частину цих коштів на встановлення лічильників тепла у квартирах, насамперед у помешканнях малозабезпечених громадян.

Водночас виникає питання неефективності використання так званого японського кредиту в Україні. Так, у 2016 р. українському Уряду на чолі з А. Яценюком довелося повернути Японії 7,49 млн євро кредиту (понад 202 млн грн), який ця країна надала Україні для розв'язання кліматичних проблем. Ще 1 млрд грн цього кредиту перебуває під питанням. Через скандали із затягуванням проведення робіт і закупівель велику частину коштів, отриманих Україною від Японії в рамках Кіотського протоколу, не використано. Ідеться про близько 1,3 млрд грн і 35,9 млн євро, які японські контрагенти вимагають повернути назад. У межах освоєння грошей Кіотського протоколу Міністерство екології України повинно було витратити до 01.02.2016 р. близько 1 млрд грн на капітальний ремонт мереж освітлення та встановити 377 тис LED-світильників для бюджетних установ Києва та ще восьми областей. Після провалу тендерів керівництвом Уряду заявлено, що залишок кліматичних коштів японського кредиту буде використано для придбання «гібридних» авто для Національної поліції України. Ці машини дійсно закуплено, але тут також не обійшлося без скандалів, оскільки першу їх партію закуплено в Японії за дуже завищеними цінами, що викликало шквал критики дій Уряду України в засобах масової інформації. Наступна партія вказаних авто

коштувала вже значно дешевше, що свідчить про позитивний вплив громадськості на ефективність використання кліматичних фінансів у нашій країні. Це дає надію на те, що Україна зможе й у подальшому отримувати кліматичні інвестиції від розвинутих країн та міжнародних організацій.

Для зменшення викидів тепла в повітря в Україні планують із 2017 р. приєднатися до Директиви № 31 ЄС про енергоефективність будівель, яка запроваджена в Європейському Союзі з 2010 р. [11]. У ЄС діє стандарт, що забезпечує споживання лише 50 кВт на один квадратний метр площі, тоді як в Україні у 2016 р. цей показник становив 185 кВт, тобто в три з половиною рази більше. Німеччина ж узагалі ставить питання про норму у 25 кВт, яку планують запровадити за сім років. Завдяки встановленню норми в 50 кВт на один квадратний метр площі послуги на тепло в новобудовах в Україні стануть на 15 % дешевші, а наша країна зможе заощаджувати до одного мільярда гривень у рік та 150 млн кубометрів газу. Це тим важливіше, що з 01.01.2019 р. Росія може припинити поставки газу як Україні, так і через нашу країну в Європу. Відповідно, може припинитися так зване реверсне постачання газу (в основному російського походження, якщо брати до уваги його технічні характеристики) у нашу країну з окремих держав ЄС, передусім зі Словаччини. Наша країна, на думку багатьох українських і зарубіжних експертів, до такого розвитку подій поки практично не готова.

Важливе місце в збереженні клімату відіграють міжнародні документи щодо оптимального використання сміття й відходів, що, крім усього іншого, може забезпечити зростання виробництва відновної енергії (ВЕ). У всьому світі технології переробки сміття добре відпрацьовані та передбачають такі етапи. Перше – це сортування сміття з подальшою реалізацією вторинної сировини. Причому сортування сміття здійснюється як ручним способом, так і механічним. Частина сміття, яка не може бути розсортована, спалюється, а отримана енергія використовується на потреби жителів міста чи регіону. Біологічні відходи переробляються й застосовуються як добриво. Та ж частина сміття, яка не може бути перероблена, утилізується на спеціальних полігонах. Так, у місті Анкарі (Туреччина) на сучасному сміттєпереробному заводі вартістю 300 млн євро використовують таку технологію переробки сміття [12, с. 10]. Спочатку відбувається ручне сортування: один відбирає пластик, другий – картон, третій – інші компоненти. Потім проходить механіко-біологічна переробка сміття – аеробна або

анаеробна, пресування відходів та їх спалювання. Ці етапи переробки застосовуються залежно від морфології сміття. Позитивом турецького досвіду з переробки сміття є те, що для інвесторів, які вкладають кошти в подібні проекти, надаються певні фінансові пільги та гарантується урядом тривалий контракт на 25 років. Подібний механізм заслуговує на увагу та запровадження в Україні.

У країнах ЄС установлені певні стандарти до переробки сміття, які не спричиняють погіршення клімату. Так, під тиском ЄС Польща запроваджує сортування сміття за різними фракціями, щоб збільшити рівень його переробки як джерела вторинних ресурсів, як це вимагається нормами ЄС. Якщо у 2017 р. Польща не вийде на встановлені в Європейському Союзі нормативи переробки сміття, то вона не отримає передбачені для цього кошти від ЄС у розмірі 1,2 млрд євро. Для використання в Україні польського досвіду було б доцільно запровадити польський норматив щодо заборони прийняття сміття не лише із за кордону (дозволено тільки сортоване, придатне для переробки), а й з одного воєводства до іншого. За порушення вказаного нормативу передбачено, зокрема, і кримінальну відповідальність. Виходячи з цього прикладу, можна говорити про необхідність використання в механізмі функціонування кліматичних фінансів не лише позитивних, а й негативних норм і стимулів.

Україна у 2014 р. взяла на себе зобов'язання запровадити у своїй нормативній базі європейську ієрархію поводження з відходами згідно з відповідною Директивою ЄС. У Європі найкраще переробляють відходи у Швеції (99 % від загальної кількості відходів), за нею йдуть Австрія та Німеччина. Їхній досвід повинен стати дороговказом для нашої країни в питаннях утилізації сміття. Зокрема, у Швеції використовують технологію «енергія зі сміття». Близько 2,5 млн т сміття щороку спалюється в країні для вироблення електрики чи тепла. Десятки смітєпереробних заводів та відповідних електростанцій забезпечують енергією близько 1 млн сімей шведів, а місто Мальме 60 % своєї енергії отримує за рахунок переробки сміття. 99 % сміття у Швеції використовується або як паливо для електростанцій, або як вторинна сировина. Держава імпортує сміття з Норвегії, Великої Британії, Німеччини та низки інших країн. За це вказані держави доплачують Швеції за використання своїх відходів.

Складною проблемою в Україні є покращення діяльності суб'єктів господарювання відповідно до нормативів ЄС, яким видані ліцензії на переробку та утилізацію небезпечних відходів. Їх, за оцінкою очільника

Міністерства екології та природних ресурсів України О. Семерака, можна поділити на три групи. До першої належать ті підприємства, які існують на папері. Заробляють такі підприємства, знижуючи ціну на свої послуги. Так, якщо реальний утилізатор оцінює переробку небезпечних відходів у 5–7 грн, то фіктивний утилізатор готовий робити це за 1–2 грн. Друга категорія – так звані «бутафорні» підприємства. У підприємства є всі необхідні документи і заявлена матеріально-технічна база. Водночас досить часто обладнання перебуває в неробочому стані, а підприємство отримує замовлення та кошти. У найгіршій ситуації – підприємства третьої групи, які мають належні документи й матеріально-технічну базу та виконують реальну діяльність. Вони перебувають у найгіршій ситуації, оскільки їм доводиться конкурувати з нечесними підприємствами першої та другої груп. Для виправлення вказаної ситуації Міністерством екології та природних ресурсів у 2016 р. анульовано ліцензії у 25 підприємств із 35 перевірених, а 10 отримали рішення про усунення виявлених порушень. Крім того, частота перевірок тепер проводитиметься (залежно від ступеня ризику підприємства) від одного разу на рік до одного – на п'ять років.

У цьому плані звертає на себе увагу той факт, що за кількістю ядерних відходів Україна на Євразійському континенті є другою після Росії, а жодна з програм із їх поховання не була виконана. Проблематично також те, що в нашій країні, за оцінками експертів, немає завершеного технологічного циклу – від переробки відпрацьованого ядерного палива та інших ядерних відходів до одержання кінцевого продукту, прийняттого для подальшого тривалого зберігання й поховання. Крім того, програму роботи з ядерними відходами у 2016 р. виконано лише на 12 %.

Негативне те, що поки що жодна з областей України на початок 2017 р. не надала максимуму інформації про наявні в регіоні регламентовані та нерегламентовані сміттєзвалища. Разом із тим в Україні вже кілька місяців діє інтерактивна карта, на яку силами екологів і свідомих громадян наносяться сміттєзвалища в різних регіонах країни. Загалом у державі існує понад 30 тис. сміттєзвалищ, але офіційно зареєстровано лише 6153, оскільки вони мають прив'язку до геодезичних координат [13]. Ускладнюють проблему з відходами й накопичені з радянських часів промислові відходи. За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, у нашій державі існує 344 об'єкти, на кожному з яких зберігається багато тонн промислових відходів, які негативно впливають на клімат й екологію

країни. Дані міжнародного проекту з безпеки хвостосховищ свідчать, що найбільша їх кількість розміщена в таких промислово розвинутих регіонах, як Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська області. Тому під посиленій екологічний контроль потрібно поставити розвиток екологічно шкідливих виробництв в цих областях, інакше Україна не буде в змозі виконати взяті на себе кліматичні зобов'язання відповідно до Паризької угоди.

Задля скорочення споживання викопного палива в Україні слід активніше використовувати поновлювальні джерела енергії, зокрема таких, які виокремила Міжнародна енергетична агенція [14, с. 55]: гідропотенціал, геотермальна енергія, біомаса, тверді горючі відходи, енергія припливу та хвиль океану, вітрова енергія, біогаз, сонячна енергія, інші вторинні горючі відходи. Зокрема, наша держава використовує наявний потенціал у виробництві біогазу лише на 5 %, тоді як у ЄС щорічно з біомаси отримують 14 % загальної потреби в енергії. Зокрема, у Данії з біомаси отримують 7 % усієї енергії, в Австрії – 12 %, у Швеції – 21 %, у Німеччині – понад 24 %. При цьому 75 % біогазу виробляють із відходів сільського господарства, 17 % – з органічних відходів приватних домогосподарств і підприємств, ще 8 % отримується від каналізаційних очисних споруд. В Україні ж частка біоенергетики складає лише 3 % у виробництві енергії. Проблемою є й те, що частина біоенергетичних підприємств у нашій країні не завжди дотримуються екологічних умов виробництва, що призводить до часткового призупинення їхньої роботи, а то й до повного закриття під тиском громадськості.

Механізм функціонування кліматичних фінансів на міжнародному рівні важливо доповнити змінами до регулювання трансфертного ціноутворення в глобальному масштабі, оскільки від цього страждають насамперед країни, що розвиваються, тому що вони є основними експортерами викопних енергоносіїв, а максимальні прибутки від цього отримують транснаціональні компанії. Це стосується й трансфертного ціноутворення в Україні, оскільки в ньому передбачено суттєві пільги для експортерів сировинних товарів із нашої країни, виробники яких отримують надприбутки, залишаючи державу з екологічними проблемами, погіршуючи кліматичні умови відтворення. Особливо це стосується окупованих територій Донбасу, де видобування та реалізація вугілля, інших корисних копалин, а також виробництво металу перебувають під повним контролем вищих керівників так званих ЛНР і ДНР та їхніх російських покровителів. При цьому майже не дотри-

муються екологічні умови виробництва, що в майбутньому перетворить цей регіон у зону екологічного лиха й вимагатиме десятків мільярдів доларів США на розв'язання вказаних екологічних проблем. В Україні таких коштів у найближчі роки не буде, що породжує необхідність надання нашій країні міжнародної допомоги з різних екологічних фондів, зокрема й із Зеленого кліматичного фонду.

Необхідним складником міжнародного нормативного регулювання механізму функціонування кліматичних фінансів на глобальному рівні повинно стати, на наш погляд, прийняття рішення про створення єдиного Міжнародного кліматичного фонду (МКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів. Джерелами його наповнення, на нашу думку, могли б бути насамперед обов'язкові відрахування від ВВП розвинутих і середньорозвинутих країн у розмірі 0,1 %. Добитися цього буде непросто, урахуовуючи протидію провідних країн світу, особливо США при Президентові Д. Трампі, який із 20.01.2017 р. вступив на цю посаду. Насторожує те, що команда нового Президента США вже 21.01.2017 р. змінила веб-сайт Білого дому, у який уклучила обіцянку Д. Трампа відмовитися від стратегії Б. Обама щодо зміни клімату. Сторінку, присвячену клімату, замінено новою сторінкою з назвою «Енергетичний план» «Америка передусім», де ігноруються зміни клімату та йдеться про необхідність скасування таких стратегій попередньої адміністрації, як «План дій щодо клімату» і «Правила використання водних ресурсів США».

Разом із тим, вихід Великої Британії з ЄС свідчить, що надмірне регулювання соціально-економічних процесів із боку наднаціональних органів має свою межу, яка характеризується насамперед необхідністю врахування національних економічних інтересів. Водночас Паризьку угоду на кінець 2016 р. ратифікувало 111 країн, що засвідчує про розуміння світовим співтовариством надзвичайної проблеми з потеплінням клімату. Крім того, 48 держав вже оголосили про необхідність повного переходу до 2050 р. на відновлювальну енергетику.

Дані Європейської комісії показують, що частка відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) у загальному енергоспоживанні ЄС продовжує зростати та наближається до мети – 20 % у 2020 р. При цьому вказаний показник дорівнював 16,7 % у 2015 р., а у 2030 р. він повинен скласти 27 %. 11 країн ЄС уже досягли запланованого рівня на 2020 р., наприклад Бельгія, Чехія, Данія, Естонія, Хорватія, Італія, Угорщина, Румунія, Швеція та Фінляндія. У Швеції простежується найбільша

частка ВДЕ в її валовому споживанні (близько 50 %), у Фінляндії – 39,3 %, у Латвії – 37, 6 %, в Австрії – 33 %, у Данії – 30,8 %.

Водночас навіть якщо Паризьку кліматичну угоду буде виконано, в Арктиці взимку над Північним Льодовитим океаном буде на 5–9 градусів за Цельсієм тепліше, ніж у середньому протягом 1986–2005 рр. Танення відбувається набагато швидше, ніж очікувалося. За останні три десятиліття площа полярного морського покриття в Арктиці зменшилася більш ніж наполовину, до того ж він утратив три четверті своєї маси. За оцінками, до 2040 р. влітку Арктика буде повністю без криги, хоча раніше вчені вважали, що це станеться не раніше ніж у 2070 р. [15, с. 34–35].

2.2. Проблеми використання кліматичних фінансів на міжнародному рівні та можливі способи їх розв'язання

Сьогодні людство споживає півтора об'єму відновних ресурсів Землі. Якщо не відмовитися від споживчої моделі поведінки, то цей показник зросте до 2050 р. до 2,3, що може призвести до знищення життя на планеті [16]. А це вимагає спільних дій від усіх країн для розв'язання вказаних проблем, у тому числі й у фінансовій сфері. Зокрема, для запровадження в Україні повномасштабних заходів з енергоефективності нашої країні, за розрахунками експертів, потрібно витратити близько 50 млрд дол. США, яких Україна очікує від міжнародного товариства, оскільки значну частину бюджету держава витрачає на оборону від російської агресії. Водночас нашої країні, як і багатьом іншим бідним державам, важко очікувати на отримання міжнародної допомоги з кліматичних фондів, оскільки механізми їх розподілу є досить складними й заплутаними. Найбідніші країни світу так і не одержали від розвинених держав належної фінансової допомоги згідно з умовами Кіотського протоколу. Це стало однією з причин зростання викидів парникових газів у 1997–2012 рр. (час дії вказаного протоколу), щорічний приріст яких склав 3 %. Крім того, багато країн-емітентів парникових газів не охоплено умовами щодо зменшення викидів цих газів.

Однією з найбільших проблем у розподілі так званих кіотських грошей стало те, що 10 держав (четверта група) отримали близько 95 % кіотських коштів, по 13,2 млрд дол. США кожна, із середньою вартістю проекту близько 300 млн дол. США (у середньому на 278 проектів на країну). На п'ять держав: КНР, Індію, Бразилію, Корею та Мексику –

припало 90 % так званих кіотських грошей, тоді як на половину країн (перша група) витрачено тільки 0,7 % цих коштів (по 28 млн дол. США). Тому в Паризькій угоді поставлено умову охопити абсолютну більшість держав-емітентів парникових газів, що й було досягнуто. Угоду вже ратифікували країни, які продукують 83 % світових парникових викидів [17].

Несправедливий розподіл ефектів від глобалізації посилює загрозу конфліктів при природокористуванні на міжнародному, національному та регіональному рівнях, про що свідчать постійні конфлікти в багатьох розвиткових країнах Азії, Африки, Близького Сходу тощо. Зокрема, на думку багатьох експертів, військовий конфлікт на Сході України був інспірований Росією, крім усього іншого, із метою не допуску зарубіжних (передусім американських і з Великої Британії) транснаціональних компаній до розробки сланцевого газу в районі Слов'янська. А конфлікт у Сирії викликаний (як стверджує все більше зарубіжних та низка російських експертів) небажанням Росії допустити катарський газ до споживачів у Європі, оскільки відповідний трубопровід повинен був проходити сирійською територією. Під тиском російської влади Президент Сирії Б. Асад не дав дозволу на це, що й призвело до фінансової підтримки Катаром противників Б. Асада у війні проти нього.

Для збільшення споживання електроенергії за рахунок використання гідроенергетики КНР стимулює будівництво гідроелектростанцій у Лаосі на річці Меконг та експорту електроенергії з цієї найбіднішої країни Азії до Китаю. Це може негативно позначитися на рівні розвитку економіки В'єтнаму, оскільки після Лаосу Меконг проходить в'єтнамською територією. Відповідно, В'єтнам виступає проти подібних планів, що загострює політичний конфлікт між останнім і КНР, який не вщухає після розгрому в кінці 70-х років XX ст. китайських військ у Камбоджі в'єтнамською армією та звільнення її від нелюдського режиму Пол Пота. Указаний факт (небоєздатність армії КНР) став однією з головних причин здійснення радикальних реформ у Китаї з кінця 70-х років XX ст. Водночас В'єтнам в економічному та політичному плані переорієнтувався з КНР на США, ще посилює політичне протистояння між ним і Китаєм.

У Середній Азії все більше загострюється конфлікт навколо доступу до води річок Сирдар'я й Амудар'я [18], що може призвести до глобального військового конфлікту в регіоні. Обмеження їх стоку в результаті забору води на зрошення, передусім в Узбекистані,

породжує протистояння цієї країни з Киргизією та Таджикистаном, що хочуть розвивати гідроенергетику, яка повинна принести цим бідним державам значні доходи. До недавнього часу останні дві країни не могли знайти інвесторів (Росія обіцяла, але не змогла надати відповідні кошти) для будівництва великих ГЕС, проте недавно з'явилися китайські та індійські інвестори, котрі готові надати Киргизії й Таджикистану необхідні ресурси.

Розв'язання вказаних вище та інших міжнародних кліматичних проблем можливе лише під егідою ООН і в межах Кіотського протоколу та його доповнень. Інакше слід очікувати не лише економічних санкцій однієї країни проти іншої (інших), але й військового протистояння між ними. Передусім, це стосується впливу міжнародного співтовариства на дії транснаціональних компаній (ТНК), які в державах, що розвиваються, масово не дотримуються кліматичних умов відтворення, порушують екологічні стандарти виробництва. Одним із методів впливу на бізнес щодо його сприятливого ставлення до екології могли би стати підвищені податки на використання викопних носіїв енергії та його переходу до застосування відновних джерел енергії.

У цьому плані доцільно звернути увагу на систему негативних нормативів, стимулів і податків, які були запроваджені в Данії для переходу до використання переважно відновних джерел енергії [7]. До 1970 р. країна отримувала 90 % енергії від нафти й газу, але з 1973 р. почалося різке зростання цін на вказані енергоресурси, що змусило Данію активніше економити нафту та газ, використовувати відновні джерела енергії. Для цього, передусім, уведено (із 1977 р.) податок на використання нафти та електрики. Із того часу податки на ці енергоресурси постійно підвищувалися, а до них ще додалися податки на вугілля й газ.

Дуже складною проблемою в системному підході до реалізації заходів із кліматичних фінансів на глобальному рівні може стати бажання нової Адміністрації США та Д. Трампа збільшити кількість робочих місць у нафтовій і газовій промисловості Америки. А оскільки це суперечить Паризькій кліматичній угоді 2015 р., то новий президент США готовий навіть піти на її розірвання [19]. Проти такого рішення Д. Трампа виступила значна частина громадськості й політиків не лише в США, а й у багатьох країнах світу. Зокрема, влада КНР не погодилася з таким підходом нового президента США, а під Паризькою угодою (2015 р.) підписалася навіть Росія, яка є одним із найбільших забрудню-

вачів повітря у світі. Водночас багато експертів вважає, що Російська Федерація не зможе виконати свої кліматичні зобов'язання через нестачу фінансових ресурсів. Зокрема, за оцінкою керівництва Міністерства фінансів РФ, на початку 2017 р. будуть повністю використані кошти Резервного фонду, а фінансовий ресурс Фонду національного добробуту скоротиться з 4,5 трлн рублів у 2016 р. до 0,5 трлн рублів у 2019 р. Золотовалютні резерви РФ за останні роки також суттєво зменшилися – із 600 млрд дол. США у 2008 р. до близько 300 млрд дол. США у 2016 р. Крім того, фінансові санкції ЄС і США за окупацію Росією Криму та частини Донбасу не дають можливості РФ отримати кредити на зовнішніх ринках. У той же час багато експертів не виключають можливості послаблення або відміни вказаних санкцій із боку нового Президента США Д. Трампа, який виступає за покращення відносин із Росією.

Ряд експертів вважає, що подібна поведінка Д. Трампа вписується в інтереси глобальних нафтових гравців і, насамперед, здійснюватиметься в інтересах американської ТНК «Еххон Мобіл» [20]. Для цієї ТНК важливо продовжити ініційовані нею багатомільярдні проекти видобутку вуглеводнів у Західному Сибіру, а також у російській Арктиці спільно з «Роснефтью», призупинені після агресії Росії проти України. Позиція «Еххон Мобіл» полягає в тому, що задоволення дедалі більших світових потреб в енергії вимагає розвитку всіх доступних джерел нафти та природного газу, у тому числі в Арктиці. «Роснефть», хоча й поступається «Еххон Мобіл» за капіталізацією, проте випереджає вказану американську ТНК за обсягами запасів та рівнем видобутку. Проти цих проектів виступає вся екологічна громадськість світу, оскільки їх реалізація може призвести до катастрофічних наслідків для клімату планети.

Важливим чинником збереження клімату на планеті та подолання суперечностей між розвинутими державами й країнами, що розвиваються, може стати розвиток державно-приватного партнерства при природокористуванні. Значення державно-приватного партнерства як у національній, так і в глобальній економіці, полягає в тому, що воно концентрує можливості всіх учасників партнерства на досягненні суспільних цілей і відповідальності за результат.

Потрібно взяти під міжнародний контроль (зокрема й фінансовий) деякі форми відтворення біологічно відновних ресурсів в окремих країнах. Насамперед це стосується виробництва біоетанолу з цукрової тростини, із ріпаку, з інших олійних культур, цукрового буряку тощо. Зокрема, для виробництва цукрової тростини відведено сотні тисяч

гектарів лісів у бразильській Амазонії, знищення яких уже призводить до негативних змін клімату в Латинській Америці. Крім того, масове знищення лісів для потреб різних галузей економіки (а також для незаконного виробництва наркотиків) у країнах, які розміщені в Амазонії, може призвести в найближчий час, за оцінками багатьох зарубіжних експертів, до значного потепління клімату у всьому світі, а не тільки в Латинській Америці.

Проблемою для України щодо виконання Паризької угоди є той факт, що частка електроенергії, яка відпускається за зеленим тарифом, упродовж останніх років суттєво не змінилася (1,18 % у 2014–2015 рр., 1,2 % – у 2016 р.), а її загальний обсяг навіть зменшився. Проте частка витрат у структурі змішаної вартості струму, який постачається за зеленим тарифом, навпаки, зросла з 6,56 до 6,72 %. При зростанні ж частки струму за зеленим тарифом до 4–5 %, навіть з урахуванням тенденції до зниження її вартості, націнка до середньозваженого тарифу на електроенергію може сягнути 15–20 %, що призведе до підвищення цін на електрику [21, с. 15]. Проблемність використання зеленого тарифу в Україні, як уважають експерти, полягає в тому, що цей сектор економіки є монополізованим джерелом отримання надприбутків за рахунок споживачів та інших галузей енергетики вузьким колом найпотужніших гравців. Вони використовують свій вплив як в енергопостачальних компаніях, так і в органах влади для безперешкодного розвитку свого бізнесу. Зокрема, під час правління В. Януковича компанія А. Ключова «Activ Solar» володіла майже 90 % потужностей сонячних електростанцій. Подібна монополізація помітна й у виробництві струму у вітровій енергетиці, де домінує ДТЕК ВДЕ Р. Ахметова. Водночас незалежні учасники виробництва відновної енергії наштовхуються на різні обмеження, зокрема при отриманні ліцензій на таку діяльність, оскільки вона є надзвичайно прибутковою й поділена між великими виробниками. Тому можливим варіантом виходу з цієї ситуації могло б стати розширення державної участі в розвитку зеленої енергетики, щоб перехресне дотування здійснювалося переважно в державному секторі енергетики, де контроль кращий, ніж у приватних структурах, які отримують унаслідок цього надмірні прибутки за допомогою зеленого тарифу. У цьому плані позитивний той факт, що державна компанія «Укртрансгаз» у 2016 р. ввела в дію першу державну сонячну електростанцію потужністю 300 кВт на базі свого філіалу «Укргазтехзв'язок». На її проектування та будівництво знадобилося 11 місяців. Вона зможе генерувати 400 тис кВт електро-

енергії в рік. Ця станція складається з 1140 сонячних панелей, які займають площу в 1850 м².

На жаль, необхідність забезпечення робочими місцями населення України в умовах виходу з кризи та військових дій на Донбасі змушує нашу країну (як і багато інших бідних держав) приймати будь-які іноземні інвестиції, зокрема й ті, що негативно впливають на екологію та клімат. Подібне стосується також внутрішніх інвестицій, особливо в працenaдлишкових регіонах нашої країни. Уважаємо, що це стало однією з причин ветовання Президентом України П. Порошенком Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку». Разом із тим державі потрібно дотримуватися вимог законів екології (у тому числі й за допомогою кліматичних фінансів), якщо вона хоче в майбутньому приєднатися до Європейського Союзу, у якому змалечку привчають дітей до бережливого ставлення до природи, зокрема й до сортування сміття.

Без формування соціальної відповідальності бізнесу, територіальних громад та домогосподарств щодо побудови «зеленої» економіки в кожній окремій державі важко очікувати належних фінансових надходжень для подолання кліматичної кризи у світі та в Україні, зокрема й у зоні військових дій на Донбасі. Так, за даними експертів Національного екологічного центру України (НЕЦУ), на середину 2017 р. чверть усіх лісових масивів заповідних територій Донбасу було пошкоджено. Унаслідок обстрілів утрати лише регіонального ландшафтного парку «Донецький кряж» склали 14 млрд грн. Загалом види екологічної шкоди в районі бойових дій на Донбасі різноманітні: нищення екосистеми внаслідок пожеж і вибухів, затоплення шахт, витоки небезпечних речовин із підприємств хімічної та металургійної промисловості, забруднення води, ґрунту, повітря тощо. Тому Україні буде вкрай важко подолати вказані екологічні проблеми без допомоги світового співтовариства. Водночас важливо, щоб використання цієї допомоги відбувалося під жорстким контролем громадськості.

У цілому в Україні склалася критична ситуація з фінансуванням природних об'єктів, навіть на парки національного значення надаються дуже малі кошти. Ураховуючи їхню роль у збереженні клімату нашої країни, потрібно змінити підходи до їх фінансування, а також шукати можливості для їх самофінансування. За інформацією Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України, станом на 01.01.2017 р. ПЗФ нашої держави за загальною площею становив 4,318 млн га в межах території України та 402 500 га в межах акваторії Чорного моря. Водночас, за оцінками експертів,

багато об'єктів ПЗФ функціонує лише на папері, що вимагає перегляду механізмів їх функціонування (насамперед фінансових) і залучення коштів зарубіжних та внутрішніх інвесторів, а також місцевих громад й окремих громадян.

Для оптимізації витрат бюджетних коштів та посилення контролю за іноземними інвестиціями, наданими нашій країні для боротьби з потеплінням, в Україні, за прикладом Данії, було б доцільно створити укрупнене Міністерство клімату, енергетики та будівництва й передати йому контрольні функції за використанням кліматичних фінансів. При цьому вказане Міністерство повинно тісно співпрацювати з Державною службою фінансового моніторингу, іншими контролюючими органами, щоб не допускати незаконного їх використання, виведення цих коштів за кордон, зокрема і в офшори. Певні досягнення в цьому плані вже є в діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Зокрема, у кінці березня 2017 р. прокурорами САП визнано достатніми зібрані докази для складання обвинувального акту за фактом замаху на заволодіння коштами, отриманими Україною в рамках Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Установлено, що група осіб, до якої входили службові особи «Укресресурсу», за допомогою забезпечення перемоги фіктивних фірм у тендерних закупівлях, учинила замах на заволодіння державними коштами в сумі понад 336 млн євро.

Кардинальним напрямом розв'язання проблеми офшорів у світі могла б стати їх повна заборона, на чому у своєму листі до світових лідерів наголосили у 2016 р. більше 300 економістів зі світовим ім'ям, зокрема лауреат Нобелівської премії з економіки Е. Дітон, колишній головний економіст МВФ О. Бланшар й інші. У їхньому листі наголошено на тому, що офшори тільки збільшують рівень корупції у світі та допомагають міжнародним корпораціям отримувати фінансові вигоди за рахунок інших. Разом із тим цей заклик, на нашу думку, не буде реалізовано, оскільки тільки в США існує кілька потужних офшорних зон (насамперед штат Делавер), фінанси Лондонського Сіті значною мірою сфокусовані в Нормандських і латино-карибських офшорах, фінанси нідерландських холдингів тісно пов'язані з карибськими офшорами тощо.

Основним засобом боротьби із загрозою запобігання поширенню офшорних механізмів в Україні зараз обрано додаткове оподаткування офшорних операцій через уключення до складу валових витрат 85 % вартості товарів (робіт, послуг), придбаних у нерезидентів, котрі мають

офшорний статус. Хоча фактично це призводить до сплати додаткової суми податку на прибуток лише в розмірі від 3,75 до 2,4 % (з урахуванням, зменшення ставки податку на прибуток із 25 до 16 % від 15 % вартості товарів до складу валових витрат), що само по собі не є суттєвою перешкодою, порівняно з «позитивними моментами» використання офшорних схем.

Проведений фахівцями аналіз свідчить, що у 2014–2015 рр. ефект від запровадження правил трансфертного ціноутворення був незначним: частка надходжень із податку на прибуток підприємств за результати регулювання трансфертного ціноутворення в Україні у 2014 р. склав 0,03 %, а у 2015 р. – 0,74 %. У результаті використання трансфертних цін в Україні з-під оподаткування виводиться близько 100 млрд грн щорічно, що призводить до втрати державним бюджетом близько 20–25 млрд грн, у тому числі недоотримання потенційних надходжень від експорту становить 6,4 млрд грн щорічно, а обсяги вивезення певних видів продукції (наприклад чорних металів, зернових й олійних культур), що дотепер здійснювались переважно через пов'язаних осіб, зросли до 60 % [22, с. 10–11].

У 2014 р. в Україні прийнято закон, яким зобов'язано розкривати дані про кінцевих бенефіціарів підприємств, зокрема й в офшорах. На початку квітня 2016 р. Президент України П. Порошенко доручив Міністерству фінансів та ДФС забезпечити приєднання нашої держави до міжнародної міжвідомчої конвенції щодо доступу України до рахунків нерезидентів. Він хотів, щоб це відбулося до початку 2017 р. Після цього Україна автоматично має отримувати інформацію про рахунки українського резидента, які він має в будь-якому банку світу. Також планується прийняти законодавство щодо статусу іноземних контрольованих компаній. Якщо така компанія має рівень оподаткування в іншій країні в більш ніж два рази нижчий, ніж в Україні, то вона повинна сплачувати податки в нашій державі.

Із 07.02.2015 р. в Україні змінено правила фінансового моніторингу, який тепер здійснюватиметься на основі нового закону. 26.04.2016 р. Президент України П. Порошенко видав Указ «Про заходи протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон» (або план BEPS). За цим Указом створено групу для підготовки законопроектів із питань протидії виведенню коштів в офшори. Група мала підготувати до 10.06.2016 р. відповідні законопроекти з урахуванням міжнародних ініціатив, розроблених ОЕСР. Усе це стало відповіддю на оприлюднені на початку квітня 2016 р. у світовій пресі

так званого «панамського» досьє на відомих у світі політиків і бізнесменів (зокрема й з України), котрі використовували одну з панамських компаній у своїх офшорних операціях, які не завжди були законними.

У листопаді 2016 р. Україна оголосила про намір долучитися до кола держав, які готові впровадити мінімальний стандарт BEPS. Тоді ж оголошено, що з 01.01.2017 р. наша країна приєднується до плану ОЕСР із протидії розмивання податкової бази. Для цього Українська держава наприкінці 2016 р. внесла низку змін до Податкового кодексу. Зокрема, оновлено вимоги до документації з трансфертного ціноутворення, які наближені до рекомендацій ОЕСР у частині підготовки так званих локальних звітів. Крім того, було б доцільним, як вважають фахівці ДФС [23], доповнити мінімальний стандарт BEPS обов'язком розкривати схеми агресивного податкового планування платниками податків та податковими консультантами. Такі правила успішно використовуються в США, Канаді, ПАР, Великій Британії, Португалії, Ірландії, Ізраїлі й Південній Кореї.

Із 01.01.2017 р. Україну прийнято до «Асоціації країн antiBEPS». Загалом до цього списку входять 94 країни, із якими тепер наша країна має укласти двосторонні договори про обмін податковою інформацією, а також мусить прийняти низку рекомендацій плану BEPS, п'ять із яких є обов'язковими для країн-учасниць цієї асоціації. Відповідно, Україна отримуватиме інформацію щодо всіх господарських операцій та трансакцій, які здійснюються суб'єктами господарювання за межами держави, і використовувати її для контролю за оподаткуванням юридичних та фізичних осіб-бенефіціарів, які є громадянами нашої країни.

Ряд українських експертів вважають план BEPS досить важким для середнього бізнесу в Україні, як і для держави в цілому. Виграють від нього, на думку д-ра юрид. наук Д. Гетманцева, насамперед транснаціональні компанії та США як держава [24, с. 135]. Поспішне прийняття плану BEPS, на його думку, неприйнятне для України, оскільки, по-перше, український великий і середній бізнес не зможе уникнути негативних наслідків запровадження плану BEPS, на відміну від міжнародних корпорацій, бо він утратить конкурентну перевагу, а по-друге, уникаючи наслідків від запровадження плану BEPS у нашій країні, український бізнес почне перерозподіляти свої активи на користь тих держав, котрі краще відстоюють свої інтереси в боротьбі з запровадженням плану BEPS. Зокрема, фахівці низки країн (Великої Британії, Австралії, Туреччини, Іспанії) уже висловили невдоволення окремими пунктами цього плану, оскільки вони суперечать особливостям їхніх

податкових систем. По-третє, план BEPS на міжнародному рівні неможливо впроваджувати, маючи різні податкові юрисдикції всередині держави (як-от єдиний податок в Україні). По-четверте, низький рівень податкового контролю сукупно з іншими умовами оподаткування є конкурентною перевагою нашої країни в боротьбі за ризиковий капітал. По-п'яте, Україна поки що може не запроваджувати план BEPS, оскільки він ще не запроваджений у жодній державі Європейського Союзу, бо його члени не зовсім розуміють, як його запровадити, не нашкодивши собі. Тому важливо розробити вітчизняну концепцію оподаткування, яка б урахувувала насамперед рекомендації ЄС, а не США. Подібну політику доцільно проводити і в Україні, щоб належно захищати національні економічні інтереси, у тому числі й через механізм кліматичних фінансів.

У червні 2017 р. 68 країн підписали багатосторонню Конвенцію з виконання заходів, що стосуються податкових угод між державами, із метою протидії розмиванню податкової бази та виводу прибутку з-під оподаткування (насамперед ТНК). Водночас США, Естонія й низка інших країн не підписали вказану Конвенцію, що робить її, на думку багатьох експертів, недостатньо дієвою, оскільки США не бере участі в ній. У цій державі є кілька штатів (насамперед Делавер), у яких податкові пільги та інші умови діяльності фірм подібні до класичних офшорів. Зокрема, податкове законодавство Панами, Ліберії й низки інших класичних офшорів було списане з податкового законодавства штату Делавер.

Література

1. Екосередовище і сучасність: у 8 т. – Т. 6 / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко // Екосередовище та євроінтеграційні процеси. – Київ : Кондор, 2007. – 622 с.
2. Алексєєва Є. «Енергоатом» проти Оцінки впливу на довкілля / Є. Алексєєва // Дзеркало тижня. – 2017. – 25 берез. – С. 4.
3. Порошенко ветував закон про оцінку впливу на довкілля // День. – 2016. – 2 лист. – С. 9.
4. COP21: чем закончилась конференция по климату в Париже [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.furfur/me/furfurchangeschanges/216039-cop-21>
5. ОАЭ потратят 163 млрд дол. на переход к источникам чистой энергии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.>

economistua.com/dae-potratjat-163-mlrd-dol-na-perehod-k-istochnicam-chistoj-energii

6. Куцай Я. Без вуглецеве майбутнє Європи / Я. Куцай // Український тиждень. – 2016. – № 40. – С. 32–33.
7. Сила ветра: как Дания решила полностью перейти на возобновляемую энергию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.furfur/furfurchanges/217567-denmark>
8. У Нідерландах всі поїзди перейшли на вітрову енергію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me/furfur/furfurchanges/219769-trains>
9. Княжанський В. Стати розумними і «зеленими» / В. Княжанський // День. 2017. – 8 лют. – С. 9.
10. ЄС готовий виділити Україні 100 млн євро на фонд енергоефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2017/01/10/6171598>
11. Княжанський В. Послуги на тепло в новобудовах стануть на 15 % дешевшими / В. Княжанський // День. – 2017. – 17 січ. – С. 9.
12. Рижков Ю. Стратегія наступу на сміття / Ю. Рижков // День. 2017. – 7–8 берез. – С. 10–11.
13. Миколюк О. «Бачимо саботаж» / О. Миколюк // День. – 2017. – 16 лют. – С. 11.
14. Сохацька О. М. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії: оцінка ефективності інвестиційних проектів : монографія / О. М. Сохацька, О. М. Ляшенко, В. М. Олейко та ін. ; за заг. наук. ред. О. М. Сохацької. – Тернопіль : ТНЕУ. – 308 с.
15. На тонкій кризі // Український тиждень. – 2017. – № 18. – С. 34–37.
16. Нудельман В. Планування території – найважливіший елемент вирішення ключових завдань розвитку країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/7/7131578>
17. Гайдуцький І. Паризька кліматична угода: стратегія і кон'юнктура / І. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2017. – 10 черв. – С. 5.
18. Їжак О. Не вбивати на водопої / О. Їжак // Дзеркало тижня. – 2016. – 28 груд. – С. 5.
19. Растопим лед: почему изменения климата могут привести к ядерной войне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.furfur/changes//changes/219685-the_times_they_are_changing
20. Гончар М. Час тиранозаврів, або в чийх руках Трамп? / М. Гончар // Дзеркало тижня. 2016. – 17 груд. – С. 2.

21. Крамар О. Не той відсоток зеленого / О. Крамар // Український тиждень. – 2017. – № 7. – С. 14–17.
22. Черевко О. Г. Трансфертне ціноутворення в податковій системі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. «Гроші, фінанси і кредит» / О. Г. Черевко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 20 с.
23. Лепетюк О. Операція «Антиофшор», або як ще може Україна протидіяти ухиленню від сплати податків [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/02/3/6191505>
24. Карлін М. І. Суспільні фінанси в умовах демократії : курс лекцій / М. І. Карлін. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 196 с.

Розділ 3

Кліматична політика держави та фінансовий механізм її реалізації (Проць Н. В.)

3.1. Сучасний стан та потреба реалізації кліматичної політики держави

За часів незалежності процеси виробництва та споживання енерго-ресурсів в Україні характеризуються надзвичайно низьким рівнем ефективності та екологічності. Першим і найважливішим кроком для ефективною адаптації є чітке розуміння очікуваних наслідків, уразливості та ризиків, пов'язаних зі зміною клімату в перспективах для основних соціально-економічних галузей.

Глобальне потепління супроводжується зміною сонячної активності, таненням льоду й підвищенням рівня моря, вивільненням метану та діоксиду вуглецю з вічної мерзлоти, руйнуванням озонового шару. Наприклад, Україні загрожує зростання повеней у Карпатах, перетворення степів Південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій Чорного та Азовського морів. Проте домінуючим чинником протягом останніх 50 років є діяльність людини. Антропогенна зміна клімату супроводжується змінами концентрації парникових газів в атмосфері [1].

Основними ризиками, викликаними зміною клімату в Україні є в галузі сільського господарства втрати врожаю, посилення зрошення влітку, виникнення несезонних заморозків і збільшення амплітудних коливань температури, зміни періодів дозрівання сільськогосподарських культур та підвищення їх уразливості до ураження шкідниками; у сфері водних ресурсів – це порушення гідродинамічного режиму й водного балансу річок; в енергетичній сфері – збільшення попиту на електроенергію під час літньої спеки, ускладнення функціонування об'єктів гідроенергетики через зміни в характері опадів та річкового стоку, негативні наслідки від екстремальних погодних явищ; у сфері охорони здоров'я населення – збільшення кількості потерпілих від теплових ударів, погіршення здоров'я міського населення через поверхневе забруднення та зміни в озоновому шарі, підвищення рівня смертності внаслідок серцево-судинних захворювань, загрози поширення хвороб, що передаються через воду, формування умов для поширення патогенних організмів і нових видів адаптованих інфекцій.

Ураховуючи вплив наслідків глобальних змін клімату на забезпечення енергетичної, екологічної й економічної безпеки держави, серед пріоритетних напрямів державної політики у цій сфері можна виділити підвищення опірності до пов'язаних із кліматом загроз і стихійних лих, забезпечення поступового переходу України до низьковуглецевого розвитку економіки, зниження вуглецевої ємності економіки, підвищення якості поглиначів та накопичувачів парникових газів, адаптація соціально-економічної системи держави до зміни клімату, посилення ролі України в глобальних зусиллях щодо розв'язання проблеми зміни клімату [2].

Унаслідок цього і на міжнародному, і на державному рівнях можуть початися незворотні процеси в екосистемах, коли вже глобальну зміну клімату зупинити буде неможливо й життя на планеті буде під загрозою. Навіть якщо наслідки зміни клімату стануть локальними, на національному рівні необхідні дії для координації процесу адаптації для їх усунення. Тому основними завданнями є зведення до мінімуму впливу на навколишнє середовище стосовно використання природних ресурсів (води, відходів, енергії, лісових ресурсів) і викидів парникових газів, підвищення потенціалу поглиначів вуглецю для абсорбції парникових газів з атмосфери за допомогою відновлення лісів, попередження знеліснення.

Нині стратегічними цілями ЄС у напрямі адаптації щодо клімату та енергетики є зниження викидів ПГ, підвищення енергоефективності, підвищення частки споживання відновлюваної енергії до 20 % [3].

Довгострокові цілі розвитку в цій сфері сформульовані в Дорожній карті переходу до низьковуглецевої економіки на період 2031–2050 рр. Зокрема, планується зниження, порівняно з рівнем 1990 р., викидів ПГ на 60 % у період до 2040 р. та на 80 % – до 2050 р.

Україна за роки незалежності з 1991 р. зробила вагомий внесок у скорочення світових викидів парникових газів (10,2 млрд т у 2015 р.). Викиди парникових газів (ПГ) в Україні в 1990 р. становили 944,4 млн т CO₂-екв., у 2012 р. – 402,7 млн т (без сектору ЗЗЗЛГ), тобто 42,6 % від рівня 1990 р. З урахуванням сектору ЗЗЗЛГ викиди ПГ у 1990 р. становили 874,6 млн т, а у 2012 р. – 375,4 млн т, тобто 42,9 % від рівня 1990 р. Це скорочення в основному є наслідком зменшення ВВП (на 30 %), чисельності населення (на 8 млн осіб), соціальних стандартів життя, які планується відновити й підвищувати до рівня ЄС [4].

Тому нагальною потребою стало формування кліматичної політики держави відповідного фінансового забезпечення.

Кліматична політика держави – це система заходів та дій державних органів влади, недержавних громадських організацій, бізнес-груп, населення у сфері зміни клімату, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р, кліматична політика держави здійснюється за допомогою [5]:

- розроблення й реалізація дієвих заходів з адаптації до зміни клімату та підвищення опірності до пов'язаних із кліматом ризиків і стихійних лих для сфер охорони здоров'я, життєдіяльності людей, секторів економіки та природних екосистем;

- розроблення й запровадження механізму формування адаптаційної політики за принципом від місцевого (регіонального) до національного рівня, приділяючи пріоритетну увагу діям тих громад і секторів економіки, які є найбільш уразливими до впливів зміни клімату;

- визначення та впровадження підходів і технологій, які передбачають збалансоване управління природними екосистемами;

- створення загальнодержавної системи управління ризиками, зумовленими зміною частоти та інтенсивності екстремальних явищ погоди й стихійних лих на території України, а також міграцією людей унаслідок кліматичних чинників;

- реалізація разом із сусідніми країнами-партнерами транскордонних проектів з адаптації до зміни клімату;

- розроблення та реалізація середньострокової стратегії адаптації до зміни клімату України на період до 2030 р., скоординованої зі стратегіями й планами розвитку секторів економіки та регіональними стратегіями розвитку.

Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату була прийнята 9 травня 1992 р., Україна підписала Конвенцію 11 червня 1992 р. і ратифікувала 29 жовтня 1996 р. ЗУ «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату». Одним із перших завдань, поставлених РКЗК ООН, було створення національних кадастрів викидів й абсорбції парникових газів. У 1997 р. укладено Кіотський протокол, який зобов'язує розвинуті держави та країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів у 2008–2012 рр. до рівня 1990 р. Разом із набуттям чинності РКЗК ООН у 1994 р. затверджено й інституційну форму фінансового механізму Конвенції. Інститутом, відповідальним за надання фінансування в рамках Конвенції, обрано

Глобальний екологічний фонд (Global Environment Facility). Із моменту заснування до 2015 р. ГЕФ здійснено фінансування проектів у сфері протидії зміні клімату в розмірі \$5,2 млрд [5]. Зокрема, в Україні ГЕФ зобов'язався надати фінансування в рамках 12 проектів (уже виконаних та на стадії виконання), спрямованих на скорочення викидів ПГ у загальному обсязі понад \$65 млн [6].

ГЕФ забезпечує фінансування проектної діяльності протидії змін клімату на основі надання грантів через партнерів фонду – банки розвитку (ЄБРР та Групу Світового банку) й агенції ООН (Програма розвитку ООН (ПРООН), Програма ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП) та ін.).

Згідно з правилами діяльності ГЕФ, доступ до фінансування за умови відповідності встановленим вимогам можуть отримати не лише міжнародні організації, а й інституції на державному й місцевому рівнях через національні банки. Важливим елементом фінансових інструментів, створених відповідно до Кіотського протоколу, є Адаптаційний фонд (Adaptation Fund). Його створено згідно з рішенням 7-ї Конференції Сторін РКЗК у м. Марракеші у 2004 р. Адаптаційний фонд пов'язаний із функціонуванням механізмів Кіотського протоколу, оскільки фінансується в основному за рахунок відрахувань від видачі ССВ (одиниці проектів МЧР) у кількості 2 % від загальних обсягів одиниць, уведених в обіг за кожним проектом МЧР.

Протягом 2010–2015 рр. Адаптаційний фонд надав фінансування в розмірі близько \$340 млн для проектів у країнах, що розвиваються, виключно на адаптацію до наслідків зміни клімату [7].

Одним з інструментів надання кліматичного фінансування, передбаченого Канкунськими угодами, повинен стати Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund), який створено як фінансовий механізм РКЗК ООН додатково до механізму ГЕФ. На відміну від ГЕФ, ЗКФ має чітко поставлену ціль – мобілізувати та надати країнам, що розвиваються, фінансування в розмірі \$100 млрд на період до 2020 р. Окрім надання грантової підтримки, ЗКФ уповноважений використовувати широкий спектр інструментів у своїй діяльності: наприклад надання позик, входження в акціонерний капітал і надання фінансових гарантій [8]. Станом на 01.06.2016 р. країни-донори надали ЗКФ зобов'язання щодо внесення в капітал [9, с. 134]. Доступ до міжнародного фінансування через національні (як державні, так і комерційні) інститути, у тому числі органи виконавчої влади або національні банки розвитку, вочевидь, мав би пришвидшити надання грантових коштів та забез-

печити відповідність пріоритетам держави. У продовж останніх десятиліть державна політика України адаптації змін клімату формувалася приєднанням до міжнародних договорів на глобальному й регіональному рівнях. Першими кроками стало підписання та ратифікація Україною РКЗК ООН у 1996 р. та подальше приєднання до Кіотського протоколу у 2004 р., що окреслило межі й завдання для подальшої нормотворчої діяльності на державному рівні. Наступним визначальним фактором стало визнання Україною пріоритетності проблем охорони довкілля загалом та, зокрема, протидії зміні клімату стало підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Починаючи з березня 2014 р., Міністерство фінансів України блокує здійснення фінансування проектів за схемою зелених інвестицій. Ця інформація була оприлюднена 18 червня 2014 р. на засіданні Комітету ВР із питань екологічної політики. Комітет розглядав ситуацію, що склалася в межах реалізації проектів «зелених» інвестицій, які фінансуються в Україні за рахунок коштів, отриманих від продажу Японії одиниць установленної кількості відповідно до 17-ї статті Кіотського протоколу. 12 грудня 2015 р. в м. Парижі на Двадцять першій конференції Сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату укладено Паризьку угоду та підписано від імені України 22 квітня 2016 р. в м. Нью-Йорку, яка замінює Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. 14 липня 2016 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Паризької угоди». Ставши учасником Угоди, Україна сама визначатиме для себе зобов'язання щодо рівня викидів парникових газів з урахуванням її соціально-економічного розвитку й фінансових можливостей [10].

Паризька угода, зобов'язує всі країни докладати зусиль до «стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2°C понад доіндустріальні рівні й докладання зусиль із метою обмеження зростання температури до 1,5°C понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату».

Відповідно до ст. 9.1 Паризької угоди передбачено надання фінансових ресурсів розвиненими державами країнам, що розвиваються, які є сторонами Паризької угоди, із метою провадження діяльності у сфері протидії зміні клімату. Механізм фінансового забезпечення функціонує з 2016 р. Так, рішенням Конференції Сторін РКЗК ООН 1/CP.16.17 створено Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund), що має на меті залучення фінансування протягом періоду до 2020 р. у розмірі

\$100 млрд, спрямувавши їх на роботу зі скорочення викидів парникових газів та адаптації до наслідків зміни клімату в країнах, що розвиваються. Станом на липень 2016 р., 43 держави (із них дев'ять ті, що розвиваються) уже гарантували фінансування в розмірі \$10,3 млрд під егідою Зеленого кліматичного фонду [11]

У 2016 р. Україна приєдналася до програми фінансування та передачі технологій для боротьби з кліматичними змінами (Finance and Technology Transfer Centre for Climate Change або FINTECC) ЄБРР, головною метою якої є передача технологій у сфері пом'якшення кліматичних змін та адаптації до них. Нині ця програма успішно реалізується в 14 країнах, у яких ЄБРР здійснює інвестиції. У рамках програми Україна отримує 51 млн дол. кредиту: 40 млн дол. – від Європейського банку реконструкції й розвитку (ЄБРР), 7 млн дол. – із Глобального екологічного фонду (ГЕФ) та 4 млн дол. – з Інвестиційного фонду сусідства (NIF) ЄС. Програма FINTECC, розрахована на три роки, допомагатиме українським компаніям інвестувати в найкращі доступні технології, що має привести до скорочення викидів парникових газів. Зокрема, це можуть бути технології ефективного використання енергії, матеріалів та води, а також технології відновлюваної енергетики, які ще не використовуються або не дуже поширені в Україні.

Доступ до ресурсів програми FINTECC зможуть отримати місцеві клієнти банку, які планують упровадження сучасних кліматичних технологій. У межах цієї програми окремим компаніям надаватимуться гранти в розмірі до 25 % вартості нових технологій, але не більше \$1 млн. Очікується, що в результаті реалізації програми компанії стануть більш ресурсоефективними та значно знизять витрати на енергоносії. ЄБРР є найбільшим фінансовим інвестором в Україні. Станом на 1 січня 2016 р. Банк узяв на себе зобов'язання щодо виділення приблизно €12 млрд у 355 проектах по всій країні [12].

Отже, створення міжнародних організацій, кліматичних фондів, грантів гарантує виконання рішень Конференції Сторін РКЗК ООН і Паризької угоди. Однак завдання, поставлені міжнародними угодами, повинні мати всеохоплюючий, узгоджений і системних характер та ґрунтуватися на принципах ефективності організації фінансування, об'єктивності й оптимальності пріоритетів, наукової обґрунтованості. Усе це має бути відпрацьовано на глобальному, державному та локальному рівнях із забезпеченням відповідного фінансування.

Участь України у формуванні міжнародних угод фінансування заходів протидії зміні клімату

Рік упровадження	РКЗК ООН	Київський протокол	Паризька угода	Участь України
1999 р.	Глобальний екологічний фонд			Реципієнт ГЕФ
2001 р.		Ринкові «штучні механізми» МЧР (механізм чистого розвитку), СВ (механізм спільного впровадження), МТВ (міжнародна торгівля викидами)		Активна участь у СВ та МТВ протягом 2008–2012 рр.
2001 р.		Адаптаційний фонд		Не бере участі
2010 р.	Зелений кліматичний фонд			Реципієнт
2015 р.			Ринкові механізми ст. 6 Паризької угоди, спрямовані на скорочення викидів ПГ	Потенційна участь, обмежена національно визначеним внеском ННВ України

Джерело [9, с. 136].

Вплив міжнародних інституцій у сфері протидії зміні клімату сприятиме формуванню фінансових ресурсів у діяльність зі скорочення викидів ПГ на державному рівні, проте такі інструменти не зменшують активність країн у формуванні власних механізмів фінансування заходів із протидії зміні клімату. Пріоритети кліматичної політики формуються в трьох ключових сферах: енергозбереженні, розвитку відновлю-

ваних джерел енергії та боротьбі зі зміною клімату. Першим кроком на національному рівні повинно стати створення національної стратегії низьковуглецевого розвитку (НСНВР), оскільки така стратегія має стати основою для розв'язання комплексу сучасних кліматичних, економічних, енергетичних, екологічних і технологічних проблем та визначити способи переходу на якісно новий рівень розвитку національної економіки. Результатом реалізації НСНВР України мають бути ефективні структурні зрушення в економіці зі зростанням інноваційних галузей для забезпечення ресурсо- й енергоефективної модернізації.

3.2. Фінансовий механізм реалізації кліматичної політики Української держави

Одним із важливих питань утілення цілей політики держави протидії зміні клімату є розробка відповідного механізму фінансового забезпечення. Фінансовий механізм протидії зміні клімату та адаптації до таких змін уключає нормативно-правове, інформаційне й організаційне забезпечення, скукупність фінансових методів та інструментів впливу, що забезпечують формування фінансових ресурсів для досягнення визначених цілей.

Чинна нормативно-правова база України з питань, пов'язаних зі зміною клімату, ґрунтується на міжнародних нормативно-правових актах і національному законодавстві, основними з них є:

– Закони України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату»; «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату»; «Про охорону навколишнього природного середовища»; «Про охорону атмосферного повітря»; «Про ратифікацію Угоди “Про асоціацію між Україною”, з однієї сторони, Європейським Союзом, Європейським агентством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони»; «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»; «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» від 09.04.2015 р., «Про Державний бюджет»;

– Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»; Енергетична стратегія України на період до 2035 р. (проект); Транспортна стратегія України на період до 2020 р.; Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р.; Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлю-

ваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 рр.; Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 р.;

– Укази Президента України «Про координатора заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» (від 12 вересня 2005 р. №1239/2005); «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 р. «Про стан та проблеми імплементації Україною Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» (від 20.07. 2007 №658/2007); «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. «Виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» (від 10 грудня 2010 р. №1119); «Про Положення про Державне агентство екологічних інвестицій України» (від 13.04.2011 №455/2011);

– Постанови Кабінету Міністрів України, які в основному визначають заходи та порядок реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату; Накази Мінприроди, Держекоінвестагенства, Держкомстату.

Основним нормативно-правовим актом у сфері охорони навколишнього середовища є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [13], який визначає правові, економічні й соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» [14] також містить окремі посилення на питання клімату, проте лише в контексті виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань. Ст. 22 вказаного закону «Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення охорони атмосферного повітря» визначає інструменти фінансового механізму реалізації політики держави щодо адаптації наслідків зміни клімату, а саме «надання... суб'єктам підприємницької діяльності податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, застосування заходів щодо регулювання діяльності, що впливає на клімат» та екологічного податку. Недоліком є те, що механізм реалізації цих статей (крім екологічного податку на CO₂, запровадженого Податковим кодексом) досі нормативно не визначено.

Отже, нормативно-правова база, щодо реалізації державної політики протидії змінам клімату та адаптації до таких змін є недосконалою, оскільки не визначає механізмів фінансування заходів, спрямованих виключно на скорочення викидів ПГ, модернізацію виробництва з метою підвищення енергоефективності та супутнього скорочення викидів ПГ.

Організаційне забезпеченням кліматичної політики держави включає сукупність державних і недержавних інституцій, які формують правові, організаційні та економічні умови, необхідні для її проведення. На державному рівні функціонують установи та організації, що опікуються питаннями кліматичної політики України.

На сьогодні Міністерство екології та природних ресурсів України, виконує функції головного органу виконавчої влади у формуванні й забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища і, зокрема, щодо регулювання негативного антропогенного впливу на клімат та адаптації до його змін у рамках вимог РКЗК ООН і Кіотського протоколу до неї [15]. Окрім того, за участь центральних органів виконавчої влади в діяльності Конференції Сторін РКЗК ООН відповідають Міністерство закордонних справ та Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Із 2007-го по 2014 р. на виконання вимог РКЗК ООН та впровадження механізмів Кіотського протоколу функціонувало Державне агентство екологічних інвестицій України, діяльність якого спрямовувалася та координувалася Кабінетом Міністрів України через міністра екології й природних ресурсів України. Після ліквідації Державного агентства екологічних інвестицій питання формування політики держави протидії зміні клімату передано до Департаменту кліматичної політики Мінприроди. Крім зазначених інституцій, Державна фіскальна служба має контролювати питання оподаткування операцій із торгівлі дозвільними одиницями, Міністерство енергетики та вугільної промисловості й Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг – виконувати коригування національних планів розподілу дозволів з огляду на безпеку постачання енергоносіїв; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – здійснювати нагляд та регулювання торгів фінансовими інструментами – похідними від дозволів на викиди парникових газів.

КМУ в липні 2016 р. схвалив Концепцію впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності, що має на меті створення Фонду енергоефективності [16]. Згідно із Законом «Про енергозбереження» основним інститутом реалізації політики у сфері енергоефективності та енергозбереження визначено Державний фонд енергозбереження [9, с.151].

Страхові компанії можуть відігравати важливу роль у заохоченні до адаптації, а також створювати можливості фінансування заходів з адаптації.

Крім вищезазначеного, важливим елементом інституційного забезпечення має бути залучення недержавних установ та організацій – приватного бізнесу й громадських організацій та домогосподарств. У цьому напрямі слід зауважити, що приватний бізнес і громадськість в Україні мають наростити свою інституційну спроможність у контексті впровадження положень Кіотського протоколу.

Зміцнення інституційної спроможності щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату відбувається за допомогою:

- забезпечення узгодженості державної політики у сфері зміни клімату із законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, які визначають стратегічні рішення щодо досягнення сталого розвитку держави, розвитку енергетичного, промислового, житлово-комунального й інших секторів економіки, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії;

- забезпечення ефективного розподілу функцій і дієвого механізму координації центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо формування й реалізації складових частин державної політики у сфері зміни клімату відповідно до їхньої компетенції;

- забезпечення імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, пов'язаних зі зміною клімату.

Основними джерелами фінансування заходів реалізації кліматичної політики є кошти державного та місцевих бюджетів, міжнародних фінансових організацій, Фонду енергоефективності, інвестиційних компаній, зокрема енергосервісних компаній. Крім того, значна частина витрат на реалізацію заходів з енергоефективності має припадати на сектор домогосподарств, де потенціал енергозбереження є найбільш істотним та виправданим щодо економічної ефективності [9, с. 82].

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет» у 2017 р. для забезпечення збирання, оброблення, систематизації, аналізу та накопичення інформації, необхідної для проведення підготовки Національного кадастру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, а також удосконалення національної системи оцінки антропогенних викидів й абсорбції парникових газів ураховано видатки загального фонду за бюджетною програмою «Забезпечення діяльності Національного центру обліку викидів парникових газів» у сумі 1558,3 тис. грн. Із метою реалізації механізмів Кіотського протоколу у 2017 р. за бюджет-

ною програмою «Державна підтримка заходів, спрямованих на зменшення обсягів викидів (збільшення абсорбції) парникових газів, в тому числі на утеплення приміщень закладів соціального забезпечення, на розвиток міжнародного співробітництва з питань зміни клімату», видатки спеціального фонду визначені у сумі 1000,0 тис. грн за рахунок невикористаного залишку коштів від продажу частин установленної кількості викидів парникових газів, передбаченого ст. 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату за минулі роки. У 2016 р. українські агропідприємства отримали від ЄБРР кредити на \$300 млн.

Рис. 3. 1. Елементи фінансового механізму реалізації кліматичної політики держави

За бюджетною програмою «Здійснення природоохоронних заходів» у на 2017 р. передбачені видатки в сумі 200,2 млн грн, у тому числі видатки загального фонду – 188,8 млн грн, спеціального фонду (згідно з бюджетним запитом) – 11,8 млн грн. Указані видатки передбачено спрямувати на реалізацію природоохоронних заходів щодо забезпечення раціонального використання й зберігання відходів, збереження природно-заповідного фонду, участі в діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування (у тому числі сплата членських внесків), на охорону атмосферного повітря, екологічний моніторинг, охорону та раціональне використання водних ресурсів, природних рослинних ресурсів і ресурсів тваринного світу.

За бюджетною програмою «Керівництво та управління у сфері екологічного контролю» видатки загального фонду державного бюджету передбачені в обсязі 242,4 млн грн. За бюджетною програмою «Керівництво та управління у сфері радіаційного захисту населення» видатки загального фонду державного бюджету передбачені в обсязі 815,0 тис. грн. За бюджетною програмою «Керівництво та управління у сфері водного господарства» видатки загального фонду державного бюджету передбачені в обсязі 18,7 млн грн. Видатки за бюджетною програмою «Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державним замовленням у сфері розвитку водного господарства» передбачені за загальним фондом у сумі 196,1 тис. грн.

Крім того, нині, в умовах фінансово-економічної та політичної кризи України, усі сектори економіки, уключаючи домогосподарства, мають забезпечувати певний рівень інвестицій, необхідних на підтримку функціонування інфраструктури, уключно з купівлею побутових приладів, витратами на утеплення житла, утриманням транспортних засобів, задля підвищення енергоефективності та зменшення шкідливих викидів в атмосферу.

Важливу роль у реалізації кліматичної політики держави відіграють фінансові інструменти, подані на рис. 1. Виходячи з того, що викиди вуглекислого газу є найбільш вагомим джерелом забруднення атмосфери, то податки на викиди оксиду вуглецю від промислових об'єктів, використання бункерного палива (авіація, судноплавство) є одним з інструментів, який уже тридцять років широко використовується розвинутими країнами для регулювання цих викидів, так званий вуглецевий податок (податок на викиди CO₂ від спалювання викопного палива). Як правило, базою оподаткування для цього виду екологічного податку є обсяги викопного палива та споживання електроенергії.

Визначення бази оподаткування й оптимальної податкової ставки (тобто ціни викидів кожної тонни CO₂) є головними орієнтирами при запровадженні вуглецевого податку. При цьому, згідно з Податковим кодексом України, ставка податку на викиди 1 т CO₂ становить 0,33 грн, що приблизно дорівнює €0,015, тоді як у ЄС наразі ринкова ціна за 1 т CO₂ складає близько €6. А отже, такий рівень податку на CO₂ в Україні практично не створює стимулів до зменшення викидів, а відтак і не виступає дієвим інструментом екологічної політики. У більшості країн, які ввели податок на двоокис вуглецю, визначення його розміру є результатом, з одного боку, економіко-політичного, а з другого – соціально-екологічного компромісу (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Ставки вуглецевого податку в різних країнах*

Країна/територія	Ставка податку	Країна/територія	Ставка податку
1	2	3	4
Фінляндія	\$30 / або €20 за 1 т CO ₂	Індія	\$20,85 (станом на 2010 р. у цінах 2005 р.)
Нідерланди	~\$16,40 за 1 т CO ₂	Канада:	
Швеція	\$104,83 / €101 за 1 тону CO ₂ (стандартна ставка; ставка для промисловості: ~ \$23,04)	– провінція Альберта	\$15 за 1 т CO ₂
Норвегія	\$21 за 1 т CO ₂ (у середньому)	– провінція Британська	\$10 за 1 т CO ₂
Данія	\$18 (або приблизно €13) за 1 т CO ₂ (із 2002 р.)	Колумбія – провінція Квебек	\$3,50 за 1 т CO ₂
Швейцарія	\$34,20 за 1 т CO ₂ (2010 р.)	США:	
Великобританія	\$0,0175/кг – зріджений нафтовий газ або інші газоподібні вуглеводні, що постачаються в рідкому стані; \$0,0213/кг – тверде паливо	– штат Каліфорнія	\$0,044 за 1 т CO ₂

Закінчення таблиці 3.2

1	2	3	4
Німеччина	€180,32 за 1 т зрідженого нафтового газу, включаючи податок на двооксид вуглецю – для промисловості	– штат Меріленд	\$5 за 1 т CO ₂
Ірландія	~\$20 / €15 за 1 т CO ₂	– штат Колорадо, м. Боулдер	\$12–13 за 1 т CO ₂
Австралія	\$29,9 (AUD\$23) за 1 т CO ₂	Франція	€7 за 1 т CO ₂ у 2014 р., €14,50 – у 2015 р., €22 – у 2016 р.
Нова Зеландія	NZ\$15 за 1 т CO ₂	Україна	\$0,01245** (0,33 грн) за 1 т CO ₂

Джерело [9, с. 140].

У контексті визначення інструментів фінансового механізму реалізації кліматичної політики актуальним питанням є визначення тарифів на оплату комунальних послуг та формування ціни на природні ресурси (водних, лісових, земельних, корисних копалин і т. ін). Здебільшого ціни на природні ресурси, особливо для промисловості, досить занижені. Тому формування належного оцінювання природних ресурсів для всіх галузей споживання може бути важливим інструментом зростання надходжень на заходи з адаптації кліматичних змін.

Наступний інструмент фінансового механізму – плата за екологічні послуги, тобто за заподіяну шкоду. Наприклад, фермерські господарства, орендарі земель забруднюють її добривами або пестицидами й тому повинні компенсувати збитки за деградацію земель та довкілля.

Діапазон інструментів кліматичної політики держави є досить широким: від екологічного оподаткування та запровадження вимог стосовно проведення обов'язкових енергетичних аудитів на підприємствах чи впровадження схеми торгівлі дозвільними одиницями на викиди ПГ – до фінансування дослідницької діяльності, наприклад адаптації у сфері сільського господарств до наслідків зміни клімату. Однак в Україні на сьогодні відсутня національна Схема торгівлі дозвільними одиницями на викиди ПГ, а наявний інструмент у вигляді екологічного податку на викиди діє переважно для підприємств енергетичної галузі та обробної промисловості. Тому найбільш перспективні інструменти для

використання в Україні в напрямі скорочення викидів ПГ – схема торгівлі дозвільними одиницями на викиди ПГ. Крім того, досить гнучким механізмом забезпечення реінвестування коштів у природоохоронні заходи, яке може здійснюватися з використанням «Схеми зелених інвестицій» (СЗІ). Отже, практика впровадження Україною механізмів Кіотського протоколу показала певну інституційну незрілість відповідальних центральних органів виконавчої влади та відсутність належної уваги до формування нормативно-правового забезпечення та інструментарію з реалізації державної політики протидії зміні клімату [9, с.125].

Тому вважаємо за необхідне розширити пошук нових механізмів й інструментів в обмеженні викидів ПГ, визначення джерел фінансування діяльності у сфері протидії зміні клімату. Адаптація до зміни клімату вимагає створення нових інститутів, формування кліматичної стратегії, глобального мислення та довгосрокового фінансування. Крім того, доцільно застосовувати й механізми співфінансування за участю міжнародних фондів, держави, місцевої влади, суб'єктів господарювань, домогосподарств.

Література

1. Відповіді вчених Мііжурядової групи експертів зі зміни клімату на найбільш поширені питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nadoest.com/vidpovidi-vchenih-mijuryadovoyi-grupi-ekspertiv-zi-zmini-klima>
2. Адаптація до змін клімату в Україні: проблеми і перспективи. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2223/>
3. Citizens' summary. EU climate and energy package [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020/docs/climate_package_en.pdf.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення «Очікуваного національно-визначеного внеску України» до нової глобальної кліматичної угоди». Проект (12 серпня 2015 р.).
5. Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р
6. Веб-сайт ГЕФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.thegef.org/gef/gef_projects_funding.

7. Веб-сайт Адаптаційного Фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.adaptation-fund.org/about/>
8. Веб-сайт Зеленого кліматичного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.greenclimate.fund.
9. Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект : аналітична доп. / за заг. ред. В. Р. Сіденка та О. О. Веклич. – Київ : Заповіт, 2016. – 208 с.
10. Закон України «Про ратифікацію Паризької угоди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/273619>
11. Status of Pledges and Contributions made to the Green Climate Fund. Pledge Tracker // The Green Climate Fund. – 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.greenclimate.fund/documents/20182/24868/Status+of+Pledges+%282016.2.19%29.pdf/71e3e528-170-4dfd-aab0-e4a6f00888b9..>
12. Україна приєдналася до програми фінансування та передачі технологій для боротьби зі змінами клімату ЄБРР «Українська енергетика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/58698>
13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» / Верховна Рада України. – 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
14. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» / Верховна Рада України. – 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>
15. Постанова Кабінету Міністрів від 21 січня 2015р. № 32 «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» // КМУ. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF/print1459437964610290>.
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. №489-р «Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954>

Розділ 4

Місце кліматичних фінансів у регіональних та місцевих фінансах (Карлін М. І.)

4.1. Кліматичні фінанси як важливий елемент регіональних фінансів

У механізмі використання кліматичних фінансів, як правило, наголошено на розв'язанні кліматичних проблем на міжнародному та загальнодержавному рівнях. Але водночас недостатньо розроблена система подібних заходів на регіональному рівні. Аналіз практики розвинутих країн свідчить, що ці заходи можуть стати суттєвим доповненням кліматичних заходів на міжнародному й загальнодержавному рівнях. Важливо виокремити їхню структуру, позитивні та негативні напрями впливу на економіку регіонів окремих країн, зокрема й України. Потрібно також визначити форми реалізації кліматичних фінансів на регіональному рівні.

Суттєвим елементом кліматичних фінансів на регіональному та місцевому рівнях мають насамперед, стати ті складники екологічного оподаткування, які спрямовані на збереження клімату планети. Передусім це стосується оподаткування викидів в атмосферу шкідливих речовин, які призводять до потепління клімату на планеті. Крім того, це стосується й штрафних санкцій до забруднювачів води, землі, надр, що опосередковано впливає на погіршення кліматичних умов відтворення факторів виробництва в регіонах і на місцях.

Разом із тим, форми реалізації кліматичних фінансів на регіональному рівні повинні включати й важелі, інструменти, норми та нормативи, спрямовані проти тих суб'єктів господарювання (транснаціональних компаній, фірм окремих країн, окремих громадян, котрі негативно впливають своїми діями на клімат регіону. Зокрема, для розв'язання проблем із потеплінням клімату в країні Китай планує до 2020 р. у всіх регіонах збільшити споживання сонячної енергії, розвивати гідроенергетику, вітроенергетику, геотермальну енергетику. Зокрема, уряд КНР планує до 2020 р. витратити 50 млрд юанів (близько 7,3 млрд дол. США) на реалізацію газових проектів у сільській місцевості. До 2020 р. в сільській місцевості країни будуть реалізовані 172 нові проекти у сфері виробництва біогазу і 3,1 тис проектів у сфері виробництва метану. У цілому реалізація цих проектів торкнеться 230 млн сільських споживачів.

Водночас викликає занепокоєння той факт, що в багатьох регіонах розвинутих країн (зокрема й у нових країнах-членах ЄС) поки що важко виконати умови як Кіотського протоколу (діятиме до 2020 р.), так і Паризької угоди (діятиме після 2020 р.) у визначені терміни. Наприклад, для шахтарських регіонів Польщі, щоб виконати умови цих документів, треба закрити майже всі шахти, що викликає масовий спротив профспілок та населення шахтарських регіонів, який повинні враховувати політики при владі. Водночас у 2016 р., за даними польських ЗМІ, у державі від смогу померло 40 тис. жителів. Особливо катастрофічна ситуація в Легіонові під Варшавою, а також у Катовіцькому регіоні, де дуже багато старих будинків, які опалюються вугіллям. Не краща ситуація й у багатьох шахтарських містах і містечках України, зокрема в Донбасі та Кривбасі. Під великим питанням і завершення будівництва шахти № 10 у Новолинську Волинської області (будівництво ведеться вже понад 20 років), оскільки вугілля цієї шахти є не дуже якісним і сильно забруднює довкілля під час згорання. Подібні питання ставлять жителі Волині й щодо видобутку газу в Локачинському районі, що приносить великі доходи компаніям, зареєстрованим в інших регіонах, а жителям Волинської області доводиться майже самотужки розв'язувати виникаючі при цьому екологічні та економічні проблеми (надмірне забруднення повітря в районі видобутку, розбиті важкою технікою дороги тощо). Подібні проблеми характерні й для районів видобутку нафти та газу в Полтавській, Сумській, Чернігівській і низці інших видобувних областей. Населення цих районів змушене перекривати дороги загальнодержавного та обласного значення, щоб якось привернути увагу держави до вказаних проблем. Несправедливість у розподілі природної ренти вже викликає й відцентрові тенденції в указаних регіонах, на що треба звернути увагу центральної влади. Потрібно пам'ятати про той факт, що подібні настрої (дуже добре «підігріті» російською пропагандою) стали однією з причин відділення Криму та частини Донбасу від України. Тому важливо значну частину природної ренти залишати у видобувних регіонах нашої країни, хоча складною проблемою є визначення цієї частки.

Позитивом у діяльності регіональної влади США є те, що керівництво окремих штатів (зокрема Каліфорнії) ставить умовою отримання енергії на своїй території переважно від підприємств відновної електроенергетики та поступової заборони використання електроенергії, отриманої за допомогою викопних енергоносіїв. Під тиском громадськості подібну політику починає реалізовувати й усе більше суб'єктів

господарювання цих штатів, відмовляючись від електроенергії, отриманої за допомогою викопних енергоносіїв. У цілому до міжнародного руху відмови від інвестицій у викопне паливо в різних регіонах світу вже приєдналося понад півтисячі установ, насамперед деякі університети США, Великої Британії, низки інших країн. До цього руху долучилися й такі структури, як найбільша в Європі страхова компанія «Allianz SE», суверенний фонд Норвегії, пенсійний фонд Осло, а президент Фонду братів Рокфелерів зробив у вересні 2014 р. заяву про відмову інвестувати 860 млн дол. США в проекти, пов'язані з викопним паливом.

Під час розробки системи кліматичних фінансів на регіональному рівні потрібно взяти до уваги пропозицію академіка НАН України Ю. Туниці, про те, що треба використовувати, охороняти й відтворювати в єдиному процесі як природні ресурси, так і природне життєве довкілля і його якість. А кошти на охорону й відтворення якості природного довкілля та біологічно відновних ресурсів повинні акумулюватися з прибутків від їх використання в регіональних бюджетах [1, с. 144]. Частково це вирішено у 2015 р., оскільки 80 % екологічного податку в Україні тепер зараховується до спеціального фонду місцевих бюджетів (крім екологічного податку, який стягують за утворення радіоактивних відходів). Розподіл цього податку є таким: до сільських, селищних, міських бюджетів надходить 25 %, до обласних бюджетів – 55 %, до бюджету міста Києва – 80 %.

Позитивним у плані збереження довкілля є досвід Дніпропетровщини, де за допомогою ІТ-волонтерів створено екосайт, на якому можна отримати інформацію про стан довкілля в конкретному місці області, у тому числі щодо найбільших забруднювачів навколишнього середовища [2]. На інтерактивну мапу вже нанесли дані про понад 1,7 тис. об'єктів. Першими в Україні в Дніпропетровській ОДА розробили й Стратегію поводження з твердими побутовими відходами, яка вже почала втілюватися в життя в чотирьох пілотних територіях області: у селищі Іларіонове Синельниківського району, у місті Підгороднє, у Зеленодольській і Новоолександрівській об'єднаних територіальних громадах.

Згідно з даними організації «Україна без сміття», щорічно населення «продукує» 14 млн т побутових відходів, ще 434 млн т сміття генерують підприємства. Із побутового сміття сортується лише 5,6 %, ще 1,6 % спалюється на Київському заводі «Енергія». Усе інше вивозиться на сміттєзвалища, оскільки вартість захоронення сміття в Україні

суттєво нижча, ніж у країнах ЄС, що робить не вигідною його переробку. Зокрема, у Чехії вартість захоронення сміття коштує 20 євро за т, у Польщі – 26 євро, у Данії – 63,3 євро, а в Україні (у середньому) – 54,9 грн за тонну. Сьогодні пересічний українець сплачує за вивезення та захоронення сміття (у межах плати за утримання будинку близько 4 грн у місяць), а якщо в цю суму включити й вартість переробки сміття, то сума може зрости, за оцінками експертів, до 150–200 грн у місяць. Зрозуміло, що така сума поки не по кишені пересічним громадянам, тому держава та місцева влада повинні шукати додаткові кошти для переробки сміття й уводити фіскальні пільги для відповідного бізнесу. Інакше в найближчий час смітцева проблема стане одним із головних негативних кліматичних чинників розвитку України та її громад на регіональному й місцевому рівнях.

Для переробки сміття в місті Дніпрі англійська компанія «Фарстон» провела спеціальні дослідження щодо інвестування своїх коштів у переробний завод [3, с. 10]. Вона збирається поставити сучасну сортувальну лінію вартістю 35 млн дол. США, на якій тверді побутові відходи відбиратимуться й перероблятимуться. На цьому вказана фірма зароблятиме кошти, а фракція органічних відходів перероблятиметься в анаеробному біореакторі вартістю 15 млн дол. США з подальшим одержанням біогазу. Потім цей біогаз піде на продаж або спалюватиметься на установці для одержання електроенергії для її генерації в мережу. Частину сміття все ж таки прийдеться утилізувати на спеціальному полігоні, оскільки населення поки не готове до сортування сміття за європейськими стандартами. Із часом після рекультивації цього полігону з нього примусово відкачуватиметься біогаз. Усі ці заходи дадуть змогу окупити вкладені інвестиції протягом 10 років. Разом із тим важливо зацікавити комунальні підприємства, які експлуатують полігон. За оцінками фахівців, їх частка в прибутку має складати в межах 10–15 %.

Чинником збереження клімату на планеті та подолання суперечностей між регіонами окремих держав може стати розвиток державно-приватного партнерства при природокористуванні. Значення державно-приватного партнерства в національній економіці полягає в тому, що воно концентрує можливості всіх учасників партнерства на досягненні суспільних цілей і відповідальності за результат. У цьому плані на увагу заслуговує досвід такого партнерства в Канаді, де для забезпечення фінансування програм будівництва й подальшого оперативного управління різноманітними інфраструктурними об'єктами в регіонах (зокре-

ма й екологічними) переважною формою в їх реалізації стало партнерство федерального уряду з приватними компаніями або консорціумами [4]. При цьому низку таких об'єктів реалізовано на основі принципу «побудувати – використати – передати». Це означає, що держава за свої кошти будує вказані об'єкти та передає їх у використання бізнесу в регіонах, який не має належних фінансових ресурсів для їх побудови.

Дуже складною проблемою у використуванні природних ресурсів у регіонах є визначення обмежень на їх використання з боку державних і місцевих органів управління, які повинні визначати економіко-екологічні обмеження власності на природний ресурс. Вони можуть передавати цей ресурс у користування іншим суб'єктам господарювання; можуть змінювати власність на природний ресурс або залишати його в державній чи комунальній формі власності та передавати у володіння юридичним і фізичним особам на праві оренди. Відповідно, ці органи управління повинні визначати й соціоекономіко-екологічні обмеження привласнення в природокористуванні. На думку фахівців [5, с. 78], сутність поняття економіко-екологічного обмеження форми власності на природні ресурси полягає в тому, що, незалежно від форми власності на природні ресурси, суб'єкт власності не може забруднювати та виснажувати природний об'єкт вище за припустимі нормативи, зобов'язаний застосовувати певні природозберігальні способи використання, видобутку й переробки ресурсів, застосовувати відновлювальні технології тощо. Обмеження правомочностей також можуть полягати (залежно від специфіки самого природного ресурсу) у тому, що не можна без дозволу держави продавати природний ресурс, здавати його в оренду, не можна використовувати природний ресурс у спосіб, що завдає шкоду іншим природним об'єктам і власності інших суб'єктів.

На жаль, необхідність забезпечення робочими місцями населення України в умовах виходу з кризи та військових дій на Донбасі змушує регіональну владу приймати будь-які іноземні інвестиції, зокрема й ті, що негативно впливають на екологію та клімат. Подібне стосується й внутрішніх інвестицій, особливо в праценадлишкових регіонах нашої країни. На нашу думку, це й стало однією з причин ветування Президентом України П. Порошенком Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку».

У цьому плані негативно позначився на кліматі насамперед Карпат і Полісся експорт з України лісу-кругляку. Під тиском Європейського Союзу планується відновити подібний експорт, за що наша країна

зможе отримати від ЄС фінансову допомогу в розмірі 600 млн євро. Це рішення прийняте Європейським Союзом під впливом деяких країн-сусідів України, у яких деревообробна промисловість значною мірою залежить від поставок української сировини. Ураховуючи негативні глобальні кліматичні наслідки від незаконного вирубування лісу в Україні (особливо в Карпатах і на Поліссі), що часто відбувається під прикриттям корумпованих місцевих органів влади та правопорядку, треба дозволити на певний період тільки санітарні рубки, але під контролем екологічних громадських організацій. Кардинальним методом розв'язання вказаної проблеми міг би стати румунський варіант, де ввели кримінальну відповідальність за рубку лісу в Карпатах. Подібне доцільно ввести в Україні не тільки за рубку лісу, а й за незаконне видобування бурштину, оскільки в багатьох поліських районах знищено тисячі гектарів лісу, що з часом призведе до суттєвих змін клімату в Поліському регіоні. Зокрема, тільки за 2016 р. у Волинській області площа лісів зменшилася на 2 тис. га.

Санітарні рубки також доцільно поставити під належний контроль територіальних громад, оскільки вони можуть здійснюватися не завжди законно. Зокрема, за повідомленням Інтернет-ресурсу «Волинські новини», на початку лютого 2017 р. прокуратурою Волинської області повідомлено директору державного підприємства «Ковельське лісове господарство» про підозру у вчиненні ним незаконної санітарної порубки дерев у лісах, що заподіяло істотну шкоду. Йому також висунуто звинувачення про перевищення службових повноважень, які спричинили тяжкі наслідки для державних інтересів, та про службове підроблення документів. Установлено, що керівник підприємства із середини січня по березень 2016 р., перевищуючи надану йому владу й службові повноваження, подав завідомо неправдиві офіційні документи для отримання дозволів на проведення суцільних і вибіркових санітарних рубок та забезпечив видачу головним лісничим лісового господарства лісорубних квитків на здійснення санітарних рубок на земельну ділянку, яка вибула з користування підприємства. Це призвело до незаконної порубки дерев і завдало шкоду навколишньому природному середовищу на суму в 1,2 млн грн. Крім того, працівники управління Західного офісу Держаудитслужби у Волинській області виявили порушень у Волинському обласному управлінні лісового господарства у 2016 р. на 19,1 млн грн.

Замість використання лісів Волині для отримання, насамперед, ділової деревини, краще було б переорієнтувати діяльність державних

лісогосподарств на їх відновлення й створення в них нових туристичних маршрутів, як це зроблено в Польщі. Розвиток транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону «Буг» вимагає розробки нових міжнародних туристичних маршрутів, які б проходили територією України, Білорусі та Польщі, що є учасниками вказаного єврорегіону. Одним із них міг би стати маршрут «Дружнє прикордоння», запропонований професором М. І. Карліним [6, с. 346]. Він проходить територією Польщі (Білосток – Бельськ-Подляський – Черемха), далі – Білоруссю (Високо-Литовськ – Брест – Малорита – Мельники), а потім – територією України (Заболоття – Стара Виживка – Ковель – Луцьк) та у зворотному напрямі. Цей маршрут проходить через ті прикордонні райони Польщі, Білорусі та України, які ще недостатньо освоєні туристичним бізнесом, і може дати роботу багатьом безробітним жителям цих районів, не пошкодивши екологію Біловезької Пущі та Шацького національного парку.

Для збереження клімату заборонено експорт лісоматеріалів у 33 країнах світу, зокрема в Албанії, Камеруні, Нігерії, Бразилії, Канаді, Індонезії, Малайзії та низці інших [7]. Позитивом заборони вивозу з України лісу-кругляку у 2016 р. стало зростання виробництва в деревообробній (на 16 %) та меблевій (на 15 %) галузях промисловості нашої країни. У першому кварталі 2017 р. валютна виручка підприємств деревообробної й меблевої галузей була, відповідно, на 9 та 19 % більшою, ніж за той самий період 2014 р., і сягнула 234 млн євро та 108 млн євро відповідно. Тому певним позитивом вважається заборона вивозу з України лісу-кругляку з 01.01.2017 до 01.01.2027 р., хоча дозволено експортувати пиломатеріали. Ряд експертів вважає, що останнє призведе до незаконного експорту з нашої держави лісоматеріалів, оскільки з 01.11.2015 р. уже діє заборона на експорт з України твердих порід лісу (дуба й граба), але це не зупинило їх вивіз, ураховуючи високий рівень корупції на митниці, в інших державних контролюючих органах.

У Волинській області (за даними Інтернет-ресурсу «Волинські новини» від 30.11. 2016 р.) протягом 2014 р. та до квітня 2015 р. такі суб'єкти господарювання, як «Городоцьке лісогосподарство (далі – ЛГ)», «Уманське ЛГ», «Турійське ЛГ», «Любомльське ЛГ», «Поліське ЛГ», «Ковельське ЛГ», та «Колківське ЛГ», експортували деревину на адресу компанії «Zortex Business LLP» (Велика Британія). Тим часом указана вище компанія, котра підписала довгострокові договори поставок половника з волинськими лісогосподарствами, ще з липня 2014 р.

була ліквідована, а керівництво вказаних лісгоспів чомусь це не взяло до уваги. Державна фіскальна служба (ДФС) у Волинській області довела, що за кілька місяців оборудок з вказаною ліквідованою компанією держава недоотримала в бюджет понад 3 млн грн. Порушено кримінальну справу щодо ухилення від сплати податків, але суд її відхилив. Коли ДФС у Волинській області почала перевірку, контрагент «Zortex Business LLP» знову зареєструвався за кордоном під тією ж назвою (тільки з іншим ідентифікаційним кодом) та в Шотландії. Отже, поставки, згідно з раніше підписаними контрактами, продовжувалися, а в лісгоспах заявили, що іноземний партнер просто змінив реєстраційну адресу. Разом із тим під час слідства жоден із керівників лісгоспів так і не зміг згадати, за яких умов укладено договори. Для виправдання своїх дій, вони пред'явили офіційний лист від «Zortex Business LLP», але він був надісланий із київської IP-адреси. Крім того, жоден із керівників лісгоспів не зміг назвати імен іноземних партнерів, що свідчить про ознаки фіктивності укладеної угоди. До початку 2017 р. так ніхто й не відповів за втрати для держави за вказаною угодою.

Фактична лісистість в Україні становить 15,9 %, у той самий час, як, за розрахунками науковців, оптимальним показником для нашої держави є 20 %. Тому однією з головних цілей розробки нової лісової програми в Україні якраз і має бути підвищення показника лісистості нашої країни. Без обмеження (а може, і заборони на певний період) рубки лісів цього досягти не можна. Причому в цій програмі важливо розробити заходи стимулювання зі зростання висадки лісів насамперед на порушених людською діяльністю землях, а також у рекреаційних зонах. Проблемою є нестача коштів у регіональних влад на подібну діяльність, особливо на рівні окремого району чи окремої територіальної громади. Тому позитивним фактом є створення в регіонах комунальних підприємств, які повинні займатися подібною діяльністю на госпрозрахункових засадах.

Зокрема, у Волинській області створено обласне комунальне підприємство «Волиньприродресурс», яке здійснює розробку покладів бурштину, торфу й міді на території області, а доходи від його роботи розподілятимуться між бюджетами територіальної громади й району, де відбуватиметься вказана діяльність, а також бюджетом області. Разом із тим розробка родовищ міді в Ратнівському районі Волинської області може негативно позначитися на кліматі регіону й України в цілому, оскільки може відбутися забруднення водних ресурсів регіону та території навколо озера Світязь. Краще, із погляду відтворення

кліматичних умов у цьому регіоні, розвивати нові туристичні маршрути. Проблемою є й те, що в середині лютого 2017 р. правоохоронні органи провели обшуки на «Волиньприродресурсі», вилучивши дозвільні документи на вказану вище діяльність. Тому діяльність зазначеного вище підприємства є під питанням.

У травні 2017 р. у Житомирській області рішенням обласної ради створено комунальне підприємство «Надра Житомирщини», яке збирається офіційно видобувати бурштин та торгувати ним. Статутний капітал підприємства складає 150 тис. грн, що поки що недостатньо для ведення повноцінної діяльності, але воно використовуватиме землі комунальної власності, що може здешевити видобування бурштину та інших корисних копалин. Частина прибутку від подібної діяльності направлятиметься місцевій громаді та відповідному району, а частина надходитиме в місцевий бюджет. Проблемою є те, що визначення цієї частини відбуватиметься індивідуально в кожному конкретному випадку, що може призвести до корупції.

Дуже негативно на кліматі Волині та інших поліських областей позначається незаконний видобуток бурштину, оскільки він призводить до знищення тисяч гектарів лісів Полісся, які визначають клімат краю. Для розв'язання вказаної проблеми Кабінет Міністрів України прийняв у 2016 р. постанову, згідно з якою два державні підприємства «Бурштин України» та «Укрбурштин» повинні провести рекультивацію порушених шукачами бурштину земель. Крім того, їм надано право на видобуток бурштину на цих порушених людською діяльністю територіях, оскільки копачі бурштину вибрали тільки його третину. Важливо також ураховувати той факт, що, за інформацією голови Волинської ОДА, на одній третині території області розміщені поклади бурштину, а за розмірами цих покладів Волинь перевищує Рівненську та Житомирську області, разом узяті. Указаним державним підприємствам надано право надавати дозволи на видобуток бурштину різним підприємницьким структурам, а також комунальним підприємствам.

Щодо видобутку бурштину на Поліссі регіональними комунальними підприємствами, то це міг би бути кращий варіант його видобування стосовно впливу на клімат регіону, ніж дрібні підприємницькі структури, оскільки комунальні підприємства будуть зобов'язані провести рекультивацію порушених територій та висадити ліс на них. Тому важливо прийняти відповідний закон про видобуток бурштину (хоча він має лобістський характер), який третій рік лежить у Верховній Раді України. Водночас, за даними багатьох експертів і ЗМІ, тіньові

структури отримують значні доходи від видобутку бурштину (за різними оцінками, держава при прийнятті вказаного закону могла б щорічно мати до 1 млрд грн доходу). Тому можна погодитися з експертами [8], які вважають за краще прийняти лобістський закон про видобуток бурштину, ніж посилення «силового» контролю держави над цим процесом. Останній («силовий») варіант призводить до зрощування кримінальних структур з правоохоронними та корупції на всіх рівнях влади.

За даними Інтернет-ресурсу «Волинські новини» від 17.02.2017 р., тільки в Дубровицькому районі Рівненської області в сезон намиву бурштину працює близько 100 мотопомп. За їхню роботу старателі платять данину кримінальним структурам від 500 дол. США за зміну. Рентабельною робота помпи вважається тоді, коли за зміну вона намиває не менше 2 кг бурштину. Ринкова його вартість складає 2 тис. дол. США за 1 кг, що заохочує займатися цією незаконною діяльністю майже всіх – від дітей і жінок до пенсіонерів. Як результат, з України щорічно незаконно вивозять за кордон (зокрема і в Китай) сотні тонн бурштину, але на кордоні затримують лише невелику його частку. Так, у 2015 р. вилучили тільки 600 кг нелегального бурштину. Офіційний же його експорт у 2015 р. склав 1,5 т, а у 2016-му – лише 70 кг. Водночас безконтрольно знищуються сотні гектарів лісу на Поліссі, а державні контролюючі органи ніяк не можуть розв'язати вказану проблему.

Основними причинами незаконного видобутку, скуповування, зберігання, переробки й реалізації бурштину, на думку експертів [8], є такі: 1) неглибоке залягання, віддаленість від густонаселених поселень; 2) недієздатність законів про охорону надр і нормативно-правове забезпечення трудової діяльності у сфері видобутку й використання бурштину; 3) безробіття та важке економічне становище місцевого населення; 4) неефективна протидія незаконному видобутку бурштину з боку всіх органів влади. Для зупинки екологічної катастрофи в районах видобутку бурштину, на думку експертів, було б доцільним застосувати такі заходи [9]: 1) прийняти закон про визнання Прип'ятського бурштиноносного басейну зоною екологічного лиха; 2) припинити в цій зоні недержавне видобування бурштину; 3) запровадити жорсткіші покарання в разі порушень вказаного закону, аж до примусової конфіскації мотопомп, майна, запровадження великих штрафів і кримінального переслідування; 4) провести рекультивацію всіх порушених земель; 5) забезпечити фінансування геолого-пошукових, розвід-

ницьких та науково-дослідних робіт із бурштину силами Держгеонадр й Інституту геологічних наук НАНУ; 6) прийняти рішення про старательський видобуток бурштину на непромислових ділянках бурштинопроявів; 7) установити цивілізовані форми відносин територіальних громад, на чийх землях видобувається бурштин, старательських бригад і державних видобувних підприємств; 8) розв'язати проблему зайнятості населення в зоні екологічного лиха, що передбачає розвиток інфраструктури місцевих громад.

Загалом, ураховуючи наявність широкого переліку ресурсів Полісся, на державному рівні було б доцільно, як пропонують експерти та народні депутати з групи «За розвиток поліських територій», створити зону міждержавного й міжрегіонального співробітництва «Полісся». Основною її метою повинно стати підвищення інвестиційної привабливості поліських районів України, які поки що відстають у своєму розвитку від інших регіонів нашої країни. На нашу думку, цьому послужило б і створення укрупненої Західнополіської області в складі Волинської, Рівненської та Житомирської областей із центром у місті Рівне.

Ще більш складною кліматичною проблемою, ніж незаконний видобуток бурштину, на регіональному рівні є захист пралісів в Україні, насамперед у Карпатах. За оцінкою фахівців, повені, що сталися в українських Карпатах у 2002, 2008 та в 2016 рр., спричинили збитків на мільярди гривень [10]. Причина цього – це, насамперед, вирубка пралісів, які набагато краще затримують воду, ніж насаджені ліси. За останні роки їх площа в Карпатах зменшилася майже на 25 %. Проблемою є також те, що нині лише 30 тис. га пралісів розміщені на території об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), а всі інші – по всіх лісах Карпат і потребують ідентифікації (уся площа пралісів у Карпатах складає 83 тис. га). Крім того, ділянки пралісів виявлені в Житомирській області, у Цуманській Пущі на Волині, які можуть у найближчий час бути вирубані як «перестійні». Позитивним є те, що в кінці травня 2017 р. Верховна Рада України ухвалила в цілому закон про внесення змін до деяких законодавчих актів про захист пралісів, що повинно зупинити незаконну їх вирубку.

На основі розроблених українськими вченими норм потенціалу нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії ми пропонуємо використовувати в різних регіонах відповідні для них види джерел такої енергії [11, с. 51]. Зокрема, сонячні колектори доцільно розміщувати в Одеській, Миколаївсько-Херсонській та Центрально-Волинській агло-

мераціях. У Дрогобицькій агломерації доцільно встановлювати малі гідроелектростанції. У Центрально-Луганській агломерації доцільно реалізовувати проекти з використання енергії ґрунту та ґрунтових вод. Проекти, які спрямовані на використання теплової енергії стічних вод, найпривабливішими будуть для таких агломерацій, як Північний Донбас, Інноваційний Донбас, Дрогобицької та Київської агломерацій. Технології з використання потенціалу деревини доцільно запроваджувати в Київській агломерації; із використання біогазу – у Центрально-Волинській конурбації, у Дрогобицькій агломерації; із використання рослинної біомаси – у Північному Донбасі, Інноваційному Донбасі, у Миколаївській, Херсонській та Одеській агломераціях; із використання інших відновлювальних енергоносіїв – у Центрально-Луганській агломерації.

Для покращення кліматичних умов у регіонах України важливо активніше використовувати для виробництва електроенергії та тепла насамперед біомасу, запаси якої на місцях є достатніми. Зокрема, аналіз підрахунків для Рівненської області [12, с. 256–258] свідчить про таке. Кількість отриманої соломи зернових за середньою за останні п'ять років урожайністю (використання під зернові культури) складає 385 147 т. Кількість соломи зернових за площею земель (4 т/га для Полісся та 6 т/га для лісостепу) залежно від типу ґрунтів складає 644 060 т, що в 1,67 раза більше від попереднього варіанта. Проте перший варіант більш вірогідний, оскільки врожайність зернових залежить від родючості ґрунтів, яка постійно зменшується. Кількість енергетичної верби при врожайності 15 т/га на рік (збір урожаю через три роки) складає 1 932 180 т, що в 5 і 3 рази більше, порівняно з першим і другим варіантами вирощування зернових. Загалом, оптимальним варіантом використання земель сільськогосподарського призначення, які нині не використовуються за призначенням, буде вирощування енергетичної верби на землях із достатньою вологістю та вмістом гумусу від 1,5 до 2 %; із врахуванням якості ґрунтів (уміст гумусу – від 2 до 2,5 %), вирощування зернових як кормової бази для тваринництва та використання близько 25 % соломи для енергетичних потреб; переведення площ природного поновлення на піщаних ґрунтах (сосна) у ліси на виконання програм збільшення площ лісів у зоні Полісся при вмісті гумусу менше 1,5 %; на меліорованих землях із можливістю реконструкції та вмістом гумусу від 1,5 до 2 % рекомендуються пасовища й вирощування багаторічних трав різного призначення; диференційоване використання ренатуризованих меліоративних систем у штуч-

но та заболочені території, які можна використати для зеленого туризму й мисливства.

Для забезпечення використання альтернативних джерел енергії в регіонах важливо йти на створення в них відповідних бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів тощо, що дасть змогу прискорити реалізацію проектів із використання відновних джерел енергії. Для Волинського регіону такі структури було б доцільно створити на базі Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне), Луцького національного технічного університету та Східноєвропейського національного університету імені Лесі України (Луцьк).

4.2. Кліматичні фінанси як одна зі складових фінансів територіальних громад

У багатьох європейських країнах (у тому числі й у постсоціалістичних) розробляються спеціальні програми з покращення клімату на місцевому рівні, які фінансуються державою, що важливо врахувати в Україні. Зокрема, у Польщі Народний фонд охорони довкілля та водного господарства уклав угоду з Інститутом охорони довкілля на реалізацію проекту «Адаптація до кліматичних змін у малих і середніх містах». Ця програма з назвою «CLIMCITIES» коштує для держави 5 млн злотих. Її мета – навчання працівників публічних інституцій місцевого рівня щодо адаптації діяльності на місцях до змін клімату. Допомогу під час виконання цієї програми надаватиме досвідчений норвезький партнер.

Складною проблемою під час побудови механізму функціонування кліматичних фінансів в окремій державі (зокрема і в Україні) є визначення пропорцій їх розподілу між державним та місцевими бюджетами. Ми підтримуємо позицію тих українських учених, які вважають, що надходження від ресурсних платежів повинні йти до місцевих бюджетів, ураховуючи той факт, що від неналежного використання природних ресурсів шкода, насамперед, завдається певній територіальній громаді [13, с. 212; 14, с. 83]. Тому новоствореним об'єднаним територіальним громадам треба добиватися подібного перерозподілу ресурсних платежів на свою користь.

Вимагає уточнення й затверджена Кабінетом Міністрів України у 2014 р. Концепція реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади. Згідно з нею державна підтримка ОТГ має тривати

п'ять років, чого, на думку багатьох експертів, недостатньо. Зокрема, на 2017 р. Мінрегіонбуд попросив Міністерство фінансів передбачити в бюджеті наполовину менший, ніж у 2016 р., обсяг окремої субвенції для діючих ОТГ. Мінусом є також те, що порядок надання субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ не передбачає співфінансування з місцевих бюджетів, що могло б зрости [15].

Позитивом є той факт, що керівники багатьох міст України під тиском громадськості починають виступати об'єднаним фронтом щодо оптимізації витрат на утримання будинків та плати за комунальні послуги, щоб покращити кліматичні умови відтворення в їхніх містах. Так, 72 мери міст-членів Асоціації «Енергоефективні міста України» та 110 українських міст-підписантів Угоди мерів із клімату та енергії підписали звернення до влади щодо прийняття відповідних законів, що дасть змогу зменшити антропогенне навантаження на навколишнє середовище та ціновий тиск підприємств-монополістів.

В Україні потрібно враховувати той факт, що енергетична революція знижує залежність як окремої людини, так і місцевих громад, від енергетичних монополістів і чиновників, пов'язаних з енергетичним сектором економіки. На початку ХХІ ст. під впливом енергетичної революції відбувається посилення суб'єктності самоорганізованих місцевих громад, що консолідується як мережеве громадянське суспільство [16]. Технічна база цього – інформаційні мережі Інтернету, наприклад мирна антибюрократична революція в Ісландії. Ця країна розв'язала, зокрема, енергетичну проблему завдяки специфічним природним умовам, що дали можливість використовувати геотермальну енергію під контролем громади.

Цікавий досвід міжмуніципального співробітництва невеликих міст у США, які знайшли нові форми отримання комунальних послуг за меншу плату, одночасно підтримуючи рівень довкілля на належному рівні [17]. Вони використовують такі форми: 1) приватизацію, коли частина послуг (ЖКГ, соціальне забезпечення) віддається на зовнішнє управління приватним компаніям; 2) укладання контрактів, коли послуги замовляються не у великих містах-сусідах, а в інших муніципалітетах, округах, державних установах; 3) здійснення міжмуніципального співробітництва. Муніципалітет Лейквуда, передмістя Лос-Анджелеса, першим у штаті Каліфорнія застосував подібні принципи у своїй діяльності, що, крім усього іншого, дало змогу не витратити кошти на побудову власної інфраструктури та зберегти довкілля. Заслуговує на увагу й досвід створення та функціонування муніципального водного

альянсу «Каскад» у регіоні Пюджет-Саунд (штат Вашингтон). Ця структура об'єднує сім муніципалітетів, два водопровідні та два каналізаційні райони. «Каскад» створений для незалежного постачання водою невеликих муніципалітетів, розміщених поблизу Сієтлу, оскільки вказане місто суттєво завищувало ціни на свої послуги з водопостачання. У результаті довгих переговорів у структуру «Каскаду» ввійшли не лише передмістя, а й Сієтл. Управляє Альянсом рада директорів, що складається з голів муніципалітетів. Окрім реалізації проекту з диверсифікації джерел постачання води, Альянсу вдалося відновити власні водні джерела та зменшити споживання води через раціональне використання водних ресурсів.

Подібні позитивні приклади міжмуніципального співробітництва вже відомі й в Україні. Зокрема, місто Тульчин та два сусідні села (Суворовське й Синашів), співпрацюючи, разом розв'язують проблему з переробкою твердих побутових відходів, навіть заробляючи на їх сортуванні. Їх співфінансує швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». У Полтавській області територіальні громади співпрацюють, крім усього іншого, у сфері екологічного поводження з твердими побутовими відходами. Подібне співробітництво стимулює (на умовах співфінансування) Полтавська обласна рада та Німецьке товариство міжнародного співробітництва.

Для збереження лісів як основного кліматоутворювального чинника на рівні територіальних громад доцільно використовувати й таку нову форму, як стартапи, що спеціалізуються на зборі інформації про їх стан. Приклад такого стартапу – український проект «Znaydeno» (система візуалізації, моніторингу та контролю вирубки лісів). Крім того, проект передбачає визначення місць незаконного зайняття земельних ділянок і несанкціонованої утилізації сміття. Унікальний сервіс автоматичного збору супутникових даних дає змогу формувати необхідні композитні зображення й вегетаційні індекси. Система зіставляє кадастрові дані з супутниковими за певний період і в реальному часі показує місця самовільного зайняття земельних ділянок. Точні локації цих ділянок визначають дрони. Цей механізм було б можливо випробувати в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), територія яких значно збільшилася, порівняно з попередніми сільськими та селищними радами. Крім того, у багатьох ОТГ з'явилися певні вільні кошти, які можна було б використати для контролю за довкіллям. Насамперед подібний механізм контролю було б доцільно використати в ОТГ, створених у

Карпатському регіоні та на Поліссі, щоб забезпечити збереження лісів від незаконної вирубки.

Екологічним призначенням місцевого самоврядування як справедливо зауважують деякі українські експерти [18], має стати утвердження іншого способу мислення в стосунках територіальної громади з довкіллям. Зокрема, основою такої політики щодо поводження з відходами на місцевому рівні, повинно стати переконання громадян у значущості розділення відходів споживання як удома, так і на роботі. Важливо цей момент відобразити у фінансовому механізмі діяльності об'єднаних територіальних громад, оскільки сортування та переробка сміття (зокрема й для виробництва електроенергії) дає значні доходи місцевим громадам у багатьох країнах ЄС. А Швеція взагалі змушена закуповувати сміття з сусідніх країн, щоб не зупиняти свої заводи з переробки сміття для виробництва електроенергії та тепла.

Водночас в окремих містах України ситуація зі сміттям вийшла з-під контролю місцевої влади. Зокрема, у Львові 01.19.2017 р. відбулося засідання комісії з надзвичайної ситуації, яка повідомила державні органи про критичну ситуацію з вивозом твердих побутових відходів із міста та про передумови виникнення надзвичайної екологічної ситуації у Львові. Викликає багато запитань і розв'язання проблеми вивезення сміття зі Львова на полігон площею 12,5 га на територію колишнього гірничо-хімічного підприємства «Яворівські сірка» біля Новояворівська. Це було зроблено без громадських обговорень, без урахування й того факту, що за декілька кілометрів від міста вже є одне серйозне джерело забруднення – Яворівський військовий полігон [19]. Крім того, сміттєве звалище буде розміщене в найбільш густонаселеному районі Львівщини, поряд із Національним природним парком та заповідником. При цьому органам місцевого самоврядування не дають можливості ознайомитися з планами влади з питань щодо побудови сміттєпереробного заводу за шість місяців, хто його буде будувати, які екологічні наслідки від його побудови тощо.

Створена науково-експертна група вважає, що ділянка в Яворівському районі Львівської області не відповідає нормативним вимогам для облаштування полігону й будівництва об'єктів для поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ). Ця ділянка розміщена в карстово небезпечній зоні, у якій, за державними будівельними нормами, не допускається будівництво подібних полігонів. Також указана ділянка не відповідає нормам щодо відстані від полігону до відкритих водойм, культурно-оздоровчих об'єктів, водозаборів і заповідних територій. Усі

ці чинники роблять неможливим використання виділеної Львівською ОДА ділянки для будівництва полігону ТПВ та заводу з їх переробки. Важливо, щоб до думки науковців і громадськості територіальної громади влада прислухалася та виділила іншу ділянку. Водночас викликає багато запитань той факт, що владі Львова близько 40 фірм з України та із закордону вже багато років пропонували свої послуги щодо переробки сміття, але можновладці не підтримали жодну з цих пропозицій.

Для розв'язання в регіонах України проблеми зі сміттям важливо залучати до цього іноземні інвестиції. Подібні приклади вже відомі. Зокрема, 17.03.2017 р. Львівська міська рада й французька компанія «Egis» підписали меморандум, згідно з яким для Львова буде розроблено проект рекультивациі Грибовицького полігону, а також проект нового комплексу для переробки відходів. Фінансування робіт відбуватиметься за рахунок гранту французького уряду на суму 659 тис. євро. Меморандум підписано на дев'ять місяців, а роботи з рекультивациі почнуться ще у 2017 р. Крім того, ЄБРР планує надати Львову кредит під 1 % річних на 25 років для заходів із переробки сміття. Проблемою залучення іноземних інвестицій у переробку сміття є те, що 1 т сміття в Україні коштує 2,5 євро, а в країнах ЄС – від 140 до 180 євро за тонну. Українські переробними сміття готові працювати з великими містами, але з умовою що ці міста укладуть із ними відповідну угоду про співпрацю терміном не менше ніж на п'ять років.

На кінець червня 2017 р. проблему вивезення сміття зі Львова на два роки взяла на себе Львівська обласна адміністрація (вартість цієї послуги складатиме 300 млн грн щорічно), але механізм його сортування та переробки поки що до кінця не є вирішеним. Тому позитивним став той факт, що частина львів'ян почала самотужки сортувати сміття на відповідних площадках міста. Це засвідчує необхідність устанавлення в містах України контейнерів для різних видів сміття, оскільки певна частина громадян нашої країни вже готова його сортувати. Водночас для його вивезення потрібний спеціальний автотранспорт, якого поки що не вистачає. У свій час за кошти іноземних інвесторів у Луцьку встановлено контейнери для різних видів сміття, але воно змішувалося в сміттевозах разом, оскільки вони не були пристосовані для вивозу сортованого сміття (таку ситуація спостерігаємо в Україні й до сьогодні). Водночас отримувачі подібних інвестицій фотографували різні види контейнерів для сміття, щоб отримати наступний іноземний транш. Це один із прикладів розкрадання іноземних кліматичних інвес-

тицій, що відлякують іноземних інвесторів та спонсорів надавати фінансову кліматичну допомогу територіальним громадам України.

Для органів місцевого самоврядування в Україні важливою проблемою при використанні кліматичних фінансів є забезпечення економії енергоносіїв, насамперед під час виробництва тепла. У цьому плані на увагу заслуговує досвід Данії. У 1979 р. в цій країні прийнято закон про муніципальне опалення [20], згідно з яким був змінений підхід до прокладання теплотрас, при якому враховували ціни на паливо та платоспроможність жителів того чи іншого району Данії (останнє дуже важливо врахувати в Україні). А в 1990 р. в країні взагалі ввели нову схему забезпечення електроенергією й теплом – проектне енергозбереження. При ній житлові будинки отримували 55 % опалення від місцевих систем, завдяки станціям СНР, що враховували у своїй діяльності ефект тригенерації (комбіноване виробництво тепла, електроенергії та холоду). До 2010 р. СНР уже забезпечували виробництво близько 77 % тепла й 65 % електроенергії Данії.

Проблемою для України є те, що в нашій державі санітарна норма температури в житлових приміщеннях становить 18 градусів, однак у більшості квартир і будинків середньодобова температура під час опалювального сезону перевищує 20 градусів. Досвід Києва щодо встановлення будинкових лічильників тепла показує певну ефективність указанного заходу. Зокрема, у будинках без таких лічильників у грудні 2016 р. середня вартість опалювання одного квадратного метра житла становила 31,27 грн. Вона все одно була меншою, ніж нормативна (32,97 грн), оскільки її перерахували на основі усереднених даних для будинків із лічильниками тепла. Проблемою для Києва є наявність у місті значної кількості будинків без лічильників тепла (10 % від усіх будинків). На нашу думку, для таких будинків треба брати до уваги не площу, а об'єм житла в кубічних метрах. Це б стимулювало жителів указаних будинків до встановлення не лише будинкових лічильників тепла, а й квартирних приборів контролю тепла, як це зроблено в більшості розвинутих країн світу.

Для виробництва енергії й тепла на місцевому рівні потрібно активніше використовувати біомасу, яка поки що недостатньо задіяна в енергетичному виробництві в Україні, хоча позитивні тенденції тут існують. Першим в Україні містом, що відмовиться від опалення газом, планує стати Кам'янець-Подільський. Наразі там уже працюють квартальні котельні на агропелетах та добудовується потужна ТЕЦ на щепі. Подібні тенденції характерні й для Умані, де вже зводиться 15 котелень

на біопаливі. Загалом, за даними Біоенергетичної асоціації України, за 2010–2014 рр. сектор біоенергетики зростав щорічно на 42 %. Це дало змогу у 2014 р. замінити 3 млрд м³ газу. Загальна кількість котлів на біопаливі в муніципальному секторі зросла в Україні з 2012 до 2016 р. з 561 до 1787. При цьому кількість котлів, що працюють на агровідходах, збільшилася в шість разів (до 257 на кінець 2015 р.), а тих, що працюють на агрогранулах, – у дев'ять (до 330 на кінець 2015 р.). Водночас проблемою є те, що за використання біопалива різко зростають витрати на логістику, насамперед на його доставку до відповідних котелень. Тому вихід убачається в державному стимулюванні транспортних підприємств, які займаються подібною діяльністю.

Не лише державні управлінські структури, а й органи місцевого самоврядування, крім усього іншого, повинні нести відповідальність за відповідність використання наявних відновлювальних джерел енергії міжнародним стандартам якості довкілля. Але для цього потрібно розробити відповідну систему стимулів і штрафів, оскільки не завжди ці заходи кореспондуються з економічною доцільністю на перспективу. Зокрема, в Іваничівському районі Волинської області відведено близько 1000 га землі під вирощування енергетичної верби, із якої виробляють тріску для опалення, яка майже не шкодить довкіллю. Практично вся ця продукція експортується до країн Європейського Союзу, насамперед до Польщі, забезпечуючи виробникам суттєві прибутки, а українські власники землі з часом отримують непридатну для використання в сільському господарстві землю. Причина такої уваги до продукції пояснюється її високою екологічністю. Зокрема, польські експерти з Мінекономіки провели дослідження, які показали, що там СО₂ менше на 80 %, ніж у газі.

Важливою умовою розширення фінансових можливостей об'єднаних територіальних громад (ОТГ) у збереженні довкілля могло б стати прийняття закону про передачу в їхню власність й управління хоча б частини земель державної власності, розміщеної за межами населених пунктів (крім земель оборони, природно-заповідного фонду та інших, які мають важливе значення для держави). Створення об'єднаних територіальних громад в Україні й розширення їхніх прав у використанні своїх фінансів дає надію, що ОТГ із часом візьмуться й за вирішення кліматичних питань на своїх територіях. Поки ж вони вимушені займатися дорогами, ремонтом та утепленням соціальних закладів (дитячих садків, шкіл, фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних лікарень,

клубів тощо), на які в регіональній й державній владі ніколи не вистачало коштів. Водночас у деяких об'єднаних територіальних громадах в Україні вже почали запроваджувати енергозберігальні технології, використовуючи додаткові надходження, зокрема гранти ЄС і кошти спонсорів. Так, у Рукшинській об'єднаній територіальній громаді в Чернівецькій області у 2017 р. на даху місцевої школи планують збудувати найбільшу в Україні некомерційну сонячну електростанцію [21]. Для закупівлі обладнання та його монтажу потрібно майже 150 тис. євро, які планують надати спонсори, та отримати з гранту Програми з підтримки децентралізації в Україні «U-LEAD з Європою», яка фінансується Європейським Союзом й окремими країнами-членами ЄС. Зокрема, за кошти вказаної програми вже оплачено більшу частину витрат на виготовлення проектно-кошторисної документації цієї сонячної електростанції. У Рукшинській об'єднаній територіальній громаді нараховується близько 30 комунальних закладів, які споживають за рік електроенергії на 700 тис грн. З введенням у дію сонячної електростанції ці кошти з часом будуть перенаправлені на інші потреби громади. Крім усього іншого, це дасть змогу створити й додаткові робочі місця, яких катастрофічно не вистачає в сільській місцевості.

Загалом, як вважають деякі науковці [22, с. 7], яких ми підтримуємо, головний акцент повинен бути зроблений не на бюджетній децентралізації, а на економічному розвитку територій, основним мірилом якого слід уважати створення робочих місць. За державної підтримки в переважно сільськогосподарських регіонах України (зокрема й на Волині), можна було б організувати кооперативи із закупівлі молока, м'яса, з вирощування часнику, цибулі, моркви, буряків, із ветеринарного догляду за тваринами, з обслуговування доріг, водогонів тощо. Крім того, для покращення місцевих кліматичних умов відтворення доцільно з боку держави заохотити створювати на місцях кооперативи із сортування та переробки сміття, із придбання та встановлення сонячних батарей, вітрових станцій, теплових насосів тощо. Насамперед на подібні проекти було б доцільно виділяти кошти з Фонду регіонального розвитку, а також із місцевих фондів розвитку.

Із метою дотримання міжнародних угод про зменшення викидів парникових газів в Україні доцільно максимально стимулювати використання електротранспорту та електромобілів, передусім у великих містах й індустріальних регіонах країни. На цьому шляху вже дещо зроблено. Зокрема, у 2015 р. Уряд України відмінив 10 % мито на імпорт електромобілів та оптимізував імпорт більш дешевих електро-

мобілів зі США. Разом із тим в Україні поки що використовується лише близько 4 тис. електромобілів. Водночас позитивом є те, що у 2017–2018 рр. «Укрпошта» планує закупити 200–250 електрокарів. Перші електромобілі доставлятимуть посилки в містах-мільйонниках Києві, Одесі, Харкові, Дніпрі. Потім цей механізм доставки листів і пошти буде розповсюджено на обласні міста. На нашу думку, позитивним стимулом до використання електричного транспорту в Україні можуть стати й інші податкові та митні пільги для імпортерів подібного транспорту, оскільки електромобілі в нашій країні є поки що достатньо дорогими для споживачів.

Загалом, важливо в межах механізму функціонування кліматичних фінансів розробити механізм фінансового моніторингу за їх використанням не лише на глобальному, державному, регіональному рівнях, а й на рівні територіальних громад. А це можливо насамперед у тих розвинутих країнах, у яких основні питання функціонування громад (зокрема й екологічних) передано на місцевий рівень (США, Канада, Скандинавські країни, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Люксембург й ін.).

У цьому плані на всебічну підтримку заслуговує застосування так званого бюджету участі, який ще називають партисипативним бюджетом. Він являє собою частку бюджету міста чи іншої територіальної громади, яка може бути використана безпосередньо громадою міста на реалізацію ініціатив їхніх мешканців. Цей ресурс має бути спрямований на проекти, які є найважливішими для мешканців, а не влади. В Україні першими застосували подібний підхід до місцевих бюджетів у Черкасах, Полтаві, Чернігові. Згодом до подібної ініціативи залучилася й низка обласних центрів й інших міст. Водночас проблемою є активізація жителів конкретної громади щодо прийняття тієї чи іншої місцевої ініціативи. Як стверджують експерти, декому буквально доводилося днями простоювати в супермаркетах і переконувати жителів мікрорайону проголосувати за їхній проект, який може поліпшити життя всіх мешканців свого мікрорайону [23]. Причиною цього, на нашу думку, є масова недовіра жителів України один до одного, не кажучи вже про довіру до влади, на чому постійно наголошують провідні українські соціологи й економісти [24]. Українці довіряють лише родині. Крім того, в умовах страшенної нерівності в суспільстві серед жителів панують тотальний нігілізм і небажання працювати легально та платити податки.

Можливим варіантом подолання недовіри в Україні на місцевому рівні могло б стати створення в укрупнених територіальних громадах

акціонерних товариств або кооперативів споживачів комунальних послуг. У цьому плані показовим є приклад швейцарського села Дудінген (7,3 тис. жителів), у якому для побудови системи централізованого водопостачання створено акціонерну компанію [25]. 40 % її акцій належали комуні, певні частки мали церква, великі підприємства, приватні особи. Для фізичних осіб головним є отримання якісних і недорогих послуг із водопостачання, а не отримання дивідендів. Місцеві жителі платять за водопостачання за відносно низьким тарифом, бо це в інтересах самих акціонерів, які одночасно є й споживачами.

Складною проблемою є контроль за ефективністю механізму функціонування кліматичних фінансів, які досить часто використовуються недостатньо ефективно на місцевому рівні як у багатьох країнах, у яких лише формується громадянське суспільство, так і в Україні. Не є секретом, що значна частина таких коштів привласнюється корумпованими чиновниками й виводиться в офшори за допомогою різних тіньових схем. Виходом із подібної ситуації могло б стати посилення контролю громадських організацій за використанням кліматичних фінансів на місцях.

Література

1. Наукові дискусії // Регіональна економіка. – 2016. – № 3. – С. 142–162.
2. Зима Ю. Півроку після «Грибовичів» / Ю. Зима // Дзеркало тижня. – 2016. – 17 груд. – С. 13.
3. Рижков Ю. Стратегія наступу на сміття / Ю. Рижков // День. 2017. – 7–8 берез. – С. 10–11.
4. Политика развития регионов разных стран мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http // www. esfor. ru / php?id=goss04](http://www.esfor.ru/php?id=goss04)
5. Мартієнко А. Методологічні основи формування соціоекономіко-екологічних обмежень власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси / А. Мартієнко // Економічний часопис СНУ імені Лесі Українки. – № 4. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 77–83.
6. Кулай А. В. Територіальні фінансові ресурси Західного прикордонного регіону України: історія, сьогодення, перспективи : кол. моногр. / А. В. Кулай, В. А. Гром, О. М. Карліна [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Карліна М. І. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 400 с.
7. Княжанський В. Про скасування мораторію на експорт українського лісу / В. Княжанський // День. – 2016. – 2 груд. – С. 11.

8. Голубєв В. Бурштиновий «пазл» / В. Голубєв // День. – 2017. – 19 січ. – С. 8.
9. Мацуй В. Бурштинове Полісся – «дурні землі», «п'яний ліс» і «місячний ландшафт». Назавжди? / В. Мацуй // Дзеркало тижня. – 2017. – 25 берез. – С. 8.
10. Зберегти «каркас Карпат» // День. – 2017. – 19 січ. – С. 11.
11. Сохацька О. М. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії: оцінка ефективності інвестиційних проектів : монографія / О. М. Сохацька, О. М. Ляшенко, В. М. Олейко [та ін.] ; за заг. наук. ред. О. М. Сохацької. – Тернопіль : ТНЕУ, 2007. – 308 с.
12. Трохлюк Т. М. Територіальні особливості вирощування сільськогосподарської енергетичної сировини / Т. М. Трохлюк // Економічний форум. – № 3. – Луцьк : ЛНТУ, 2015. – С. 253–259.
13. Покатаєва О. В. Роль місцевих податків і зборів у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів / О. В. Покатаєва // Держава та регіони. – Серія : Право та державне управління. – 2012. – № 2. – С. 206–212.
14. Система місцевих платежів в Україні: теорія, історія, перспективи : кол. моногр. / за заг. ред. М. І. Карліна, І. О. Цимбалюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 188 с.
15. Якель Р. Узаконена (не)спроможність / Р. Якель // Дзеркало тижня. – 2016. – 22 жовт. – С. 6.
16. Любивий Я. Енергетична революція як чинник формування мереженого суспільства / Я. Любивий // Дзеркало тижня. – 2017. – 4 берез. – С. 8.
17. Калашнікова О. Сепаратизм американських передмість як стимул для співробітництва / О. Калашнікова // Дзеркало тижня. – 2017. – 24 черв. – С. 4.
18. Рижков В. На 2017 рік – 18 екологічних проектів / В. Рижков // День. – 2016. – 22 груд. – С. 2.
19. Козирєва Т. «Замкнене коло» розімкнулось? / Т. Козирєва // День. – 2017. – 31 січ. – С. 9.
20. Сила ветра: как Дания решила полностью перейти на возобновляемую энергию. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.furfur/furfur/changes/217567-denmark>
21. Гаргаля А. На даху школи / А. Гаргаля // День. – 2017. – 25 січ. – С. 10.

22. Бутко М. П. Інституціональні засади модернізації сфери зайнятості в умовах децентралізації владних повноважень / М. П. Бутко, О. В. Попело // Регіональна економіка. – 2016. – № 4. – С. 6–14.
23. Плахта Д. Про бюджет участі / Д. Плахта // День. – 2017. – 30 берез. – С. 5.
24. Миколюк О. Основна загроза України – несправедливість / О. Миколюк // День. – 2017. – 7–8 квіт. – С. 7.
25. Давиденко Є. Сам собі інвестор / Є. Давиденко // Дзеркало тижня. – 2017. – 3 черв. – С. 9.

Розділ 5

Екологічні податки в системі кліматичних фінансів (Цимбалюк І. О.)

5.1. Зарубіжна практика використання екологічного оподаткування в системі кліматичних фінансів

В умовах розвитку науково-технічного прогресу протягом останніх десятиліть дедалі більшого розмаху набувають масштаби забруднення навколишнього природного середовища й проблеми екології та зміни клімату виступають на перший план. На сьогодні розвинуті країни світу стали ефективно застосовувати податкові методи стимулювання залучення інвестицій у нові екологічно чисті технології виробництва та перехід на використання відновлювальних джерел енергії.

Уперше ідея екологічного оподаткування з'явилась у працях економіста-теоретика А. К. Пігу, який запропонував впливати на поведінку винних у забрудненні навколишнього середовища за допомогою податків і стимулювати природоохоронну діяльність дотаціями. Необхідність їх застосування на офіційному рівні підтверджена в першій Програмі дій Європейського Союзу з охорони довкілля (1973 р.) і пов'язувалася з реалізацією принципу «забруднювач платить».

На практиці екологічні податки першими почали застосовувати скандинавські країни ще у 80-ті роки ХХ ст. Активізація уваги до них у державах-членах ЄС відбулась із середини 90-х років у зв'язку з повсюдно здійснюваним переходом у галузі охорони довкілля від командно-адміністративних до економічних методів управління [6, с.178].

На сучасному етапі розвитку суспільства проблеми екології постають особливо гостро як для розвинутих країн, так і для тих, що розвиваються. Світова практика свідчить про ефективність застосування різноманітних механізмів стимулювання до заощадливого використання природних ресурсів і зниження екологічного навантаження на навколишнє середовище суб'єктами господарської діяльності. Серед сукупності згаданих інструментів важливе місце займає система екологічного оподаткування, яка в тій чи іншій формі існує у всіх країнах світу [13, с. 195].

Запровадження екологічного оподаткування – один з інструментів, що може ефективно використовуватися для стимулювання суб'єктів господарювання до ведення більш екологічного способу діяльності та зменшення забруднення навколишнього природного середовища, що

негативно впливає на зміну клімату. Тому на сьогодні система екологічного оподаткування як складова частина кліматичних фінансів запроваджена майже у всіх країнах світу.

Систему екологічного оподаткування формують податки та платежі, що стягуються за дії платників, які спричиняють специфічний негативний вплив на навколишнє середовище й кліматичні умови.

Ефективність екологічного оподаткування як складника кліматичних фінансів полягає в його здатності виконувати компенсаційну функцію, тобто в можливості покривати витрати, завдані навколишньому природному середовищу, та запобігати зміні клімату. Одночасно такі платежі є засобом фінансування програм щодо раціонального природокористування, збереження якості довкілля й програм стосовно запобігання зміні клімату.

Екологічні податки мають досить широку класифікацію. Зокрема, у зарубіжних країнах застосовують близько 500 різновидів екологічних податків, які поділяють на три групи, відповідно до цільового спрямування. До першої групи належать податки, що мають фіскальну функцію, спрямовані не лише на покриття витрат екологічного регулювання, але й на поповнення бюджету. Друга група включає податки на покриття витрат, які націлені на відновлення навколишнього середовища. До останньої групи відносять стимуляційні податки, що стягуються з метою зміни поведінки суб'єктів, котрі своїми діями завдають збитків навколишньому природному середовищу.

Директорат із податків і митних зборів Європейської комісії розподіляє екологічні податки за сферою використання на сім основних груп: транспортні, енергетичні податки; плата за розміщення відходів, за забруднення; податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін середовища; податок на шумову дію; платежі за користування природними ресурсами. Серед країн Європи найбільш поширені транспортні та енергетичні податки. Зокрема, енергетичні податки складають 75 % від загальної величини екологічного оподаткування в ЄС, транспортні податки – 20,9 %, а податки за забруднення навколишнього природного середовища – 5 % [8, с. 11].

У Європі податки належать до екологічних у тому випадку, коли база оподаткування є фізичною одиницею виміру або умовною одиницею того, що чинить достовірно встановлений негативний вплив на навколишнє природне середовище. У різних країнах їх називають по-різному: платежами, зборами, платою, податками, – але все це лише різні назви одного економічного інструменту.

На сьогодні у країнах ЄС широко застосовують близько 370 видів екологічних податків. Відповідно до цільового спрямування їх поділяють на податки, які переважно призначені для покриття екологічних витрат; податки, що стимулюють екологічну поведінку економічних агентів (виробників і споживачів); податки, що виконують переважно фіскальну функцію для подальшого фінансування природоохоронних заходів [6, с. 179].

На сучасному етапі у світі застосовують такі основні види екологічного оподаткування: податок на розв'язання глобальних, національних чи регіональних екологічних проблем (сприяє усуненню наслідків екологічних катастроф); податок на транзит вантажів через країну; цивільний екологічний податок із платоспроможних громадян на подолання екологічних нестатків; місцеві податки на охорону конкретних природних об'єктів; екологічний податок на автомобілі; екологічний податок на повітряний транспорт; екологічний податок на певні групи товарів, у тому числі на пестициди; мінеральні добрива; пластмасову тару, упакування; батареї-акумулятори; шини; розчинники; мастила (стимуляційна функція цих податків реалізується за допомогою збільшення ціни за рахунок податку, що сприяє зменшенню споживання таких видів продукції); екологічний податок на паливо, у тому числі вуглецевий податок, податок на викиди CO₂ залежно від наявності шкідливих компонентів, таких як сірка, свинець, вуглець, окиси азоту та ін. Високі ставки енергетичних податків спрямовані на зменшення викидів парникових газів від спалювання викопного палива й стимулюють використання більш екологічних видів палива.

Існують специфічні екологічні податки, які застосовують лише в окремих країнах, зокрема податки на відходи електричного та електронного устаткування (WEEE), що запроваджені лише у Швеції, Чехії, Франції, Бельгії, Словаччині, Литві й Австрії. Податок закладається у вартість товарів, що поділені на три групи (велика побутова техніка, середня техніка, мала побутова техніка) та розраховується на одиницю придбаного товару. Податок на комп'ютери, телевізори й інші види апаратури розраховується при утилізації за кілограми. На Мальті існують пільгові тарифи для тих, хто продає електроенергію, вироблену з фотоелектричних одиниць. Податок на авіаційне паливо або на авіаперевезення запровадили лише три країни: Велика Британія, Німеччина та Австрія. Величина податку залежить від дальності польотів і стягується згідно з триступінчастою схемою, яка визначається дальністю польоту [14, с. 56].

Отже, у різних країнах ЄС існують різні екологічні податки й платежі. Проте їх можна об'єднати у вісім груп, наведених у таблиці 5.1 [8, с. 9].

Таблиця 5.1

Узагальнення видів екологічних податків і зборів у ЄС

Види екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
1. Плата за забруднення навколишнього середовища	<ul style="list-style-type: none"> - плата за забруднення води (Німеччина); - плата за забруднення повітря, води, скидання стічних вод (Польща); - плата за скидання стічних вод (Словенія); - податок за викиди вуглецю (Словенія); - плата за забруднення повітря, води (Латвія); - цільова плата за забруднення природи (Литва); - плата за викиди в атмосферу (Чехія); - плата за забруднення води (Чехія).
2. Плата за продукцію, що шкодить довкіллю	<ul style="list-style-type: none"> - збори на продукти (надбавка до ціни продукту, виробництво або споживання якого забруднює довкілля) (Німеччина); - плата за продукцію, що не відповідає екологічним стандартам (Польща); - плата за продукцію, яка шкодить довкіллю (Латвія).
3. Податки на відходи	<ul style="list-style-type: none"> - податок на звалища (Великобританія); - плата за утилізацію твердих відходів (Польща); - плата за відходи (Латвія); - плата за діяльність, пов'язану зі знищенням відходів (Чехія).
4. Податки на використання природних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - плата за видобуток корисних копалин (Латвія); - нецільові податки за використання окремих видів природних ресурсів (Литва).
5. Податки та збори в авіапромисловості	<ul style="list-style-type: none"> - податок на шумове забруднення (оподатковуються аеропорти) (Чехія); - збори з авіапасажирів (Великобританія).
6. Податки на електроенергію	<ul style="list-style-type: none"> - збір за зміну клімату (Великобританія); - податок на виробництво електроенергії (Словенія).
7. Податки на транспортні засоби	<ul style="list-style-type: none"> - збір за паливо (Великобританія); - акциз на автомобілі (Великобританія); - податок на транспортні засоби (Словенія).
8. Інші специфічні податки	<ul style="list-style-type: none"> - податок на будівельні матеріали (Великобританія); - спеціальний податок на фінансування навколишнього середовища, податок на захист навколишнього середовища (Німеччина).

На увагу заслуговують найбільш поширені в країнах ЄС транспортні та енергетичні податки у розв'язанні проблем екологічної безпеки. До енергетичних належать податки на енергоносії, які використовуються як транспортними засобами, так і стаціонарними джерелами. Типовими для транспорту є податки на бензин і дизель, а для стаціонарних джерел – на пальне, природний газ, вугілля та електроенергію. Ставки податку встановлені залежно від міри забруднення атмосфери при спалюванні цього енергоносія. Високі ставки енергетичних податків спрямовані на зменшення викидів парникових газів від спалювання викопного палива й стимулюють використання більш екологічних видів палива [6, с. 12].

Окрему підгрупу енергетичних податків становить податок на двоокис вуглецю (CO_2), який виділяється при згоранні енергоносіїв. Євростат рекомендує надходження від податку на CO_2 формувати в окрему підкатегорію, відділивши його від енергетичних податків.

Вуглецевий податок, як доведено практикою його застосування, є *економічно та екологічно ефективним інструментом*, спонукаючи суб'єктів господарювання до скорочення викидів діоксиду вуглецю через можливість сплати меншого податку в разі запровадження ними відповідних природоохоронних заходів, раціоналізації енергоспоживання [12].

Нині податок на CO_2 є частиною податкової системи Данії, Фінляндії, Італії, Нідерландів, Норвегії, Швеції та Франції. Ставка може змінюватися від 1 до 25 дол. США за тону викинутого двоокису вуглецю, пропорційно до кількості викидів на одиницю виділеного тепла [6].

Ефективне оподаткування викидів вуглекислого газу є наріжним каменем політики скандинавських країн у сфері зміни клімату й енергетики, завдяки якій досягнуто скорочення викидів CO_2 на багато мільйонів тонн, особливо в секторі опалення та центрального теплопостачання на базі спалювання викопної нафти й вугілля. Крім того, скандинавський досвід показав, що, по-перше, вуглецевий податок виявляється ефективним інструментом управління попитом і поповнення бюджету, але не вносить суттєвих змін у галузеву структуру економіки; по-друге, він найбільшою мірою підходить для регулювання великої кількості гомогенних джерел викидів, причому джерела та кількість викидів цього газу досить легко визначити; по-третє, вуглецевий податок вимагає виключно точного адміністрування, унесення постій-

них поправок до податкового законодавства залежно від економічної ситуації й пріоритетів соціально-економічної політики.

Позитивним є досвід таких країн, як Фінляндія, Швеція, де застосовують упровадження податків на споживання енергії, отриманої за традиційними технологіями, мета якого – підтримка інвестицій в альтернативні виробництва енергії з необмежених джерел сонця та вітру.

Податки на забруднення повітря запроваджено в Польщі, Чехії, Латвії, Литві. ЄС наполягає й на впровадженні Україною високих екологічних стандартів [16, с.188].

Щодо транспортних податків, то вони стосуються власників транспортних засобів і диференціюються для кожного виду транспорту та рівня навантаження доріг і забруднення.

У Німеччині з 2009 р. введено єдиний принцип оподаткування автомобілів. Водії одночасно сплачують за об'єм двигуна й об'єм викидів CO₂. За автомобілі з бензиновими двигунами сплачується податок 2 євро/100 см³, а за дизельні – 9 євро/100 см³. Додатково власники машин платять і за об'єм викидів CO₂ (2 євро за кожен грам). До речі, існує пільга: якщо автомобіль виділяє менше 120 грамів CO₂ на кілометр шляху, то податок не сплачується. Але цей ліміт щорічно знижуватиметься: у 2015 р. він буде становити до 95 г/км. Така система стимулює купівлю й виробництво більш екологічних автомобілів.

Майже ідентична система транспортного податку діє й у Франції. У Данії влада старається підтримувати такі види транспорту, як велосипед і мопед, для цього під час реєстрації автомобіля водій сплачує 105 % його вартості. Якщо вартість автомобіля менша за 18 000 дол. США, то власнику потрібно сплатити 180 %. Окрім того, у Данії існує великий акциз на бензин, тобто власники сплачують податок двічі – під час реєстрації та використання автомобіля [6, с. 180].

Нові екологічні податки останнім часом запроваджують дедалі більше країн. Наприклад, іспанський уряд увів податок на купівлю автомобілів, у яких кількість вуглецю, що виділяється, сягає 120–160 г за 1 км. У Великій Британії запроваджено податок на кар'єрні розробки, аби зменшити забруднення повітря при видобутку корисних копалин відкритим способом. Податком за забруднення повітря оподатковується видобуток у промислових цілях піску, гравію, каменю. Ці податкові кошти спрямовують на фінансування заходів із захисту довкілля [5].

Податок на зміну клімату, який діє у Великобританії з 2001 р., стосується поставок енергії для промислових, торговельних, сільськогосподарських й інших секторів. До остаточного введення цього по-

датку уряд зобов'язався здійснювати громадські консультації та погодився звільнити від сплати поновлювані джерела енергії й виробництва тепла та електроенергії, а також погодив низку заходів для стимулювання енергоефективних інвестицій [8, с. 17].

Уряд Великобританії продовжує запроваджувати заходи екологізації традиційних податків, ураховуючи екологічні наслідки будь-яких податків.

Доречно відзначити як позитивну тенденцію зростання кількості держав, що застосовують податок на CO₂. Так, Японія, Південна Корея, Південно-Африканська Республіка анонсували відповідні зміни у своїх бюджетно-податкових системах. Таке зростання практики застосування вказаного податку зумовлене зростанням розуміння того, що затягування із запровадженням кліматоохоронних заходів призводить до того, що в майбутньому потрібно буде досягати більш високих темпів скорочень викидів, а це створить не лише технічні, а й фінансові ускладнення. З економічного погляду, найвигідніше починати скорочувати викиди якомога раніше, активізуючи цей процес за допомогою регуляторних механізмів та інструментів, зокрема дієвого стимулятора – податку на CO₂.

Отож, аналізуючи зарубіжний досвід, доцільними вважаємо уніфікацію підходів до основних груп екологічних податків та віднесення конкретних податків до тієї чи іншої групи: енергетичних, транспортних, ресурсних і податків на забруднення, – а також підвищення ставок екологічного податку до рівня зарубіжних країн.

Дієвий спосіб покращити ефективність стягнення податку – запровадження електронної системи платежів, яка б була відкритою та доступною для платників екологічного податку, це зможе зменшити рівень корупції й збільшити надходження як до державного, так і до місцевих бюджетів.

Необхідний крок у підвищенні ефективності справляння екологічного податку – зміцнення довіри населення до держави, а саме впровадження відкритої та прозорої податкової системи для платників податків для того, щоб останні могли відстежити рух коштів, які вони сплатили у вигляді податків. Отже, можна збільшити надходження до бюджету й проводити ефективну податкову політику в країні [16, с. 11].

Отже, більшість країн світу активно впроваджує екологічне оподаткування, що свідчить про його необхідність і важливе значення для економіки держави. Для забезпечення ефективності та економічної доцільності застосування такі податки повинні відповідати певним

умовам, зокрема сприяти наповненню як спеціального, так і загального фондів державного бюджету; сприяти поліпшенню екологічної ситуації завдяки стимулюванню платників знижувати негативний вплив на довкілля, запроваджуючи екологічно чисті, ресурсо- та енергозберігальні технології. В Україні доцільне збільшення видів екологічних податків, зокрема запровадження податку на продукцію й товари, що завдають значної шкоди довкіллю, а також транспортного податку, який би сприяв зменшенню викидів в атмосферу автомобілями.

Загалом зроблено висновок, що податок на викиди вуглецю легко адмініструвати; а порівняно з іншими інструментами, він сприяє забезпеченню більш стабільних критеріїв для прийняття менеджментом компаній стратегічних рішень.

5.2. Перспективи використання податків в Україні з метою протидії зміні клімату

Сучасний стан екології в Україні надзвичайно критичний і характеризується недопустимо високим рівнем використання природних ресурсів, значним забрудненням екологічних систем, що, зі свого боку, є причиною стрімкого погіршення здоров'я населення, перешкоджає розвитку економіки й створює загрозу національній безпеці держави.

Головним фінансово-економічним важелем протидії забрудненню навколишнього природного середовища та зміні клімату має стати обов'язкове оподаткування використання й нанесення шкоди основним природним ресурсам: воді, повітрю, ґрунту, надрам, рослинному та тваринному світу, порушення біосистем.

Україна, як і більшість країн світу, потребує розв'язання проблеми зміни клімату, що зумовлена забрудненням навколишнього природного середовища, нераціональним використанням природно-ресурсного потенціалу країни. Одним зі способів розв'язання цієї проблеми є стимулювання переходу на екологічно чисте виробництво, зменшення викидів забруднювальних речовин, перехід на відновлювальні джерела енергії та регулювання використання природних ресурсів за допомогою важелів податкового механізму.

Запровадження екологічного оподаткування як складової частини кліматичних фінансів, передусім, зумовлене функціями, які воно виконує. Серед них можна виділити як ті, що властиві всім іншим податкам і зборам, так і функції, які характерні саме для екологічного оподаткування [13, с. 190]:

– фіскальна, що полягає в акумулюванні коштів на фінансування екологічних заходів. Рівень виконання цієї функції відображає дієвість системи екологічного оподаткування в країні;

– регулювальна, що забезпечує ринкову рівновагу між попитом і пропозицією через оптимальні пропорції виробництва й споживання благ та стимулює до зниження збитків через зменшення забруднення НПС;

– контрольна, через яку можливе здійснення контролю за обсягом забруднень НПС;

– компенсаційна, що означає, що надходження від екологічних платежів повинні компенсувати збитки, завдані довкіллю. Рівень реалізації цієї функції відображає ефективність системи екологічного оподаткування.

Як складник системи кліматичних фінансів екологічні платежі за забруднення навколишнього середовища стимулюють до ощадливого природокористування та зменшення забруднення через регулювання рівня податкового тиску на суб'єктів господарювання. Реалізується це завдання встановленням лімітованих обсягів викидів і збільшення плати за перевищення дозволених норм.

Основним призначенням екологічних податків у системі кліматичних фінансів є акумулювання необхідної суми коштів для компенсації збитків, нанесених довкіллю через негативний вплив забрудненого атмосферного повітря, забруднених вод і відходів, що можуть мати вплив на кліматичні зміни.

Характер забруднення навколишнього середовища дуже різноманітний і не завжди піддається кількісному обліку. Утрати від забруднення можна класифікувати за двома видами (економічні й соціальні). Економічні втрати спричиняються погіршенням виробництва певних об'єктів і втрат продукції; соціальні – наслідок негативного впливу на здоров'я та життєдіяльність людини (хвороби, втрати працездатності, висока смертність).

Установлення податків і зборів за використання природних ресурсів забезпечує можливість узгодження еколого-економічних інтересів. Податки та збори за користування природними ресурсами – найважливіший елемент економічного механізму природоохоронної діяльності. Ці інструменти спрямовані на забезпечення інтересів держави у сфері природокористування, а також на поповнення бюджетів різних рівнів.

Податковий інструментарій дає змогу вилучити частину природно-ресурсної ренти з метою її використання для фінансування потреб

відтворення природних ресурсів, запобігання та усунення негативного впливу на довкілля й клімат. Із погляду концепції стійкого розвитку, застосування екологічного оподаткування в природоохоронній діяльності сприяє розвитку інноваційних технологій, змушує забруднювачів використовувати більш екологічно чисті або створювати нові менш забруднювальні технології.

На сьогодні систему екологічного оподаткування в Україні формують платежів за забруднення довкілля та платежі за користування природними ресурсами.

Окрему групу податків, виділену за цільовим призначенням і зорієнтовану на запобігання негативним змінам клімату, серед наявної системи екологічного оподаткування в Україні не сформовано. Однак до кліматичних податків, на нашу думку, можна віднести ті, які регулюють забруднення атмосферного повітря, адже саме такий вид забруднення найбільше впливає на ті зміни, які призводять до погіршення клімату. Насамперед, від викидів в атмосферне повітря залежить розмір екологічного податку. Зокрема, Податковим кодексом України передбачено в якості одного з об'єктів оподаткування екологічного податку вважати викиди CO₂ зі стаціонарних джерел.

Оподаткування викидів в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення реалізовується у формі сплати акцизного податку в разі використання палива та справляється податковими агентами залежно від його обсягів і видів, а також у формі відповідного акцизного податку за транспортні засоби, що використовувалися понад п'ять років (рис. 5.1).

Згідно з Податковим кодексом в Україні основним платежем за ресурси є рентна плата, що сплачується за користування надрами, за спеціальне використання води, лісових ресурсів, за користування радіочастотним ресурсом і транспортування нафти, нафтопродуктів й аміаку територією України. Чинним законодавством сформовано правову основу для встановлення плати за користування надрами, лісами, водою, землею. Основи правового регулювання податкових платежів за використання природних ресурсів визначені в Податковому кодексі України, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», Земельному, Водному, Лісовому кодексах України та Кодексі України про надра, постановою Кабінету Міністрів України.

Одним із найважливіших еколого-економічних інструментів природоохоронної діяльності є екологічний податок. Він запроваджений із 1 січня 2011 р. із прийняттям Податкового кодексу. Головною його метою є стимулювання природокористувачів до зменшення шкідливого

впливу на навколишнє середовище та раціонального використання природних ресурсів, а також створення джерела фінансування природоохоронних заходів за рахунок отриманих коштів.

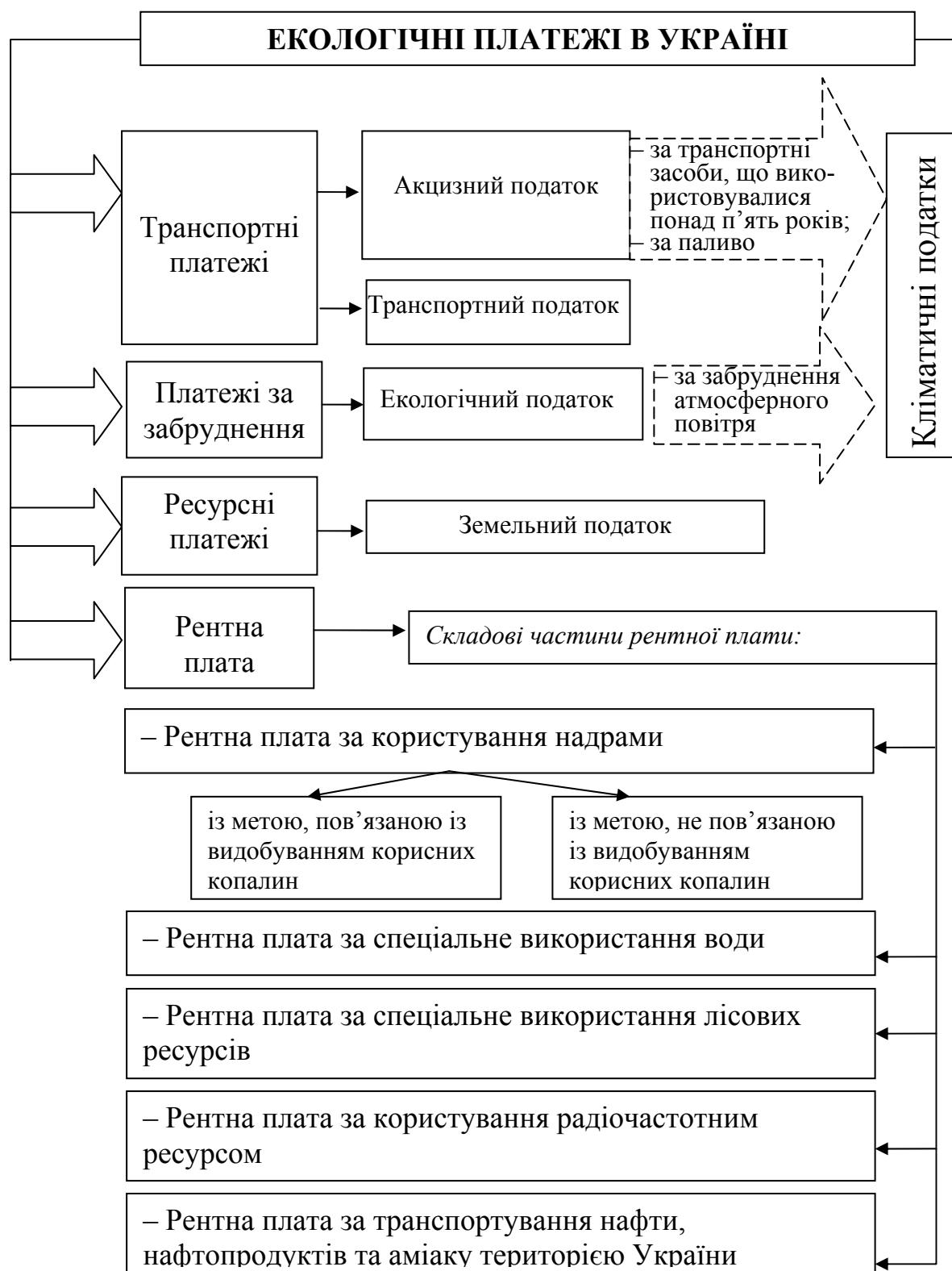

Рис. 5.1. Кліматичні податки в системі екологічних платежів в Україні

Екологічний податок – загальнодержавний обов’язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об’єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їхніми виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів.

Запроваджений екологічний податок багато в чому повторює відмінений збір за забруднення навколишнього природного середовища. Зокрема, як і попередній збір, екологічний податок виступає джерелом формування Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, що є складовою частиною Державного бюджету України [13, с. 187].

Платниками екологічного податку є суб’єкти господарювання, юридичні особи, котрі не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи й організації, постійні представництва нерезидентів, під час провадження діяльності яких на території України здійснюється забруднення навколишнього природного середовища (рис. 5.2).

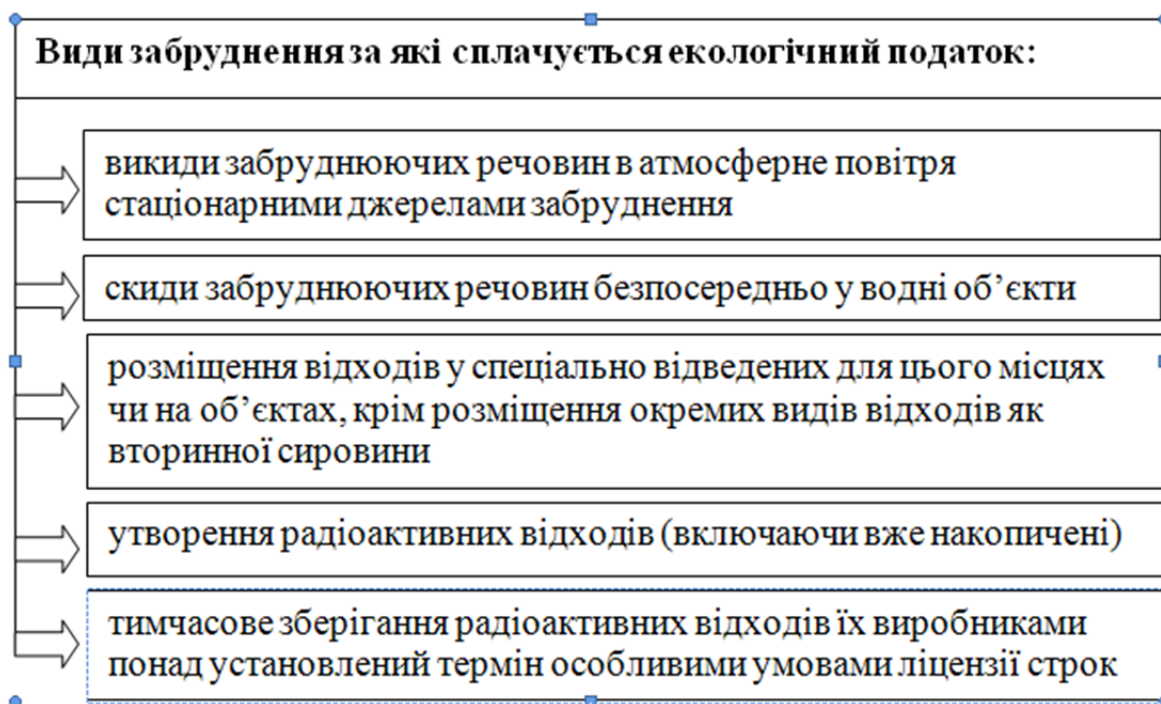

Рис. 5.2. Види забруднень, за які сплачується екологічний податок

Ставки податку за викиди та скиди забруднювальних речовин, а також за розміщення відходів встановлено в гривнях за 1 т забруднювальної речовини або з урахуванням класу її небезпечності.

Актуальність застосування вуглецевого податку для України підтверджується наявністю значної потенційної бази оподаткування викидів вуглекислого газу й високою енергоємністю економіки. Так, за даними Держстату України, викиди підприємствами в атмосферне повітря CO₂, незважаючи на тенденцію останніх років до скорочення, є найбільшими серед усіх забруднювачів: сумарний їх обсяг у 2013 р. становив (без урахування окупованих територій Криму та Донбасу) 230,7 млн т, у 2014 р. – 180,9 млн т, у 2015 р. – 138,9 млн т [3].

На сьогодні Податковим кодексом України передбачено оподаткування екологічним податком викидів CO₂ зі стаціонарних джерел (здебільшого це підприємства енергетичного сектору та переробної промисловості – виробництво металу й коксу, хімічне та нафтохімічне виробництво, виробництво цементу, харчова промисловість). До кінця 2014 р., відповідно до колишньої статті 244 Податкового кодексу в його старій редакції, цей податок стягувався й із пересувних джерел забруднення. Але з 2015 р. плата за викиди в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення в разі використання палива справляється податковими агентами залежно від обсягів і видів палива, яке реалізується або ввозиться на митну територію України та підлягає оподаткуванню у формі відповідних акцизних податків і ввізного мита.

Податковим кодексом передбачено застосування підвищених ставок акцизного податку на транспортні засоби, що використовувалися тривалий термін. Ця норма обмежує ввезення й використання транспорту, який викидає надмірну норму шкідливих речовин у повітря та впливає, таким чином, на формування парникових газів і зміну клімату. Зокрема, у пп. 215.3.5 указано, що ставки податку для моторних транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, які використовувалися понад вісім років, застосовуються з коефіцієнтом 50. Також у п. 215.3.5–2 зазначено, що ставки податку для моторних транспортних засобів, призначених для перевезення вантажів, які використовувалися з п'яти до восьми років, застосовуються з коефіцієнтом 40, а для автомобілів, які застосовувалися понад вісім років, – із коефіцієнтом 50 [11].

Під систему оподаткування екологічним податком підпадають парникові гази. Порядок оподаткування викидів трьох із них (двоокису вуглецю, метану та закису азоту) визначається окремими положеннями ст. 243 Податкового кодексу України, зокрема п. 243.1 установлює ставки податку на метан та закису азоту; п. 243.4 – ставку податку на двоокис вуглецю стаціонарними джерелами забруднення. У Податко-

вому кодексі встановлено також ставку податку за викиди стаціонарними джерелами забруднення в атмосферне повітря газоподібних фтористих сполук, до яких належать і перфторвуглеці.

Для екологічного податку встановлено ставки за забруднення атмосферного повітря двоокисом вуглецю. Чинна ставка податку – 0,33 грн за тону CO_2 (стаття 243.4 Податкового кодексу України). Однак вона занадто мала, аби виконувати будь-яку з функцій, для якої цей податок запроваджено. Ця ставка не є ефективною для зменшення викидів CO_2 господарюючими суб'єктами і стимулювання інвестицій в енергозберігальні технології та, за розрахунками, недостатньо висока, аби забезпечити значущі для бюджету податкові надходження [1, с. 64].

Розподіл надходжень від екологічного податку здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу. Так, до доходів державного бюджету зараховується 20 % екологічного податку. Екологічний податок за утворення радіоактивних відходів та/або тимчасове їх зберігання виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі (рис. 5.3).

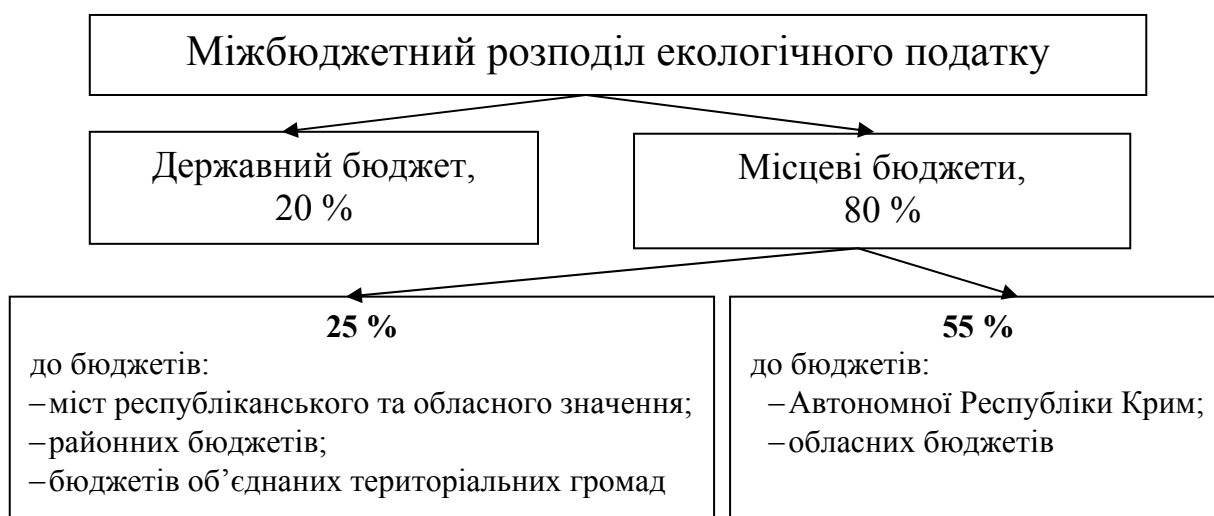

Рис. 5.3. Розподіл надходжень від екологічного податку між бюджетами

До доходів загального фонду бюджетів міст республіканського та обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад належать 25 % екологічного податку (крім екологічного податку за утворення та/або тимчасове зберігання радіоактив-

них відходів), що сплачується на відповідній території (крім території міст Києва та Севастополя).

До бюджетів міст Києва й Севастополя зараховується 80 % екологічного податку (крім екологічного податку за утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів), що сплачується на території відповідного міста.

До доходів загального фонду бюджету Автономної Республіки Крим й обласних бюджетів належать 55 % екологічного податку (крім екологічного податку, що справляється за утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів).

Закріплений розподіл надходжень екологічного податку між бюджетами не стимулює місцеві органи влади до запровадження заходів щодо контролю за сплатою податку. Крім того, в Україні склалася ситуація, коли, з одного боку, в активі економічних важелів Уряду формально існує та функціонує податок на викиди CO₂, а з другого – через низький рівень його поточної ставки він реально не спрацьовує як інструмент заохочення господарюючих суб'єктів до здійснення заходів зі зменшення викидів CO₂. Водночас через низький рівень поточної ставки, вуглецевий податок не спрацьовує і як фіскально важливий податковий інструмент, на який владні структури звертають належну увагу в контексті політики збільшення обсягу бюджетних доходів та, відповідно, бази для державних витрат, у т. ч. і на природоохоронні цілі.

Варто також зазначити, що в Податковому кодексі відсутні положення щодо порядку обчислення та адміністрування оподаткування викидів CO₂ (так само, як і двох інших видів парникових газів – метану й закису азоту). Однак, попри наявну в Україні невтішну ситуацію з нормативно-правовим форматом податку на двоокис вуглецю, зважаючи на окреслену вище його перспективність і високу еколого-економічну ефективність, доведену довготривалим позитивним зарубіжним досвідом застосування, необхідна суттєва активізація зусиль щодо підвищення його ролі в кліматоохоронній політиці України [12].

Отже, у сучасних умовах, коли простежуємо надзвичайно високий рівень забруднення навколишнього середовища в Україні, екологічні податки мають стати важливим інструментом подолання цих негативних явищ. Екологічним податкам притаманні такі ж функції, як і іншим, та деякі специфічні.

Складниками екологічного оподаткування є рентна плата за ресурси, зокрема водні, лісові, за надра й плата за землю. Залежно від обсягу

використаних ресурсів і цілей застосування ресурсокористувач сплачує збір чи плату. Для кожного виду ресурсів Податковим кодексом встановлено низку пільг, дія яких поширюється на певні цілі використання ресурсів та на певні категорії фізичних і юридичних осіб. Для застосування певних видів ресурсів (наприклад лісових) необхідний відповідний дозвіл. Важливий елемент екологічного оподаткування – акцизний податок, який для старих автомобілів і мотоциклів використовується з коефіцієнтом 40.

Основний елемент екологічного оподаткування в Україні – екологічний податок. Він сплачується за викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, їх скиди у водойми, розміщення відходів та утворення й зберігання радіоактивних відходів.

Держава повинна впливати на поведінку винних у забрудненні навколишнього середовища за допомогою податків і стимулювати природоохоронну діяльність за допомогою дотацій. Потрібно створити всі умови для того, щоб платникам податків було легше нести покладений на них тягар. Із цією метою важливо забезпечити стабільність і простоту податкової системи, витримуючи принцип визначеності податкових зобов'язань, відповідно до якого термін сплати, спосіб платежу, його сума мають бути чіткими й визначеними.

Екологічні податки досить поширені в країнах ЄС. Майже у всіх державах наявні податки на паливо, транспортні податки, податки за забруднення навколишнього середовища. У деяких країнах існують специфічні податки (як-от на будівельні матеріали). Податки на відходи в країнах ЄС сприяли значному скороченню обсягів відходів у багатьох державах. У деяких країнах (Великобританія) існують збори з авіатранспорту й пасажирів, адже він теж забруднює атмосферне повітря.

Досвід розвинутих країн показує, що активне застосування екологічних платежів, зокрема вуглецевого податку, сприяє зниженню загального рівня забруднення природного середовища, а в перспективі – зниженню витрат на контроль за забрудненням і зростанням обсягів виробництва нової, екологічно чистої продукції, таким способом зміцнюючи конкурентоспроможність й економічні позиції виробника. У цих країнах значного поширення набув підхід доповнення (заміщення) податків на працю та капітал податками на забруднення. Знижуючи рівень інших податків, які стягуються з підприємства, екологічний податок виконує функцію субсидіювання його фінансової діяльності.

Література

1. Веклич О. О. Оцінювання фіскального потенціалу податку на двоокис вуглецю при змінній базі та ставці оподаткування / О. О. Веклич, О. П. Маслюківська // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 63–69.
2. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря : статист. зб. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/ns_rik/ns_u/dvsr_u2008.html;
3. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2015 році (остаточні дані) : статист. бюл. / Державна служба статистики України. – Київ, 2016 – 34 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm.
4. Волковець Т. В. Види екологічних податків, які застосовуються зарубіжними країнами / Т. В. Волковець // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 27–34.
5. Головка І. Ковток свіжого повітря / І. Головка // Вісник. Офіційно про податки : офіційне вид. Держ. фіскальної служби [Електронний ресурс]. – 2012. – № 40 (40). – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/4160?issue=94>
6. Гринчишин Н. М. Роль екологічних податків у підвищенні рівня екологічної безпеки держави / Н. М. Гринчишин, М. А. Петрова, О. М. Мартин // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2013. – № 7. – С. 177–182. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2013_7_27
7. Экологические налоги в диапазоне от 1,6 % от ВВП в Испании до 5,7 % в Дании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.agrogu.com/news/702777.htm?print=Y>
8. Козьменко С. М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С. М. Козьменко, Т. В. Волковець // Вісник Сумського державного університету. – 2012. – № 1. – С. 11–18. – Серія : Економіка.
9. Кравців В. Концептуальні засади розробки програми використання та охорони природно-ресурсного потенціалу регіону / В. Кравців, Н. Павліха, В. Павлов // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 107–115.

10. Павлов В. І. Ефективність використання вторинних ресурсів у регіоні: оцінка та інноваційні механізми : монографія / В. І. Павлов, Н. В. Павліха, І. С. Скороход ; Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування, Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Рівне : НУВГП, 2007. – 156 с.
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (Із змін. та доповн.) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
12. Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект : аналітична доп. / за заг. ред. В. Р. Сіденка та О. О. Веклич. – Київ : Заповіт, 2016. – 208 с.
13. Цимбалюк І. О. Ефективність реформування вітчизняної системи екологічних платежів / І. О. Цимбалюк // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20 (1). – С. 186–195. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20\(1\)__39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20(1)__39)
14. Шевченко І. В. Екологічне оподаткування: зарубіжний досвід і Україна / І. В. Шевченко // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 55–60.
15. Шульга Т. М. Становлення і розвиток екологічного оподаткування в Україні / Т. М. Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія : Юриспруденція. – 2013. – Т. 2, № 6–3. – С. 68–70.
16. Швая Т. П. Проблеми стягнення екологічного податку в Україні / Т. П. Швая // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (м. Бердянськ, 27–28 січ. 2016 р.). – Бердянськ : Вид. Ткачук О. В., 2016. – 262 с. – С. 188–189.
17. Appetite for change. Global business perspectives on tax and regulation for a low carbon economy / PricewaterhouseCoopers report [Electronic resource]. – Mode of access : [http:// http://www.pwc.co.uk/assets/pdf/appetite-for-change.pdf](http://www.pwc.co.uk/assets/pdf/appetite-for-change.pdf).
18. Environmental taxes statistics / Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
19. Шевченко І. В. Екологічне оподаткування: зарубіжний досвід і Україна / І. В. Шевченко // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С. 56.

Розділ 6

Екологічні штрафи в структурі кліматичних фінансів (Борисюк О. В.)

6.1. Сутність та значення екологічних штрафів

Екологічна ситуація, що склалася в Україні в останні роки, викликає велике занепокоєння не лише в екологів, а й у простих громадян. Негативні з погляду екології чинники можна згрупувати в шість основних пунктів.

По-перше, викиди в атмосферу шкідливих речовин (основні джерела забруднення – автомобілі й промислові підприємства). Так історично склалося, що значна частина промислових підприємств України (понад 80 %) розміщена в містах, у яких проживає близько 70 % населення країни. За статистикою, до 90 % газоподібних, рідких і твердих відходів утворюється в містах і близько 10 % – у сільській місцевості. Для багатьох міст України характерна складна екологічна обстановка, зумовлена наявністю й концентрацією підприємств чорної та кольорової металургії, теплоенергетики, хімії й нафтохімії, гірничодобувної промисловості, цементних заводів. Згідно з даними Держкомстату, серед великих міст України найбільш забруднені Кривий Ріг, Маріуполь, Луганськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Київ [1].

По-друге, низька якість і дефіцит питної води в низці міст України, таких як Донецьк, Одеса, Харків, існує проблема дефіциту води. А на низьку якість води скаржаться практично всі українці. Виходом із ситуації, що склалася, є загальнодержавні та регіональні програми поліпшення якості питної води в містах (за рахунок новітніх технологій очищення води й заміни водопровідних мереж) і механізми диверсифікації шляхів забезпечення жителів міст водою – пропонується з цією метою створити мережу артезіанських свердловин.

По-третє, існує недостатній ступінь очищення стічних вод, скидання неочищених стічних вод міських і промислових підприємств у водойми. Практично у всіх містах України каналізаційні мережі потребують заміни або капітального ремонту. За даними Міністерства екології, у більшості міст України споруди з очищення загальноміських стічних вод перевантажені.

Близько половини міських стічних вод скидаються у водні об'єкти недостатньо очищеними, із них близько 15 % – узагалі без очистки. Ще складніша ситуація в промисловості. У водойми без будь-якого очи-

щення скидаються до 70 % виробничих стічних вод. Критична ситуація зі скиданням неочищених вод у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях. І тут так само необхідні, з одного боку, посилення штрафних санкцій за скидання неочищених вод, а з іншого – якнайшвидша модернізація очисних споруд.

По-четверте, маємо критичне накопичення побутових і високотоксичних відходів. Ця проблема характерна для всіх великих міст України. Згідно з даними Міністерства екології, із 2011 р. в країні накопичилося понад 35 млрд т відходів, 2,6 млрд т із яких є високотоксичними. Побутові полігони біля українських мегаполісів переповнені й перебувають у критичному стані. Водночас так і не вирішено питання будівництва інноваційних заводів із сортування та переробки побутових відходів. Розглянуті ж проекти сміттєспалювальних заводів застарілі й небезпечні для здоров'я українців. Наприклад, один із найбільших в Україні Київський сміттєспалювальний завод «Енергія» є одним з основних забруднювачів повітря на лівому березі столиці нашої держави.

Наступний негативний екологічний чинник – забруднення міських ґрунтів, що пов'язане переважно з викидами автотранспорту та промислових підприємств. Забруднювальні речовини осідають у радіусі до 5 км від стаціонарного джерела викидів. У зв'язку з цим потрібні постійний екологічний моніторинг забруднення міських ґрунтів і своєчасне проведення всіх необхідних очисних заходів.

По-шосте, зменшення «зелених зон» у мегаполісах, які є головними «фільтрами», що генерують кисень й очищають повітря від шкідливих викидів автомобілів і промислових підприємств. Наприклад, доросле дерево каштана очищає від викидів вихлопних газів простір об'ємом до 20 тис. м². На жаль, практично у всіх українських мегаполісах постійно спалахують резонансні скандали, що стосуються стрімкого зменшення кількості «зелених» зон через їхню житлову та офісну забудову. Найбільш показовий у цьому плані Київ. За даними екологів, за останні 10 років столиця втратила близько 200 га зелених насаджень. У підсумку, у 2010 р. на Конференції ООН із питань клімату опубліковано міжнародний звіт, у якому Київ посів останнє місце серед 30 найбільш «зелених» столиць Європи. У зв'язку з цим необхідне прийняття мораторію на вирубку «зелених» зон в українських мегаполісах, а також на впровадження обов'язкових державних і місцевих програм з озеленення екологічно несприятливих міст.

По-сьоме, неготовність мегаполісів до прояву глобального потепління. Аномальна спека останніх років показала, що українські міста виявилися не готові до реального прояву однієї з головних екологічних загроз нашого століття – глобального потепління. Як результат, українці потрапляли до лікарень із тепловими ударами через неналежні виробничі умови, асфальт розплавлявся під колесами машин, електричні мережі не справлялися з обслуговуванням кондиціонерів та інших охолоджувальних систем. За прогнозами кліматологів, подібна аномально спекотна температура очікує нас і в наступні роки.

В Україні, як і за її межами, метеорологічні спостереження демонструють тенденцію до потепління: протягом наступного століття прогнозується значне підвищення температури й зменшення опадів у літні місяці, що викличе збільшення посушливих та спекотних явищ.

19 липня 2016 р. Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (англ. NASA) повідомило, що 6-місячний період (із січня по червень) 2016 р. мав найбільшу середню температуру повітря, перевищивши минулий рекорд 1880 р. з різницею в $1,3^{\circ}\text{C}$, порівняно з кінцем XIX ст. Ситуацію зі збільшення глобальної поверхневої температури у світі наочно демонструє рис. 6.1.

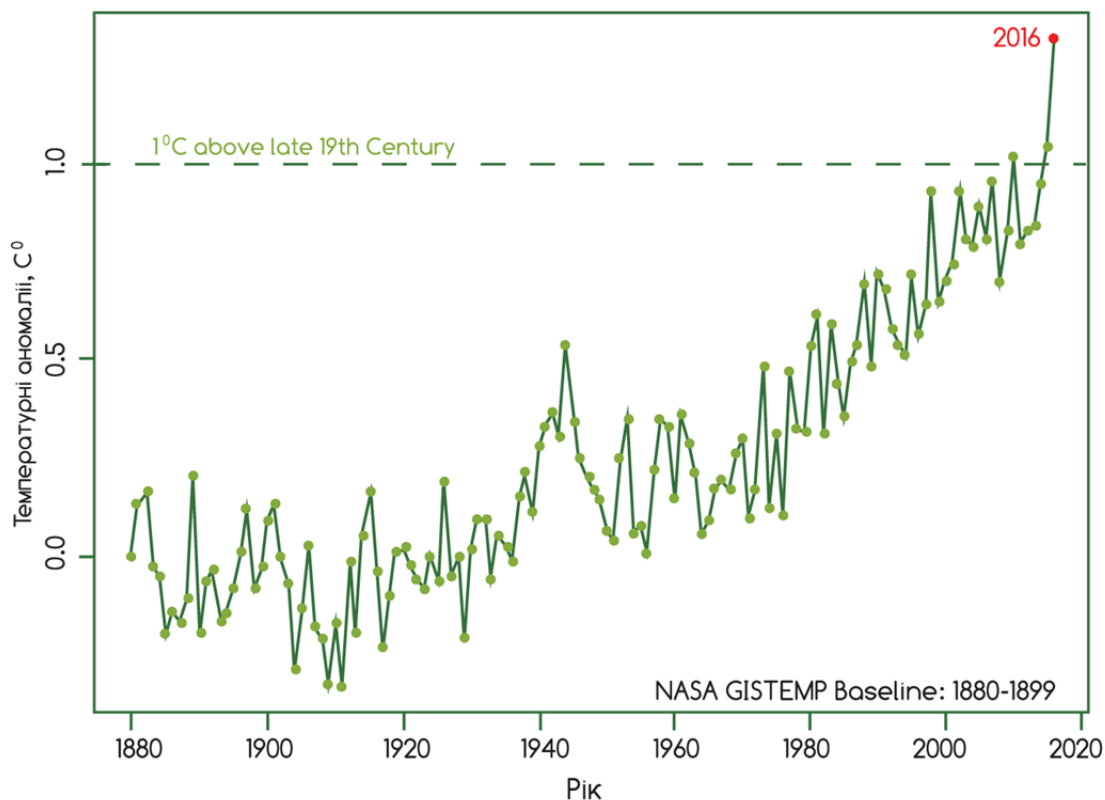

Рис. 6.1. Глобальна поверхнева температура*

*Джерело [7].

Наведені чинники актуалізують проблематику загострення екологічної безпеки як в Україні, так і у світі загалом. І виходом із такої ситуації, як з'ясовано в попередніх розділах, є активне залучення й ефективне використання кліматичних фінансів. Проте недостатньо досліджені при цьому питання екологічних штрафів, які діють у вітчизняній практиці та в розвинутих країнах світу, що й потребує їх детального дослідження [8, с. 78].

Потрібно враховувати той факт, що екологічні штрафи в кліматичних фінансах повинні бути не занадто обтяжливими, з одного боку, проте не повинні бути й занадто малими. Оскільки це стимулюватиме платників таких штрафів скоріше до їх сплати, аніж до впровадження енергоефективних та заощадливих технологій, котрі б зменшували негативні й шкідливі видики в повітря.

На практиці відповідальність за порушення екологічного законодавства України передбачена переважно Кримінальним кодексом України (ККУ), Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУАП) та Цивільним кодексом України (ЦКУ), а також низкою інших нормативно-правових актів.

Наприклад, ст. 52 КУАП передбачає накладення штрафу на громадян від шести до дванадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян (НМДГ) і на посадових осіб – від восьми до 15 НМДГ за псування земель, їх забруднення хімічними й радіоактивними речовинами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, так само за невживання заходів із боротьби з бур'янами.

Також штраф від 4 до 6 НМДГ на громадян і від 10 до 14 НМДГ на посадових осіб передбачений КУАП за порушення права державної власності на надра, що виявляється в самовільному користуванні надрами (ст. 47). Таке порушення стосовно води, лісу та тваринного світу карається штрафом у розмірі 3–7 НМДГ для громадян і 5–8 НМДГ – для посадових осіб.

За випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок зі степовою, водноболотною та іншою природною рослинністю або її залишками в смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, а також опалого листя в парках, інших зелених насадженнях та газонах у населених пунктах без дозволу організацій державного контролю в галузі охорони довкілля накладається штраф у розмірі 0,2–1,0 НМДГ для громадян і 0,4–2,0 НМДГ для посадових осіб (ст. 65 КУАП) [5, с. 121].

Ст. 85 КУАП передбачає накладення штрафу на громадян від 0,2 до 0,6 НМДГ із конфіскацією знарядь і засобів правопорушення за пору-

шення правил полювання, рибальства, інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу [1].

Ст. 88 КУАП передбачено, що за порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу стягується штраф від 0,2 до 0,6 НМДГ. Ті самі дії стосовно до об'єктів природно-заповідного фонду, занесених у Червону книгу України, або тих, що охороняються міжнародними договорами України, караються штрафом у розмірі 0,4–1,3 НМДГ.

Знищення чи пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, кущів, газонів, квітників й інших об'єктів озеленення в населених пунктах карається штрафом від 0,2 до 1,0 НМДГ (ст. 153 КУАП).

Забруднення територіальних і внутрішніх морських вод унаслідок скиду із суден без дозволу уповноважених державних органів або з порушенням установлених правил обкладається штрафом у розмірі 5–15 НМДГ. За неповідомлення адміністрації найближчого порту України про скид у море забруднювачів із судна чи літака без необхідного дозволу посадових осіб штрафують у розмірі 10–15 НМДГ (ст. 59 КУАП) [2, с. 146].

Звичайно, що зазначені штрафи є мінімальними й подальша робота в цьому напрямі має бути спрямована на їх збільшення. Проте певні активні кроки держави в цьому напрямі вже були зроблені.

Так, якщо врахувати той факт, що наявна система екологічних штрафів за незаконні звалища передбачає штраф у розмірі лише 350 грн, то Міністерство екології та природних ресурсів України готує законопроект про підвищення відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, котрий передбачає збільшення зазначеного штрафу в рази.

Головна причина сміттевого колапсу полягає в тому, що в Україні відсутня культура роздільного збору пластикового й органічного сміття. Вітчизняні сміттепереробні заводи завантажені максимум на 15–20 %, що свідчить про незадовільний рівень збору та переробки вторинної сировини. Якщо в Україні є лише 30 тис. контейнерів для роздільного збору й 30 сміттепереробних заводів, то, наприклад, у Німеччині – 60 млн контейнерів і понад 500 заводів із переробки вторинної сировини. Із 200 тис. т поліетиленових пляшок і пакетів, які щорічно накопичуються, Україна переробляє лише 7 %, тоді як, наприклад, Німеччина – 70 %, а Швеція – 90 %.

Експерти вважають, що в українців невисока побутова культура, оскільки вони самі залишають гори сміття після пікніків у лісах і парках. Громадяни вважають це чи не нормою, у той час як Захід вихо-

вує в людях любов до чистоти з допомогою високих штрафів. Наприклад, за залишене в лісі сміття в Чехії оштрафують (в еквіваленті) на 12 тис. грн, у Канаді – на 16 тис. грн, а в Україні розмір такого штрафу становить від 170–510 грн [1].

Ситуація, яка склалася в Україні з питання розміщення місць концентрації побутових відходів, їх збору, сортування, утилізації та подальшого використання вторинної сировини, підтверджує існування глобальної проблеми, яка впливає на екологічний та соціальний стан. Діяльність цього підприємства передбачає зниження екологічної та соціальної напруги. Для розв'язання зазначених проблем передбачено використати передові європейські технології, що практикуються в країнах Європейського Союзу.

Утилізація відходів, які складаються з різних компонентів, здійснюватиметься окремо один від одного найбільш економічним й екологічно придатним засобом, не змішуючи їх між собою.

У Європейському Союзі ситуація з управлінням відходами краща, хоч і не однакова в різних країнах. Лідерами ж у переробці та вторинному використанні відходів є Німеччина, Австрія, Нідерланди, Швейцарія. Але і тут про 100 % переробки сміття й повернення його в господарський оборот країни тільки мріють.

У Німеччині, Франції, Італії, Бельгії, Данії, Австрії, Нідерландах, інших державах сортування побутових відходів населенням матеріально стимулюється. Там кожену групу відходів вивозять окремо, за певними графіками. Мешканці будинків кладуть відходи до контейнерів або пакетів, різних за кольорами чи емблемами-позначками. Придатні для утилізації компоненти транспортують до сортувальних установок, де відбувається їх доведення до кондицій, які відповідають технічним умовам приймання на промислові підприємства як вторинної сировини.

Отже, можна стверджувати, що саме в цій галузі Україна має шанс не відстати. Без сумніву, нам слід ураховувати зарубіжний досвід як у цілому розвинених країн, так і епізодичні успіхи держав «третього світу». Однак, уникаючи копіювання, треба створити та розвинути свою власну систему поводження з відходами, до якої залучити державні й комунальні служби (до відома яких належать питання відходів) і зробити чітке розмежування стосовно відповідальності.

Водночас в Україні потрібно запроваджувати більш жорстке законодавство в цій сфері, оскільки дуже важливу роль у питанні стимулювання очищення стічних вод відіграють штрафи.

В Україні поки що рівень штрафів істотно нижчий за європейський, хоча екологічне законодавство ЄС значно більш жорстке в цьому напрямі. Ідеться про штрафні санкції, які в грошовому вираженні в десятки разів перевищують українські аналоги. Так, до прикладу, у січні 2012 р. одне з підприємств Чехії оштрафовано на суму близько 300 тис. євро за скидання у відкриту водойму стоків, що перевищують норми, допустимі в Європі. Логічно, що при такому рівні штрафів підприємствам простіше вкласти гроші в модернізацію або будівництво очисних споруд. У міру гармонізації вітчизняного законодавства з європейським штрафи також повинні збільшуватись і в Україні.

Актуалізує цю проблематику й той факт, що щорічно з промисловими стоками у водойми країн СНД скидають 10 млн т хлоридів, 5 млн т сульфатів, 400 тис. т азоту, 90 тис. т нафти, 40 тис. т жирів, 15 тис. т фенолів, а це та вода, яку п'ємо ми й наші діти. Тому на цьому етапі зарадити цій проблематиці в Україні можна за рахунок ефективної реалізації екологічних штрафів.

Державне управління екологічним станом довкілля здійснюється економіко-правовими механізмами, які передбачають установлення лімітів викидів, скидів і лімітів на утворення й розміщення відходів; установлення нормативів і розмірів зборів за викиди та скиди забруднювальних речовин та на утворення й розміщення відходів. Ліміти викидів і скидів стаціонарними джерелами забруднення встановлюються органами Міністерства екології та природних ресурсів терміном на п'ять років для кожного окремого підприємства й організації.

Окрім штрафних санкцій, поширено модифіковану форму екологічних ліцензій – сертифікати на використання навколишнього середовища (так звані «зелені» сертифікати) в низці країн (Франції, Швеції, Нідерландах, Великобританії).

Вони є інструментом екологічної політики, що поєднує методи прямого адміністративного регулювання з перевагами ринку. Сертифікати випускаються державою, а їх зміст полягає в тому, що вони дають право на скидання певної кількості конкретного забруднювача в заздалегідь обумовлений час. Загальна кількість сертифікатів визначається за кожним забруднювачем, виходячи з установлених стандартів. Отже, створюється контрольований державою ринок сертифікатів. Держава, використовуючи такий інструмент, гарантує певні верхні межі забруднення. Зі зміною стандартів держава скуповує частину сертифікатів, що перебувають в обігу, або навпаки випускає їх додатково. Сертифікати отримують усе більше поширення в енергетичному госпо-

дарстві країн ЄС, замінюючи методи прямого державного втручання в економіку.

Цей сигнал слугував вагомим імпульсом для розвитку ринку «зелених облігацій». Одразу після конференції в м. Варшава спостерігали численні факти емісії даних фінансових інструментів – фактично перші корпоративні фінансові інструменти такого типу. Зокрема, емітентами були EDF (1,5 млрд євро, сфера нерухомості), Bank of America Merrill Lynch (500 млн дол. США) та Vasakronan (1,3 млрд шведських крон), що дало наступний поштовх для розвитку ринку. Загалом, можемо констатувати, що, починаючи з цього часу, темпи зростання цього сегменту фінансового ринку були значними – у 2013–2015 рр. ринок зріс на майже 500 % (див. рис. 6.2).

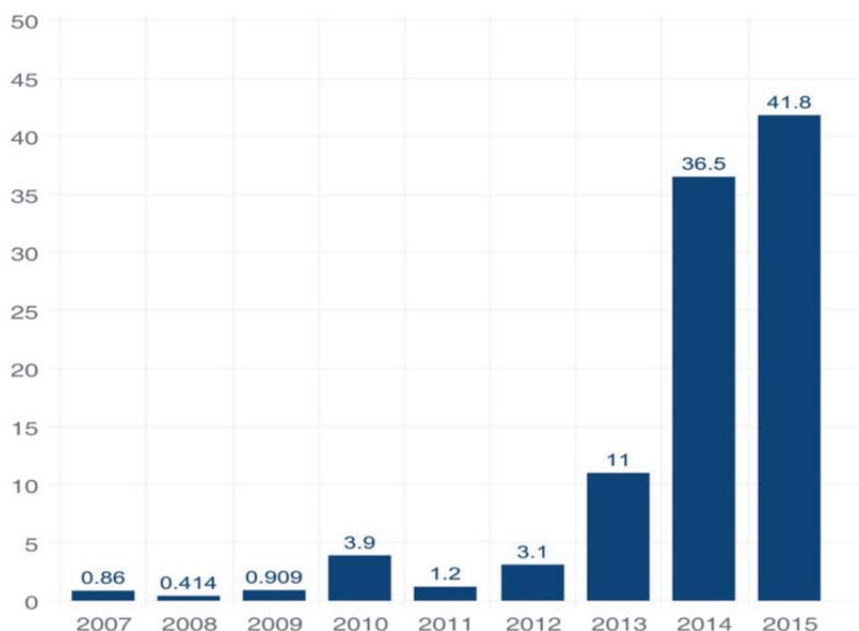

Рис. 6.2. Емісія «зелених облігацій» у 2007–2015 рр., млрд дол. США

Фактично, інвестори можуть отримати додаткові переваги (додаткові фінансові ресурси) за допомогою використання сертифікованих результатів зелених інвестицій. Із цією метою на фінансових ринках вони можуть застосовувати інші фінансові інструменти – похідні фінансові інструменти. Саме вони відіграють важливу роль у торгівлі дозволами на викиди парникових газів. Для цього широкого використання набули ф'ючерси, форварди та опціони.

Загальні обсяги глобального ринку торгівлі дозволами на викиди парникових газів у 2014 р. сягнули 45 млрд євро. На різних рівнях

17 субнаціональних, національних та регіональних торговельних систем (ETS) відповідають за обіг 7,7 млрд т CO₂. Сьогодні ми можемо спостерігати падіння цін та обсягів торгівлі як результат переважання пропозиції над попитом. Як наслідок, низька ціна призвела до нестачі кліматичних фінансів, які можуть бути акумульовані за допомогою продажу дозволів на викиди в межах різноманітних обов'язкових і добровільних ринків.

Добровільні ринки зросли у 2014 р. на 87 млн т двоокису вуглецю, порівняно з відповідним показником попереднього року. Це дорівнює 395 млн дол. США у вигляді придбаних вуглецевих одиниць (carbonoffset). Дослідження Світового банку свідчать про те, що причиною цього було зменшення кількості нових програм зі скорочення викидів парникових газів на корпоративному рівні.

EUETS – Європейська система торгівлі дозволами на викиди парникових газів (ЄС СТВ) була найбільшим обов'язковим вуглецевим ринком у 2014 р. Обсяги торгівлі дозвільними одиницями European Emission Allowances (EUA), European Aviation Allowances (EUAA) на первинному ринку були на рівні 400 млн т, у той час як середня ціна була на рівні 5 євро за тонну. Це дало можливість мобілізувати майже 2 млрд євро для цілей скорочення викидів парникових газів.

Відповідно до Кіотського протоколу, компанії з метою отримання необхідних Emission Reduction Units (ERU) and Certified Emission Reductions (CER) можуть реалізовувати два типи «зелених проектів» – CDM (Clean Development Mechanisms) та JI (Joint Implementation). Проте, на жаль, ці інструменти не відіграють уже істотної ролі в залученні ресурсів фінансового ринку для реалізації проектів зі скорочення викидів парникових газів. Так, відповідно до даних, опублікованих Світовим банком, обсяги торгівлі CER, які перебували на первинному ринку у 2014 р., становили 60 млн одиниць, а середня ціна коливалася біля позначки 0,7 євро за тонну CO₂ (близько 104 млн т CER було емітовано). Обсяги торгівлі ERU на первинному ринку в тому ж році становили 17,8 млн т CO₂ (0,03 євро за тонну CO₂). Це означає, що два згадані вище інструменти дали змогу акумулювати майже 11 млн євро у 2014 р. (10,2 млн євро та 0,5 млн євро відповідно) [1].

Окрім дозволів на викиди парникових газів, на ринку в обігу перебувають Guarantees of Origin (GOs), які дають змогу залучити кліматичні фінанси у виробництво відновлюваної енергії та скоротити викиди парникових газів. Відповідно до даних, наданих Асоціацією випускаючих органів (Association of Issuing Bodies – AIB), обсяги торгівлі в

межах Європейської системи енергетичних сертифікатів (European Energy Certificate System – EECs), у 2014 р. становили близько 300 ТВт у вигляді GO, а середня ціна коливалася на рівні 0,27 євро за МВт. Ціни на Renewable Energy Certificates (RECs) на території США (добровільний ринок) перебувають на рівні, який відповідає аналогічному рівню на території ЄС – близько 1 дол за МВт. На обов'язковому ринку ціна коливається від 1 дол. США до 60 дол. США за МВт.

Вітчизняний досвід свідчить про те, що законодавчо до порушників екологічного законодавства застосовуються штрафи, хоча характерними є обмеження чи зупинення екологічно небезпечної діяльності. Зокрема, відповідно до ст. 57 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки. У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності. Законом України «Про питну воду та питне водопостачання» передбачено, що держава гарантує захист прав споживачів у сфері питної води та питного водопостачання за допомогою обмеження, тимчасової заборони (зупинення) в установленому порядку функціонування систем питного водопостачання, які не забезпечують нормативів якості питної води, а також діяльності, що негативно впливає на якість питної води, порушує режим функціонування системи питного водопостачання та водовідведення.

Своєрідною санкцією за порушення законодавства в екологічній сфері слід також уважати відкликання екологічних дозволів, ліцензій, позбавлення права спеціального використання природних ресурсів в адміністративному чи судовому порядку. Так, Земельним кодексом України передбачено примусове припинення прав на земельну ділянку в судовому порядку (ст. 143) та припинення права користування земельною ділянкою органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування (ст. 144). Право спеціального водокористування у випадках, передбачених ст. 55 Водного кодексу України, припиняється за рішенням органу, що видав дозвіл на спеціальне водокористування; за рішенням Кабінету Міністрів України або відповідних рад; на вимогу органу, який видав дозвіл на спеціальне водокористування (ст. 56 ВК України). Лісовим кодексом України передбачена можливість припинення права використання лісових ресурсів в установленому порядку через

анулювання лісорубного квитка або лісового квитка тими органами, які їх видали.

Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 10 грудня 2008 р. затверджено Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря.

Широкого застосування у сфері юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства набули такси як різновид санкцій у сфері відшкодування завданої навколишньому природному середовищу шкоди. Такси – своєрідна розрахункова одиниця, тариф, що має умовний характер і містить у своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть у зв'язку зі знищенням окремих природних компонентів. Такси враховують, як зазначається в літературі, у вартісному виразі всі негативні майнові наслідки, а також культурну, наукову, історичну цінність природних об'єктів, їх розповсюдженість у цьому регіоні та інші ознаки. Вони становлять завчасно розраховану й зафіксовану оцінку заподіяної екологічної шкоди у вигляді кратності до розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Отже, юридична відповідальність, яка передбачена у відповідних законодавчих актах поресурсового спрямування, є важливим фактором для відшкодування шкоди, що завдається довкіллю, а також досягнення умов забезпечення раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, а в кінцевому рахунку – соціально-економічного розвитку України.

Сьогодні економічні агенти можуть використовувати різноманітні фінансові інструменти для акумуляції ресурсів та реалізації проектів зі скорочення викидів парникових газів. Відповідно до оцінок Climate Policy Initiative, у 2014 р. по всьому світу зібрано та витрачено близько 390 млрд дол. США кліматичних фінансів (див. рис. 6.3).

Тому сьогодні увага політиків і практиків стосовно встановлення екологічних штрафів у структурі кліматичних фінансів є надзвичайно актуальним і практичним питанням.

Головними інструментами дій органів державної влади при цьому є впровадження системи стандартів і штрафів або їх поєднання для уникнення забруднення. Серед цих стандартів потрібно виокремити такі: стандарти якості довкілля, що мають обов'язкову юридичну силу й установлюють допустимі рівні забруднення, які не можна перевищувати; стандарти товарів, стандарти для певного устаткування («стандар-

ти викидів», «стандарти дизайну устаткування», «операційні стандарти»). Метою штрафів, які застосовуються залежно від розміру забруднення на основі відповідних адміністративних процедур, є заохочення забруднювача вживати необхідних заходів для зменшення забруднення. Із часом система штрафів та фінансових заохочень, закладена в принципі «забруднювач сплачує», стала не завжди спрацьовувати, тому держави-члени висунули ідею цивільно-правової відповідальності за спричинення шкоди довкіллю й здоров'ю людей. Наслідком реалізації цієї ідеї стало прийняття в межах Ради Європи Конвенції Лугано про цивільну відповідальність за шкоду, завдану навколишньому середовищу небезпечною діяльністю [1].

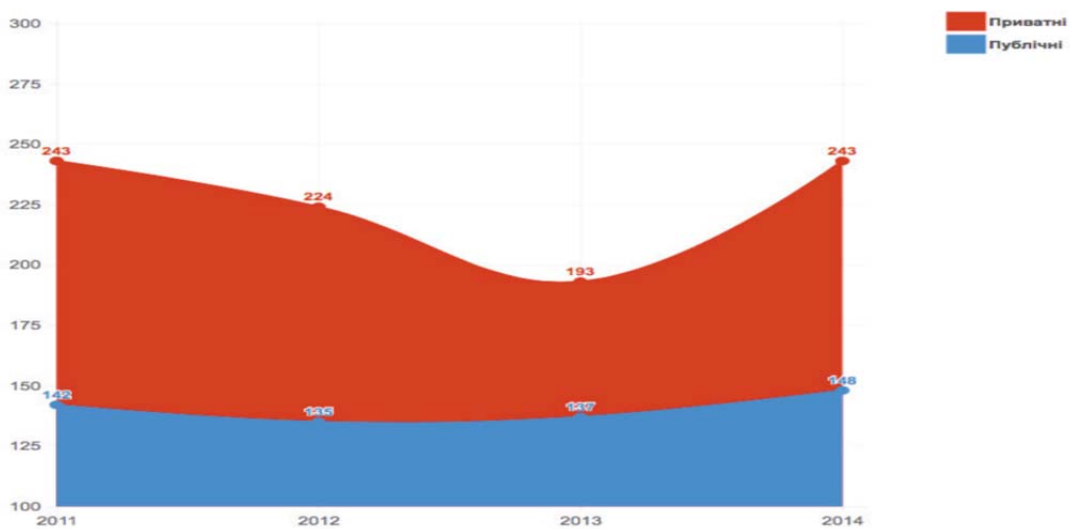

Рис. 6.3. Глобальний розподіл кліматичних фінансів у 2011–2014 рр., млрд дол. США

Серед актів вторинного права ЄС, у яких закріплено принцип цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану довкіллю, потрібно назвати Зелену книгу про відповідальність за шкоду навколишньому середовищу (Green book on environmental liability). Приводом для розробки були щонайменше дві обставини: *по-перше*, промислова аварія в Базелі, унаслідок якої відбулося широкомасштабне забруднення Рейну, а *по-друге* – недостатньо ґрунтовна розробка проблем екологічної відповідальності на рівні ЄС у цілому.

Наступний крок у процесі вдосконалення правового регулювання інституту відповідальності за екологічні правопорушення – прийняття Комісією ЄС Білої книги про екологічну відповідальність (White Paper on Environmental Liability). Актуальність розробки та прийняття вищезазначеного документа зумовлювалася необхідністю ефективні-

шого застосування ключових принципів екологічної політики й права ЄС («забруднювач сплачує», запобігання шкоді та принцип перестороги), а також наявними прогалинами в екологічному праві ЄС; проведенням заходів з очищення та поновлення навколишнього середовища; підвищенням інтегрування «екологічного виміру» в різноманітні сфери політики ЄС; поліпшенням функціонування Спільного ринку ЄС.

Безпрецедентним за своїм характером і значенням у процесі вдосконалення інституту екологічної відповідальності в праві ЄС є Рамкове рішення Ради ЄС 2003/80 від 27 січня 2003 р. Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища (далі – Рамкове рішення). Це нормативно-правовий акт ЄС у сфері гармонізації кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права в межах компетенції за третьою опорою. Держави-члени ЄС імплементували положення Рамкового рішення до кінця січня 2005 р.

У вступній частині Рамкового рішення висловлюється занепокоєння ЄС зростанням екологічних злочинів і їхніх наслідків, які все частіше поширюються за межі держави, у якій учинено злочин (п. 1). Крім того, у Рішенні зазначається, що екологічні злочини являють собою проблему, яку держави-члени розв'язують спільно й після її розв'язання повинні вживатись узгоджені природоохоронні дії на основі кримінального права (п. 3). У контексті цього документа дається визначення умисного злочину, злочину з необережності, співучасті й підбурювання у вчиненні злочину. Суб'єктами такої відповідальності виступають не лише фізичні особи, але і юридичні особи держав-членів ЄС. Кожна країна-член повинна вживати необхідні заходи для забезпечення караності діянь, передбачених у ст. 2 Рішення, ефективними, пропорційними заходами кримінальної відповідальності, уключаючи в серйозних випадках позбавлення волі (ст. 5 п. 1). Як можливі санкції, що можуть бути накладені на юридичну особу, передбачено такі: позбавлення пільг і державної допомоги; тимчасова або постійна заборона виконання промислової чи комерційної діяльності; поміщення під судовий нагляд; ліквідація в судовому порядку; покладання обов'язку зі здійснення спеціальних заходів, спрямованих на усунення наслідків злочинного діяння. Уважаємо, що зазначений досвід доцільно враховувати й у вітчизняних умовах.

Отже, із вищевикладеного випливає, що в межах екологічного права ЄС сформувалася цілісна система механізму відповідальності за екологічні правопорушення, що регламентується нормами первинного й вторинного права ЄС і гарантії якої забезпечуються наднаціональ-

ними інституціями цієї Організації. Убачається, що процес гармонізації принципів еколого-правового регулювання з чинними в ЄС стандартами є доцільним і необхідним у проведенні узгодження норм і положень в актах екологічного законодавства України, їх кореляції відповідно до загальноприйнятих принципів базового Закону України «Про охорону природного навколишнього середовища», подальшого узгодження з актами в інших галузях законодавства, вимогами положень міжнародних договорів України через подолання окремих прогалин, які створюють колізії в чинному екологічному законодавстві України.

Ураховуючи вищезазначене, вважаємо, що характер і рівень співробітництва Україна – ЄС та в цілому перспектива українського євроінтеграційного курсу, зокрема в галузі охорони навколишнього середовища, залежатимуть від внутрішніх трансформацій в Україні, створення умов для стабільного економічного розвитку, фінансового забезпечення та узгодження дій, насамперед, органами виконавчої влади в реалізації заходів у напрямі інтеграції України до ЄС.

Оскільки в Україні більшість штрафів за екологічні порушення встановлюються в абсолютних показниках або ґрунтуються на розрахунку неоподаткованого мінімуму доходів населення, то наявна система штрафів узагалі не виконує своєї екологічно позитивної регулятивної функції.

Потрібно змінити методику обчислення штрафів і прив'язувати до величини плати за забруднення, до розмірів економічного збитку від порушення й можливих витрат підприємства-порушника на природоохоронні заходи, невиконання яких призвело до екологічного порушення. Розраховані таким чином штрафні санкції в змозі виконати функцію попереджувального економічного регулятора природокористування. Крім цього, штрафи повинні бути настільки значними, щоб виключити можливість отримання підприємствами вигоди від порушення встановлених норм забруднення.

При цьому не можна забувати, що економічне покарання за екологічні збитки є стримувальним фактором розвитку економіки, оскільки підприємницька діяльність у цьому випадку стає ризикованою й малопривабливою. У зв'язку з цим більшість фахівців із проблем екологічної політики вважають за доцільне створювати мотивації до розвитку економіки на основі технологій, які передбачають раціональне використання навколишнього середовища та природних ресурсів.

Показовий той факт, що Паризька угода викликала неабиякий інтерес із боку представників банківського сектору, фондових бірж та інвес-

тиційних фондів. Зокрема, Bank of America Merrill Lynch спрогнозував, що до 2040 р. по всьому світу потрібно буде витратити щонайменше 75 трлн дол. США кліматичних фінансів із метою зупинення глобального потепління (ця цифра є порівняною з обсягами світового ВВП).

6.2. Розв'язання проблем екологічних штрафів за рахунок екологічного страхування

Одним із напрямів ефективної реалізації та впровадження екологічних штрафів є екологічне страхування.

Згідно зі ст. 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави. Екологічна безпека можлива лише за умов створення в Україні ефективного інституту екологічного страхування. На жаль, доводиться констатувати, що, незважаючи на численні спроби закріпити цей інститут на законодавчому рівні, необхідного результату поки що не досягнуто [8, с. 79].

У європейських країнах екологічне страхування стає невід'ємною частиною екологічного управління ризиками на промислових підприємствах, що дає змогу регулювати низку екологічних проблем, пов'язаних, як з управлінням на виробництві, так і з відповідальністю за забруднення об'єктів навколишнього природного середовища. За оцінками експертів, 90–95 % європейських промислових підприємств страхуються від можливих екологічних ризиків. У США вимога щодо фінансових гарантій, у тому числі страхового покриття на випадок нанесення шкоди об'єктам навколишнього природного середовища, міститься у всіх основних природоохоронних актах.

До внутрішньої екологічної функції держави належить реалізація права громадян на безпечне для їхнього життя та здоров'я довкілля (екологічну безпеку) і відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права, що передбачено, зокрема, ст. 50 Конституції України та ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Екологічне страхування є одним з основних засобів реалізації зазначеного права. Його треба розглядати в сукупності з іншими елементами економічного механізму забезпечення охорони довкілля, закріпленого в Законі України «Про охорону навколишнього середови-

ща», яким визначено правові, економічні та соціальні основи захисту природного середовища [4, с. 55].

Екологічне страхування – один з основних елементів економіко-правового механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», в Україні запроваджено інститут екологічного страхування. Воно поділяється на добровільне, обов'язкове державне та інші види страхування громадян, їхнього майна, майна та доходів підприємств, установ й організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища, погіршення якості природних ресурсів.

Чинне екологічне законодавство України передбачає страхування окремих природних об'єктів, що відображено в природно-заповідному, земельному, водному законодавстві, законодавстві, що регулює відносини з використання ядерної енергії та радіаційну безпеку, у галузі поводження з відходами, про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів тощо.

Екологічне страхування вважається одним із наймолодших видів страхування відповідальності. Як один із чинників екологічної стабілізації він з'явився наприкінці 70-х років минулого століття внаслідок загострення екологічних проблем як в окремих країнах, так і загалом у світі. Екологічне страхування дає можливість забезпечити права третіх осіб, які зазнали шкоди внаслідок аварії на небезпечному об'єкті, за допомогою отримання компенсації за шкоду життю, здоров'ю та майну; захистити майнові інтереси власників небезпечних промислових підприємств через висунення їм претензій особами, які постраждали внаслідок аварії; запобігти банкрутству згаданих підприємств під час великої аварії та ін. [8, с. 78].

У багатьох високорозвинених країнах екологічне страхування є обов'язковим. Під обов'язковим екологічним страхуванням у Сполучених Штатах, наприклад, розуміють певні нормативи фінансової стійкості й платоспроможності компанії, дотримання яких гарантує наявність коштів на відшкодування витрат, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища.

Ризик заподіяння шкоди навколишньому середовищу аварійним забрудненням у багатьох країнах уключається до стандартного договору добровільного загального страхування цивільної відповідальності підприємств. Обов'язкове страхування відповідальності за екологічну

шкоду існує й здійснюється приватними страховими компаніями в Бельгії та Португалії.

Проте в Україні існує низка проблем, пов'язаних із впровадження інституту екологічного страхування.

Так, основною проблемою, що гальмує розвиток екологічного страхування в Україні, є відсутність чіткого нормативно-правового регулювання здійснення страхування екологічних ризиків.

Водночас основні проблеми реалізації екологічного страхування наведено на рис. 6.4.

Рис. 6.4. Основні проблеми екологічного страхування в національній економіці

Відсутність економічних стимулів для підвищення екологічної безпеки діяльності (наприклад можливості віднесення витрат на страхування екологічних ризиків на собівартість продукції). Уключення витрат на обов'язкове страхування екологічних ризиків у собівартість продукції дасть змогу підприємствам-джерелам підвищеної небезпеки в умовах складної економічної ситуації мати джерело фінансування природоохоронних заходів, оскільки на сьогодні українські суб'єкти

господарювання не мають вільних коштів для покриття таких витрат за рахунок прибутку [7, с. 42].

Водночас відсутні пільги за екологічними платежами для підприємств, що активно впроваджують природоохоронні технології й підвищують ступінь екологічної безпеки виробництва (у т. ч. й за допомогою екологічного страхування). На сьогодні у законодавчій базі України не передбачено дієвих пільг за обов'язковими платежами екологічного призначення за впровадження природоохоронних технологій і заходів.

Не можна оминати увагою той факт, що в Україні простежено недостатньо високий ступінь відповідальності за нанесення шкоди НПС і порушення норм екологічного законодавства, що не стимулює забруднювачів підвищувати екологічну безпеку своєї діяльності. Фактично підприємства-забруднювачі, здійснюючи обов'язкові екологічні платежі, купують право забруднювати навколишнє середовище. На сьогодні в Україні вигідніше платити за забруднення НПС, ніж упроваджувати природоохоронні технології й обладнання. Безумовно, такий стан не сприяє забезпеченню екологічної безпеки держави в майбутньому. Саме тому, на нашу думку, штрафи за перевищення лімітів скидів і викидів у НПС повинні бути настільки високими, щоб вигідніше було здійснювати природоохоронні заходи. Однак при встановленні зазначених штрафів потрібно враховувати реальні фінансові можливості суб'єктів господарювання [7, с. 43].

Г. Б. Руденко вважає, що відшкодуванню за рахунок страхових внесків також не підлягають витрати, пов'язані зі сплатою штрафних санкцій за забруднення навколишнього природного середовища, і це, на нашу думку, правильно.

У законопроектах установлений ліміт відповідальності страховика й, згідно з ним, розмір відшкодування третім особам шкоди, заподіяної внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища, може обмежуватися лімітом відповідальності страховика [3, с. 184].

Ліміт відповідальності страховика може встановлюватися на весь строк дії договору екологічного страхування для виплат за позовом (позовами).

Ліміт відповідальності страховика встановлюється на основі нормативно-правових актів законодавства України щодо оцінки шкоди, заподіяної аварійним забрудненням навколишнього природного середовища, та не може перевищувати страхової суми за окремим об'єктом страхування.

У разі заподіяння шкоди третім особам на суму, що перевищує ліміт відповідальності, страховик відшкодовує кожному з потерпілих (у разі, якщо позови вчинено ними одночасно) суму пропорційно обсягу шкоди, заподіяної кожній із цих осіб у межах ліміту відповідальності.

Лімітування цивільно-правової відповідальності за заподіяння шкоди широко розповсюджено в зарубіжному законодавстві, частіше за все воно застосовується у сфері використання ядерної енергії. Наприклад, гранична межа страхового покриття відповідальності оператора ядерної установки встановлена у Великобританії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Іспанії, США та інших країнах. Зокрема, у Нідерландах ця межа становить 500 млн гульденів, у Великобританії – 5 млн фунтів стерлінгів, у Швейцарії – 300 млн Франків.

Якнайшвидше прийняття Закону України «Про екологічне страхування» з урахуванням практичних висновків та пропозицій дасть змогу, на нашу думку, вирішити безліч правових питань, які виникають сьогодні у зв'язку з відшкодуванням шкоди третім особам і навколишньому природному середовищу в цілому, у тому числі й упровадженні й реалізації екологічних штрафів.

Отже, найбільше на здоров'я українців впливає забруднене повітря. Щорічно по всій Україні в атмосферу виділяється близько 17 млн т шкідливих речовин. Крім того, деякі з цих речовин мають значний вплив на зміну клімату, а отже, і на погіршення стану здоров'я людей. Свій внесок у забруднення повітря роблять, зокрема, підприємства чорної металургії, енергетики, вугільної промисловості, хімічної та нафтохімічної промисловості. Маємо також великі викиди з ТЕЦ та автомобілі, кількість яких щороку зростає. Не останнє місце займає забруднення повітря різного роду металургійними підприємствами з їх морально й фізично застарілими системами очистки викидів в атмосферу. Впливають також незаконні вирубки лісів у Карпатах, які провокують серйозні природні катаклізми.

Жодні дії екоорганізацій чи активістів, які виступають за чисту й безпечну для здоров'я Україну, сьогодні не мають бажаного результату. Насамперед тому, що немає жорсткого контролю за дотриманням законодавства в природоохоронній сфері, а також документів, які регулювали би питання саме здорового навколишнього середовища. Саме тому на часі постає питання активної підтримки держави стосовно екологічного страхування.

Зважаючи на те, що влада відстає у розв'язанні проблеми, до рішучих дій повинні братися самі українці. Утім, суспільство до такого

поки що не готове, адже для того, щоб виправити ситуацію, яка склалася протягом багатьох років, треба прикласти чимало зусиль. Як засвідчує багатовікова практика, змусити слов'янина дотримуватися певних правил може тільки страх перед неминучим покаранням. Тому за прикладом багатьох розвинутих країн, нам просто необхідно посилити штрафи як за порушення екологічних норм і стандартів у промисловості.

Але поряд із цим потрібно створити необхідні умови як для підприємств, так і для окремих громадян, які готові ставати більш екологічними. Як наголошує більшість учених, починаючи з маленьких змін кожної людини на побутовому рівні, у перспективі можна досягнути порядку у своєму дворі, місті, країні.

Тому для початку суспільство повинно звернути особливу увагу на власне ставлення до навколишнього середовища й намагатися причинити якомога менше шкоди природі. Бо на покращення умов життя українця потрібен не один рік і допомога не тільки власної країни, а й міжнародних донорів, саме за рахунок кліматичних фінансів. Адже поодиночі українці, на жаль, не здатні розв'язати проблему безпеки Чорнобиля, посприяти будівництву нових очисних споруд чи зупинити незаконну вирубку лісу.

Література

1. Адаптація до зміни клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.forza.org.ua/sites/default/files/adaptation_climate_change_brochure_ua_screen_final.pdf.
2. Бобох Н. М. Проблеми та перспективи становлення екологічного страхування в Україні / Н. М. Бобох // Економіка в умовах сталого розвитку: контекст підприємств, регіонів, країн : матеріали Міжнар. наук. конф., 20 лист. 2013 р. / Держ. вищ. навч. закл. «Національний гірничий університет». – Дніпропетровськ, 2013. – С. 146–147.
3. Василюшин Х. Р. Екологічне страхування як засіб забезпечення екологічної безпеки України / Х. Р. Василюшин // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : матеріали Другої наук.-практ. конф., 23–24 верес. 2010 р., Бахчисарай / НДІ сталого розвитку та природокористування, РВПС України НАН України, Кримський інститут КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – Сімферополь : Фенікс, 2010. – С. 184–187.

4. Карлін М. І. Фінансові офшори : [навч. посіб.] / М. І. Карлін, О. В. Борисюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 240 с.
5. Мірошніченко О. П. Особливості правового регулювання інституту відповідальності в екологічному праві Європейського Союзу / О. П. Мірошніченко // Сучасні питання економіки і права. – 2011. – Вип. 1. – С. 121–125.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 № 2818-УІ // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26 (30.06.2011). – Ст. 218.
7. Проніна В. О. Проблеми становлення екологічного страхування в Україні / В. О. Проніна // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи. – Серія : «Юридичні науки» : зб. наук. праць студентів, магістрантів та молодих вчених. – № 2 (9). – Суми : УАБС, 2015. – С. 42–43.
8. Решетник Л. Екологічне страхування як одна з форм відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права громадян на безпечне для їх життя та здоров'я довкілля / Л. Решетник // Право України. – 2002. – № 6. – С. 78–81.
9. Directive 2014/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2014 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. L 143/56, 30.04.2014.

Розділ 7

Екологічні стимули в системі кліматичних фінансів (Карлін М. І.)

7.1. Негативні кліматичні стимули

До структурних елементів механізму функціонування кліматичних фінансів доцільно віднести не лише стимуляційні складники суспільних фінансів, що підтверджує досвід Німеччини, Швеції, Швейцарії та інших розвинутих країн, у яких існують суттєві державні фінансові стимули для тих підприємств і домогосподарств, які використовують нетрадиційні джерела енергії, а й фінансові штрафи (негативні стимули) у випадку викидів парникових газів, нищення лісів, неналежного використання біологічних відходів, порушення правил сортування сміття тощо. Тому в системі екологічного стимулювання доцільно застосовувати як позитивні кліматичні стимули, так і негативні.

Виходячи з вимог теорії суспільного добробуту А. Пігу, на забруднювачів навколишнього середовища потрібно накладати спеціальні підвищені податки («податок Пігу»), щоб відшкодовувати витрати держави на компенсацію населенню втрат насамперед від негативних зовнішніх екстерналій [1, с. 14], який ми відносимо до негативних стимулів. Водночас збільшення видатків підприємств-забруднювачів докільля змушує їх до скорочення (або до зупинення) виробництва в цьому регіоні чи країні та переводу бізнесу в менш розвинуті країни, де екологічні вимоги не такі жорсткі, як у розвинутих. Прикладом може бути масове виведення екологічно шкідливих підприємств із розвинутих держав у КНР у 80–90-ті роки ХХ ст., переведення подібних підприємств із провідних країн ЄС у нові держави – члени Євросоюзу з 01.05. 2004 р. тощо. У цьому випадку доцільно говорити про еколого-економічний парадокс Пігу (запропонований нами): підвищене оподаткування підприємств – забруднювачів навколишнього середовища змушує їх скорочувати зайнятість у розвинутих країнах, підвищуючи рівень безробіття в них. Це ж призводить до зростання видатків у розвинутих державах на допомогу безробітним, що сприяє зростанню податкового навантаження на платників податків у цих країнах. Виходом із цієї ситуації могло б стати застосування не стільки екологічних штрафів, скільки фінансових стимулів для тих підприємств, які зменшують викиди забруднювальних речовин, надання пільгових державних кредитів і гарантій на технічне переозброєння застарілих підприємств, надання ним податкових канікул на період реконструкції тощо.

Основою кліматичних фінансів у світі є використання вуглецевого податку (тобто ціни викидів кожної тони CO₂). Визначення рівня вуглецевого податку відбувається на основі нормативів заданої державою ціни на вуглець, з урахуванням якої суб'єкти ринку розраховують можливі обсяги викидів, які не лімітуються. Вуглецеві податки використовуються багатьма державами Європи, а також Мексикою та Японією. Щорічний світовий обсяг їх сплати складав 14 млрд дол. США (на квітень 2015 р.). Ціни на вуглець складають від 1 дол. за тонну CO₂ в еквіваленті в Мексиці до 130 дол. за тонну у Швеції. Разом із тим у більшості випадків ця ціна складає менше ніж 10 дол. за тонну [2, с. 9]. Згідно з Податковим кодексом України, ставка вказаного податку дорівнює 0,33 грн (0,015 євро) за 1 тонну CO₂, тоді як у ЄС зараз ринкова ціна за 1 тонну CO₂ складає близько 6 євро. Тому цей податок в Україні поки що не створює належних стимулів до зменшення парникових викидів в атмосферу та заохочує як українських, так і зарубіжних інвесторів розвивати в нашій країні «брудні» виробництва.

Українськими вченими розроблено механізм стягнення платежів та штрафів за порушення умов водокористування [3, с. 353–355], який може бути використаний і для розробки системи негативних стимулів за порушення кліматичних умов відтворення. Виділяють такі основні види платежів за водокористування: за користування водними ресурсами; за питну воду, що стягується з населення; за питну воду, яку використовують промислові підприємства; штраф за порушення правил водокористування; штраф за нераціональне використання води; штраф за скидання неочищених стічних вод; штраф за скидання недостатньо очищених стічних вод. Основна суть указаних платежів повинна полягати в тому, щоб примусити підприємства не лише в Україні, а й у всіх інших країнах виконувати ефективну водоохоронну діяльність, оскільки нестача води (особливо прісної) вже призводить до суттєвих кліматичних змін (практичне знищення Аральського моря) та до загострення політичних конфліктів між окремими країнами (між Узбекистаном та Киргизією, Ізраїлем і низкою арабських країн тощо).

Для збереження водного фонду дещо робиться й в Україні. Найближчим часом на розгляд Верховної Ради України повинен надійти оновлений законопроект «Про внутрішній водний транспорт», яким передбачено введення єдиного річкового збору замість низки подібних платежів. Зокрема, судноплавна компанія «Укррічфлот» готова до сплати подібного збору, водночас компанія «НІБУЛОН» (зернотрейдер із власним річковим флотом) виступає проти такого збору, але точні роз-

рахунки зростання своїх витрат не називає. Керівництво компанії «НІБУЛОН» вважає, що утримувати річки потрібно не за рахунок указаного збору, а за рахунок відрахувань від акцизу, який судновласники сплачують при придбанні пального. Тим більше, що його ставка в Україні найбільша у світі, тоді як у Європі судновласники не сплачують подібний акциз узагалі. Тому важливо розробити такий механізм стягнення єдиного річкового збору, який би не зменшив обсяг перевезень річками України, одночасно посиливши відповідальність судновласників за збереження річкового фонду нашої країни.

На початку лютого 2017 р. Верховна Рада України посилила штрафи та внесла відповідні зміни до деяких законодавчих актів щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин, що можна розглядати як елемент штрафних санкцій у структурі кліматичних фінансів. Зокрема, за забруднення лісів штраф зріс із п'яти до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Для підприємства, яке працює без обладнання, що зменшує шкідливий вплив на ліси, штрафні виплати збільшилися з 3–7 до 15–35 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В Україні важливо також посилити фінансовий контроль регіональних громад за проведенням лісозаготовок на їхній території, який ми розглядаємо як елемент негативного кліматичного стимулювання в широкому плані. Так, за даними голови Волинської обласної ради народних депутатів, у 2016 р. з Волині вивезли лісу на 300 млн грн, а область від цього нічого не отримала. Тому важливо передати переважну частину лісових угідь під контроль обласних територіальних громад. Позитивом є те, що сьогодні місцева влада почала вводити мораторії на вирубування лісів [4], зокрема забороняти суцільні вирубування. Сьогодні це зробила чверть областей України. Зараз аналогічні документи готуються в решті регіонів. Це повинно призупинити тіншову вирубку лісів, про що свідчать, зокрема, розрахунки балансу фанерної сировини, проведені «Укрпромзовнішекспертизою». Якщо за українською статистикою обсяги виробництва фанерної сировини у 2012–2015 рр. становили 387–431 тис. кубометрів, то, за даними експертизи, реальні обсяги виробництва вітчизняної фанерної сировини становили 428–501 тис. кубометрів (70–82 % від потреби фанерних підприємств). У цьому плані заслуговує на увагу досвід Туреччини щодо обмеження імпорту готової фанери увізним митом у розмірі 6–10 %, а вироблена турецька фанера з української сировини експортується в ЄС, Росію та Україну.

Для виправлення вказаної ситуації рядом депутатів у Верховну Раду нашої країни запропоновано законопроект № 6035 «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань економічної політики», яким рекомендується скасувати тимчасову заборону експорту лісоматеріалів, запровадити державну реєстрацію зовнішньоекономічних договорів і тимчасово, до 01.01.2020 р., установити вивізне мито на ці лісоматеріали в розмірі 15 % від їхньої вартості. Але треба врахувати, що подібне мито суперечить змісту Угоди про асоціацію з ЄС, укладеної нашою країною, тому потрібно шукати компромісне рішення.

В Україні слід негайно перейти до ширшого застосування негативних стимулів, які б змусили населення й підприємства до сортування сміття хоча б за американським варіантом, не кажучи вже про польський і швейцарський, та до прискореного будівництва сміттєпереробних і сміттєспалювальних заводів, які б не впливали негативно на клімат. Інакше в найближчий час львівська проблема зі сміттям охопить усі міста України. Зокрема, у Сан-Франциско (США) обрали спрощений варіант збору відходів: для полегшення сортування сміття для населення поставили три види контейнерів: 1) зелені – для біологічних відходів (харчові відходи, трава, листя, інша органіка); 2) сині – для упаковки (пляшки, пластикова та алюмінієва тара, макулатура); 3) чорні – для несортованого сміття [5, с. 52]. Відповідно, органічні відходи вивозять на майданчик для компосту. Сортування упаковки відбувається на сміттесортувальному заводі. Несортоване сміття захоронюють на місцевому спеціально обладнаному полігоні (гідроізоляція, відкачування води, труби для виведення та спалювання утвореного газу тощо). Цей варіант би був корисним для України на першому етапі запровадження сортування сміття населенням, а пізніше можна було б перейти до польського варіанта (використання чотирьох контейнерів для різних видів сміття). Із часом можна було б перейти й до швейцарського варіанта сортування сміття на місцевому рівні, де застосовують близько 10 контейнерів для збору різних видів сміття, а за його неналежне сортування може бути значна фінансова відповідальність.

Разом із тим поки що в Україні належно не працюють екологічні стимули щодо сортування та переробки сміття й вироблення з нього тепла та електроенергії. У результаті наша держава переробляє лише 5 % відходів, що негативно впливає на екологію й збереження клімату в Україні, оскільки його значна частина незаконно спалюється. Головна причина цього – те, що в нашій країні, за словами експертів, існують

дуже низькі тарифи на захоронення сміття [6]. Однією з форм розв'язання вказаної проблеми могло б стати запровадження в Україні моделі розширеної відповідальності виробника, згідно з якою виробник товарів сам відповідає за утилізацію цих товарів після кінцевого споживання. Це може відбуватися як у грошовій формі, коли виробник сам організовує систему збирання й утилізації, за що йому сплачують споживачі певних товарів, так і цим можуть займатися також спеціалізовані фірми. Тому в Україні важливо фінансово зацікавити споживачів здавати сміття на переробку, як це робиться в багатьох країнах ЄС, а бажаючи переробляти сміття стимулювати до цієї діяльності за допомогою податкових і кредитних пільг.

У цьому плані заслуговує на увагу насамперед досвід Швейцарії щодо утилізації сміття та його переробки. У цій державі існує спеціальний податок за сміття, яке належним чином не відсортоване. Робиться це так: на кожен сміттєвий кульок приклеюється марка, яка свідчить про сплату вказаного податку. За 5 кг несортваного сміття треба сплатити 2–3 швейцарські франки (залежно від кантону). Тому більшість місцевих жителів несуть усе, що можна, у пункти з приймання вторинної сировини, де віддати старий комп'ютер чи стару дитячу коляску нічого не коштує. Лише під час прийому певних пивних пляшок у магазині можна отримати свою заставу. В інших випадках той, хто здає пляшки, нічого не отримує. Для контролю за збором сміття стежить спеціальна поліція, а штраф за незаконне розміщення сміття в забороненому місці може сягати 10 тис. швейцарських франків.

Дуже дискусійною є проблема негативного стимулювання розвитку атомної енергетики у світі та в Україні, хоча вона найчистіша за впливом на довкілля. У нашій державі планується добудова двох блоків на Хмельницькій АЕС та продовження термінів експлуатації працюючих блоків, хоча в більшості постсоціалістичних країн-членів ЄС, навпаки, подібні («чорнобильські») блоки виведені або виводяться з експлуатації. На думку українських експертів, частка атомної енергії в структурі енергобалансу нашої країни повинна складати 50 %. В Енергетичній стратегії України до 2030 р. враховані вимоги ЄС щодо диверсифікації джерел постачання енергоносіїв до нашої держави, у тому числі й для вироблення електроенергії на атомних станціях України. Для цього Україна зменшує залежність у цьому питанні від Росії, поступово переорієнтовуючись на поставки ядерного палива зі Швеції. За даними Державної служби статистики, у 2016 р. частка українських закупівель ядерного палива в Росії скоротилася до 70,5 %, а у Швеції –

зросла до 29,5 % [7]. Важливо, щоб в Україні до 2030 р. відбулася диверсифікація всіх видів палива, зокрема і ядерного, до рівня 30 %. Водночас потрібно посилити фінансову відповідальність керівництва атомних станцій за дотримання екологічних умов виробництва. Крім того, для жителів прилеглих поселень важливо ввести додаткові (у тому числі фінансові) стимули за ризик проживання поблизу атомних станцій.

Важливим елементом використання екологічного транспорту на місцевому рівні може стати підвищене оподаткування застарілих транспортних засобів. У цьому плані показовий досвід Лондона, де міська влада вводить податок на найбільш токсичний транспорт [8]. Цей захід стосуватиметься старих автомобілів, що використовуються для руху центральними вулицями Лондона в будні. Власникам транспорту, що не відповідає екологічному стандарту Євро-4, доведеться заплатити 10 фунтів стерлінгів на день. Так званий «токсичний податок» буде запроваджено із жовтня 2017 р., і він стане доповненням до вже чинного збору за використання найбільш завантажених ділянок лондонських доріг, який сплачується з понеділка до п'ятниці із 7 год ранку до 6 год вечора. «Токсичний податок» стане значним кроком у боротьбі з найбільш шкідливим дизельним транспортом перед установленням Зони ультранизької емісії газів не пізніше 2019 р. Планується також введення, починаючи з 2018 р., заборони на повністю дизельні двоповерхові автобуси, які курсують центром міста. Крім того, міська влада Лондона заявила, що готова інвестувати 770 млн фунтів стерлінгів у розвиток інфраструктури для велосипедного транспорту.

Новим негативним кліматичним фінансовим стимулом в останні роки стає відмова фінансових інституцій фінансувати видобуток вугілля та виробництво електроенергії з нього, а також з інших викопних енергоносіїв, що розглядаються як «брудні інвестиції». Під тиском громадськості та враховуючи фінансові ризики подібного інвестування, не тільки фінансові структури, а й виробничі фірми починають згортати подібні проекти в розвинутих країнах і не лише.

Так, низка корпорацій Франції реалізовує стратегії, спрямовані на обмеження викидів вуглецю, спираючись на державну підтримку. Зокрема, Агентство із захисту навколишнього середовища та енергоефективності Франції (АДЕМЕ) веде облік усіх зусиль приватного сектору, а також дій за лінією державно-приватного партнерства, як-от плани з адаптації, стратегічне перегрупування, платформи з обміну досвідом тощо.

Загалом, світовим товариством прийнято немало міжнародних угод щодо боротьби з потеплінням клімату, але абсолютна їх більшість має рекомендаційний характер. Відсутність належного міжнародного фінансового регулювання проблем потепління клімату на планеті може призвести до того, що, згідно з прогнозами, до 2030 р. країни, що розвиваються, забруднюватимуть атмосферу більше, ніж Японія, Західна Європа й США, разом узяті. На жаль, подібна тенденція може стосуватися й України, оскільки в неї не вистачає коштів на боротьбу з потеплінням клімату та на запровадження відновної енергетики в умовах військового протистояння з Росією на Сході України та в Криму. Тому без допомоги міжнародного співтовариства Українській державі буде важко вийти на задекларовані нею рівні викидів парникових газів, що може призвести до накладення на нашу країну кліматичних фінансових санкцій.

7.2. Екологічні позитивні стимули

Важливу роль у структурі кліматичних фінансів повинні відігравати позитивні стимули екологічного плану, які б заохочували всіх суб'єктів кліматичних фінансів до запровадження таких технологій, які зменшують викиди парникових газів в атмосферу, сприяють запровадженню заходів з енергозбереження, використання електротранспорту, сортування сміття та вироблення з нього тепла й електроенергії тощо.

Паризькою угодою передбачено підтримку (у тому числі фінансову) країн, що розвиваються, у сфері запровадження інновацій щодо зменшення викидів парникових газів. Зокрема, їм надається допомога для зміцнення спільних дій у сфері розробки й трансферу технологій для запобігання змінам клімату. Подібні заявки надійшли від 160 країн, що потребують відповідних технологій. Так, лише у 2016 р. профінансовано 30 проектів зі зменшення викидів із трансфером технологій на майже 6 млрд дол. США [9]. Крім того, Уганді допомогли написати закон задля популяризації геотермальної енергетики, Сенегалу – із запровадженням індустриальних технологій, що не порушують довкілля тощо. Але фінансових ресурсів на подібні проекти не вистачає, оскільки їх потрібно в кілька разів більше, ніж зараз виділяють розвинуті країни. Водночас Україні слід активніше застосовувати подібні інструменти, що вимагає підготовки відповідних проектів. Дещо в цьому плані робить ЄБРР. Так, у березні 2017 р. відбувся офіційний запуск програми інноваційних ваучерів ЄБРР для України. У межах проекту

українські компанії, що розробляють або впроваджують кліматичні технології, зможуть отримати фінансову підтримку від ЄБРР. Адміністратором інноваційних кліматичних ваучерів в Україні виступає громадська організація «Greenculator». У ЄБРР очікують, що інноваційними ваучерами буде профінансовано 50 проектів у середньому на 20 тис. євро. Кошти надаватимуть на безповоротній основі, але на умовах проведення конкурсу та на умовах співфінансування.

На рівні окремої держави важливим складником механізму екологічного стимулювання виступають бюджетні інвестиції та пільгові кредити в проекти енергозбереження. Зокрема, згідно з програмою «Теплих кредитів», в Україні їх запроваджено з 2014 р., держава в кооперації з українськими громадянами залучила до програми підвищення енергоефективності будинків 2,8 млрд гривень. Наразі ними скористалися близько 0,5 млн осіб. Крім того, у державному бюджеті на 2017 р. передбачено 400 млн грн на запровадження в дію заходів за Фондом енергоефективності, за рахунок коштів якого планується покривати до половини видатків на проект із підвищення енергоефективності будинку. У 2017 р. від міжнародних донорів, зокрема від Уряду Німеччини та Європейського Союзу, Україна на заходи з підвищення енергоефективності може отримати ще 120 млн євро [9].

«Теплі кредити» надають позичальникам державні банки через Державне агентство з енергоефективності й енергозбереження. Виплата відсотків за кредитом здійснюватиметься по завершенню проекту протягом дії кредиту (5 або 10 років). Середня ставка за «теплим кредитом» складає 25 %, а місцева компенсація за ним для позичальника становить 10–15 % від загальної вартості обслуговування кредиту. Для позичальників-фізичних осіб на придбання негазових/неелектричних котлів у приватному секторі компенсація становить для позичальників, які не отримують комунальну субсидію, 20 %, для позичальників, котрі отримують комунальну субсидію, – 35 %. Для ОСББ (або іншого об'єднання мешканців) на впровадження інших енергоефективних заходів компенсація може складати від 40 до 70 %, залежно від наявності отримувачів комунальних субсидій, які проживають у будинку.

Дещо в Україні зроблено й для стимулювання розв'язання проблеми з утилізації вживаних транспортних засобів. Так, 01.09.2013 р. в нашій державі набрав чинності Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сплати екологічного податку з утилізації знятих з експлуатації транспортних засобів». Згідно з ним, базові ставки утилізаційного збору для легкових автомобілів складають 5,5 тис. грн, а

для автобусів, вантажно-пасажирських і вантажних автомобілів або спецтехніки – 11 тис. грн. Позитивом указанного закону є те, що українські товаровиробники звільнятимуться від сплати утилізаційного збору в разі інвестування коштів у будівництво центрів з утилізації транспортних засобів. Водночас не сплачуватимуть утилізаційного збору лише ті виробники автомобілів в Україні, які мають повний цикл виробництва, з урахуванням фарбування та зварювання, а також ті автозаводи, що спеціалізуються на промисловій зборці автомобілів. Але така пільга діятиме лише у випадку, якщо вказані заводи візьмуть на себе відповідальність за забезпечення утилізації автомобілів і будуть включені до відповідного реєстру. Проблемою є те, що в секторі легкових автомобілів указаному критерію відповідає лише чотири заводи. Крім того, порядок ведення реєстру, який визначає Кабінет Міністрів України, поки що не закріплено відповідним для цього нормативним актом.

На думку фахівців, у вказаному Законі реалізовано підхід, який властивий європейським країнам. У результаті в Україні покращиться екологія, оскільки ті імпортовані автомобілі, які не зовсім відповідають екологічним нормам, увозитимуться до нашої держави з певною платою. Остання буде застосована для професійної утилізації автомобілів у майбутньому. Разом із тим виробників важкої автомобільної техніки в Україні було б доцільним, як вважають деякі експерти, звільнити від утилізаційного збору [11]. Крім того, на їхню думку, для таких виробників доцільно ввести спеціальні пільги, як це зроблено в Білорусі. Зокрема, під час закупівлі техніки Мінського автозаводу підприємець сплачує 50 % вартості техніки, а інші 50 % покриває держава. На нашу думку, такі пільги в Україні суперечитимуть узятим на себе зобов'язанням нашою країною під час підписання Угоди про вільну торгівлю з ЄС.

В Україні для покращення кліматичного середовища потрібно ширше застосовувати досвід країн-сусідів щодо стимулювання розвитку екологічно чистих виробництв та туризму. Ефективна еколого-економічна регіональна політика, зокрема, здійснюється в польських повітах, які межують із Біловезькою Пущею (у Білостоцькому воєводстві насамперед), у яких обмежена шкідлива для екології господарська діяльність, не кажучи вже про вирубку лісу. У них практично не ведеться промислової діяльності (крім екологічно чистих виробництв), а ЄС навіть стимулює припинення сільськогосподарської діяльності та заліснення цієї території. Водночас Європейським Союзом виділяються значні гранти на розвиток зеленого туризму в Білостоцькому й Люблінському воєвод-

ствах (найменш розвинутих регіонах Польщі), на підготовку кадрів для туристичної сфери у ВНЗ Білостока, Любліна, Жешува. Мета подібної діяльності ЄС – це збереження довкілля в регіоні навколо Біловезької Пущі, яка визначає клімат усієї Європи (є «легенями» Європи, за польською термінологією). Тому в Україні, насамперед у районах, які наближені до Біловезької Пущі, потрібно активізувати роботу зі створення екологічно чистих виробництв і туристичних об'єктів за рахунок коштів ЄС. Потрібно також активізувати подібну роботу й у межах єврорегіонів, у яких беруть участь українські області та яка останніми роками ведеться недостатньо ефективно.

Одним зі способів розв'язання кліматичної проблеми в Україні, пов'язаної з незаконним вивезенням необробленої деревини з нашої країни, могло б стати створення в Україні спеціальних експортних переробних зон в окремих регіонах за прикладом Туреччини [12, с. 9]. У цих зонах інвестори не сплачують податок на додану вартість та мито під час увозу обладнання. Далі, у процесі операційної діяльності, вони звільняються від сплати корпоративного податку і від соціальних відрахувань.

У плані ефективного використання лісових ресурсів заслуговує на увагу досвід країн Балтії, де застосовують біржі з продажу деревини, що робить вигідною діяльність із вирощування лісу [13, с. 21]. Бізнесмени тепер знають, скільки лісу треба посадити, щоб за якийсь час продати його на експорт, використати для виробництва меблів чи на паливо тощо. Оскільки цей ринок працює, країни Балтії не відчують проблем із лісом. Подібний досвід нагромаджено і в Данії. Важливо схожий механізм застосувати в Україні, щоб зацікавити лісогосподарські підприємства та бізнес не тільки вирубкою лісів, але і їх вирощуванням.

Загалом, треба мати на увазі той факт, що чим глибша переробка сировини чи напівфабрикатів, тим менше знижується ціна відповідної продукції при світовому скороченні цін на подібну продукцію. Так, у 2013 р. Україною реалізовано за кордон 2,79 млн т необробленої деревини на суму 178,8 млн євро, а у 2016 р. – 1,73 млн т за 95,9 млн євро. Тобто ціна тонни знизилася на 15 %. Разом із тим 1,05 млн т оброблених лісоматеріалів у 2013 р. було продано за кордон за 205,6 млн євро, а у 2016 р. 1,86 млн т таких лісоматеріалів реалізовано за 356,3 млн євро. Таким чином тонна обробленої деревини подешевшала лише на 8 % [14, с. 13].

Задля залучення іноземних інвестицій у старопромислові райони України (зокрема й на Донбас) для поліпшення кліматичних умов відтворення в них владі нашої країни доцільно врахувати досвід Китаю із цього питання. У КНР із 2003 р. реалізовується стратегія Відродження районів Північного Сходу Китаю (провінції Хейлунцзян, Цзілінь, Ляолін), у яких розміщені так звані «старі промислові бази» країни, створені в 1950-ті роки за допомогою СРСР [15, с. 161–162]. Основними завданнями Програми відродження районів Північного Сходу Китаю (уперше оприлюднена у 2007 р.) є стимулювання інновацій для відродження старих промислових баз, виконання економічних і соціальних завдань у проблемних містах регіону, стимулювання сталого розвитку тощо. Серед заходів цієї Програми заслуговують на увагу насамперед такі: 1) звільнення від стягнення окремих несплачених податків; 2) поетапне розширення переліку продукції для зниження ставок ПДВ на неї; 3) збільшення інвестицій із центрального бюджету в розширення потужностей із виробництва електроенергії.

Дуже важливою для запровадження в Україні є ініціатива влади Швеції щодо надання державних грантів для домогосподарств, які компенсуватимуть 60 % вартості домашніх систем отримання енергії. Ця програма діятиме до 31.12.2019 р., її максимальний розмір складатиме 50 тис. крон (5600 дол. США). Субсидія поширюється на батареї, проводку, системи, управління, смарт-концентратор енергії й монтажні роботи для будинків із сонячними системами на даху. Експерти вважають, що нова програма буде привабливою для того, хто використовує сонячні панелі на даху будинку для власних потреб. Загалом, за допомогою цієї та інших ініціатив Швеція хоче припинити спалювання викопного палива для виробництва електроенергії до 2040 р. Названа вище шведська програма подібна до аналогічної в Німеччині, де встановлено 19 тис. домашніх систем зберігання енергії. Дещо в цьому напрямі почало робитися й в Україні. У цьому плані заслуговує на увагу досвід Старосамбірського району Львівської області, який із 2017 р. планує повністю перейти на використання відновних джерел електроенергії за рахунок застосування вітрових установок і сонячних батарей.

Ураховуючи досвід розвинутих країн в Україні на місцевому рівні, потрібно стимулювати розвиток відновних джерел енергії на рівні домогосподарств. Щодо цього заслуговує на увагу досвід використання «зеленого тарифу» на електроенергію для тих домогосподарств, які самостійно отримують електроенергію за рахунок енергії сонця, вітру, надр. В Україні з 04.06.2015 р. встановлено нові «зелені» тарифи для

домогосподарств, які продають електроенергію державі, із прив'язкою до курсу євро. У результаті у 2015–2016 рр. кількість таких господарств зростає з 21 у 2014 р. до 720 одиниць у 2016 р. У 2017 р. встановлено такі тарифи на електроенергію, згенеровану сонячними й вітровими електроустановками домогосподарств потужністю до 30 кВт. Зокрема, для сонячних електроустановок, уведених у дію з 01.01.2017 р., вартість електроенергії з 01.01.2017 р. до 31.12.2019 р. складатиме 489,17 коп. /кВт*год (без ПДВ), а для вітрових електроустановок з 01.07.2015 р. до 31.12.2019 р. – 320 коп. /кВт*год (без ПДВ). Цей процес прискорить створення сонячних і вітрових електростанцій на «Південмаші» у 2017 р., під що очікуються європейські інвестиції в сумі до 500 млн євро.

«Укргазбанк» у кінці березня 2017 р. почав надавати фізичним особам кредити на купівлю та встановлення «домашніх» сонячних електростанцій (СЕС), сонячних колекторів і теплових насосів під 0,01 % річних терміном до п'яти років. Максимальна сума кредитування становить 1 млн грн. Відповідно, домогосподарство зможе задовольнити власні енергетичні потреби та продавати надлишки в загальну електромережу за «зеленим» тарифом. За розрахунками експертів банку, установивши на даху будинку СЕС, можна забезпечити щомісячний додатковий дохід домогосподарства в розмірі 10 тис. грн. Указана послуга надається банком у межах кредитної програми «ЕКО-енергія», розробленої «Укргазбанком» у рамках реалізації стратегії ЕКО-банкінгу, що передбачає втілення в життя проектів, пов'язаних з ефективним використанням ресурсів, альтернативною енергетикою та зменшенням шкідливого впливу на довкілля.

Важливим структурним елементом екологічного механізму стимулювання збереження клімату на місцевому рівні можуть стати стимули до економії тепла домогосподарствами, що важливо врахувати в Україні, виходячи з досвіду розвинутих країн. Дещо в цьому плані вже робиться. Зокрема, у 2017 р. українські сім'ї зможуть отримати безповоротну державну фінансову підтримку на впровадження енергоефективних заходів у таких розмірах: 20 % – на придбання «негазових» котлів; 35 % – на утеплення індивідуального житла; 40 % – для ОСББ і 70 % – для отримувачів субсидій, які входять у склад цих ОСББ.

Загалом для економії електроенергії, тепла та води населенню рекомендуються використовувати багатофазні лічильники електроенергії, терморегулятори для нагрівальних пристроїв, індивідуальні теплові пункти, встановлення лічильників на воду тощо. Важливо ці процеси

фінансово стимулювати з боку держави за допомогою пільгових кредитів (насамперед для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків), а також для малозабезпечених громадян. Фінансовим ресурсом для цього може стати економія від монетизації та оптимізації комунальних пільг, оскільки багато з цих пільг отримують заможні верстви населення, які приховують свої реальні доходи. Для виправлення вказаної ситуації було б доцільно запровадити в Україні обов'язкове декларування доходів громадян, котрі отримують доходи в розмірі більше однієї мінімальної зарплати.

Найперспективнішим з економічного погляду є розвиток в Україні біоенергетики, насамперед біогазових станцій, що виробляють тепло й електрику з біогазу. Їх перевага полягає ще й у тому, що вони створюють значну кількість робочих місць. Ресурсів для функціонування таких станцій в Україні дуже багато, тому державі важливо стимулювати їх створення. Крім того, теплогенерація на основі біомаси, як очікується, має стати більш капіталізованим ринковим сегментом, оскільки до сьогодні більшість проектів заміщення газу біопаливом вважаються ризикованими. Однією з проблем у використанні біопалива є також те, що приватні біокотельні, які продають тепло переважно бюджетним структурам, стикаються з нерегулярністю оплати своїх послуг з боку Державної казначейської служби [16, с. 29]. Ситуація з біоенергетикою може суттєво змінитися в кращу сторону, коли вступить у дію закон про стимулювання виробництва тепла з альтернативних джерел. Ним передбачено затвердження тарифів на теплову енергію, вироблену на основі застосування альтернативних джерел, на рівні 90 % нинішнього тарифу на тепло з газу для бюджетних організацій і населення.

Загалом, стимулювання використання відновної енергетики вже дає певні позитивні результати. Так, згідно з доповіддю Всесвітнього економічного форуму (грудень 2016 р.), у понад 30 країнах сонячна та вітрова енергія тепер дешевша або коштує стільки ж, скільки й викопне паливо. У 2016 р. виробництво електроенергії в Європі з використанням вітру зросло на 8 %, що вивело цю сферу на друге місце серед виробників енергії (перше місце займає виробництво енергії з використанням газу), випередивши вугільну галузь. Інвестиції у вітрові станції зросли до рекордних 27,5 млрд євро у 2016 р. (на 5 % більше, ніж у 2015 р.). Це пов'язано, насамперед, із розвитком офшорної (поза берегом) вітрової енергетики, інвестиції у яку в 1,5–2 рази перевищують інвестиції в розвиток вітрових станцій на суші [17].

Згідно зі звітом Всесвітньої ради з вітроенергетики, опублікованим 10.02.2017 р., за підсумками 2016 р. Китай став лідером у використанні енергії вітру. Китайські вітроелектростанції досягли потужності 168,7 МВт, із яких 23,33 МВт – нові вітрові установки. Друге місце займають США – 82,184 МВт, із яких нові установки – 8,2 МВт. На третьому перебуває Німеччина – 50,02 МВт (5,44 МВт – нові установки). Загальна світова потужність вітроелектростанцій досягла на кінець 2016 р. 486,7 МВт, а нових вітрових установок за 2016 р. уведено в дію на 54,6 МВт. Разом із тим вітрова енергетика поки що не змогла випередити вугільну галузь у світовій енергетичній індустрії, що може призвести до посилення санкцій із боку міжнародного співтовариства до виробників та споживачів вугілля. Останній факт важливо врахувати в Україні під час розробки енергетичної стратегії на майбутнє. На нашу думку, виходом із вказаної ситуації могло б стати стимулювання розвитку атомної енергетики.

Серед екологічних стимулів покращення клімату в розвинутих країнах усе більше уваги приділяють стимулюванню використання електротранспорту. Насамперед подібні заходи реалізовано в країнах Скандинавії. Зокрема, у Норвегії під час реєстрації електромобілів на них зменшено відповідні податки, також ці автомобілі звільнено від ПДВ, їм забезпечено безкоштовний проїзд платними дорогами та паромними переправами. Електромобілі також мають доступ до пересування автобусними смугами [18]. Крім того, власник електромобіля може безплатно паркуватися, що для Норвегії є одним із головних стимулів при покупці такого автомобіля. Підприємства, які використовують електромобілі, сплачують на 50 % менше податків, ніж інші підприємства. Загалом, на 2,6 млн зареєстрованих автомобілів у Норвегії нараховується 100 тис. електромобілів (при населенні 5 млн). Потрібно враховувати проблеми, які виникають при масовому стимулюванні використання електромобілів. Вони вже зараз почали проявлятися в Норвегії. Зокрема, різко зростає споживання електроенергії в державі, а енергетична система Норвегії виявилася не зовсім готовою до такого зростання. Крім того, надмірні пільги для власників електромобілів негативно позначилися на доходах муніципалітетів-власників місць для паркування автомобілів, на доходах власників паромних переправ, на доходах бюджету країни в цілому.

У питанні використання електротранспорту та електромобілів у нашій державі існує багато проблем. Для розв'язання частини з них українська влада пропонує вжити такі стимуляційні заходи [19]: 1) потріб-

но звільнити до 01.01.2021 р. завезення електромобілів в Україну від сплати ПДВ, що знизить їхню вартість на 16,8 %; 2) пропонується звільнити на той самий термін покупців імпортованих електромобілів від сплати збору при першій реєстрації та від сплати акцизу; 3) аналогічні стимули та на той же час пропонується запровадити й для вітчизняних виробників електромобілів. Окрім того, вони б могли користуватися нульовим митом на імпортованих комплектуючих до електромобілів та отримати відстрочку зі сплати ПДВ на 180 днів. Для вітчизняних виробників електромобілів можна було б запровадити також пільгову ставку податку на землю.

Податкові та інші пільги дали б змогу прийти в Україну провідним світовим виробникам автомобілів, але для цього Верховній Раді нашої країни потрібно прийняти відповідні закони та узгодити їх із МВФ. Зараз у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про скасування ПДВ на багато груп товарів, зокрема й на автомобілі [20, с. 28], який заслуговує на увагу. Він стосується не лише електроавтомобілів, а й комплектуючих, послуг таксі та кур'єрських фірм, які користуватимуться електрокарами. Тобто йдеться про всі сфери, де використовуються електромобілі. На нашу думку, важко очікувати прийняття подібного законопроекту, оскільки МВФ виступає проти надання податкових пільг в Україні, ураховуючи її складне економічне становище. Інакше наша держава не отримає чергових кредитів від цієї міжнародної організації. Припинення кредитування України з боку МВФ зупинить надання їй кредитів від всіх міжнародних кредиторів і розвинутих країн.

Важливим стимулом отримання кліматичних грошей для депресивних регіонів України може стати створення в них спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР) під контролем МВФ. У цьому плані заслуговує на увагу досвід Польщі. Спеціальні економічні зони в цій державі використовуються насамперед як інструмент регіонального вирівнювання, стимулювання розвитку відсталих регіонів, у яких, згідно з нормативами ЄС щодо надання регіональної допомоги, обсяг ВВП на душу населення не перевищує 75 % по країні. Більшість прямих іноземних інвестицій провідних світових корпорацій, які надходять у Польщу й спрямовуються у виробничий сектор, розміщуються саме на територіях цих зон.

СЕЗ у Польщі являють собою виділені в адміністративному плані частини території країни, призначені для ведення на них економічної діяльності суб'єктами господарювання на більш привабливих умовах.

Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності. Про ефективність спеціальних економічних зон у Польщі можна довідатися на прикладі СЕЗ у містечку Ольштинек Вармінсько-Мазурського воєводства, яке нараховує близько 14 тис. жителів. Це бідна гміна, тому тут створили СЕЗ, яка діятиме до 2030 р. (згідно з вимогами ЄС). В Ольштинку зареєстрований і діє підрозділ найбільшого в Європі концерну «Мастекс», який займається переробкою фруктів, виробництвом макаронів, соків. Він експортує свою продукцію в різні країни світу, забезпечуючи роботою багатьох жителів півсотні сіл і хуторів, об'єднаних у гміну Ольштинек [21, с. 150–151]. Зокрема, для отримання коштів із фондів ЄС на розв'язання проблем зі сміттям гміна Ольштинек об'єдналася з 19-ма гмінами інших воєводств і подала до відповідних органів ЄС проект із будівництва заводу з переробки сміття. Це приклад того, як потрібно працювати над екологічними проектами, що подаються на залучення грантів окремими громадами з України. А на допомогу країнам Східного партнерства (зокрема й Україні) у 2016 р. ЄС виділив 1 млрд євро.

На нашу думку, в Україні доцільно використати й досвід КНР щодо оподаткування у Вільних економічних зонах (ВЕЗ), де податок на прибуток підприємств (ПНП) був удвічі меншим, ніж на іншій території країни. Якщо в Україні будуть запроваджені ВЕЗ або індустріальні парки, подібний до китайського підхід до встановлення ПНП дав би змогу органам влади належно контролювати загальний рівень ПНП та унеможливив приховування доходів від оподаткування. Крім того, аналогічний підхід було б доцільно застосувати й до сплати ПДВ у вказаних зонах. Уважаємо, що в сучасних умовах в Україні краще йти на встановлення певних податкових пільг підприємствам у ВЕЗ (якщо вони будуть створені з дозволу МВФ) та індустріальних парках, ніж повністю звільняти їх від оподаткування. Це дасть змогу зняти застереження міжнародних кредиторів України щодо перетворення нашої країни в «чорний» офшор, у якому відмиватимуться «брудні гроші».

Значні інвестиції в розвиток «зелених» технологій в Україні міг би забезпечити податок на виведений капітал (ПнВК), яким планується замінити податок на прибуток (ПНП). Суть його полягає в тому, що платник цього податку сплачує його лише з тієї частини прибутку, яка спрямовується на дивіденди та на подібні до них виплати. З економічного погляду, податок на виведений капітал вигідний для бізнесу, оскільки він відтерміновує момент сплати до розподілу дивідендів і залишає значні ресурси для реінвестування в бізнес. Отже, як вважають

експерти [22, с. 7], ПнВК опосередковано сприятиме структурному відновленню української економіки й підтримуватиме підприємництво. Крім того, це забезпечить виведення значних обсягів капіталів із «тіні» та суттєве скорочення чисельності контролюючих структур.

Певний досвід у запровадженні податку на виведений капітал нагромаджено в Естонії [21, с. 58]. У цій країні введено податок на нерозподілений прибуток (аналог ПнВК) у розмірі 0 %, що дає значні можливості для розвитку бізнесу в країні, оптимізації податків та для зростання капіталу. При цьому Естонія не входить у «чорні списки» офшорів жодної країни світу. А з 01.12.2014 р. в країні діє Закон про надання «електронного громадянства». Вартість цієї послуги – 50 євро. Це дає можливість іноземцям – власникам «електронного громадянства» реєструвати компанії в Естонії та підписувати юридичні контракти з будь-якого місця у світі через відеотрансляцію.

Можливим чинником використання «зелених інструментів» в пострадянських країнах, на думку численних російських експертів, могла б стати відміна податку на прибуток, що активізувало б випуск «зелених облігацій». На нашу думку, у державах, де існує високий рівень корупції (до яких належить більшість пострадянських країн), подібний механізм запроваджувати поки що рано, оскільки він призведе до значного скорочення доходів бюджетів усіх рівнів.

Загалом, застосування позитивних і негативних екологічних стимулів дасть змогу покращити не лише клімат окремих регіонів та країн, а й призупинить процес потепління на планеті, викликаний порушенням людиною умов сталого розвитку.

Література

1. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн : навч. посіб. / М. І. Карлін. – Київ : Кондор, 2009. – 384 с.
2. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе / Б. Н. Порфирьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – № 9. – С. 5–16.
3. Герасимчук З. В. Еколого-економічні основи водокористування в Україні : навч. посіб. / З. В. Герасимчук, Я. О. Мольчак, М. А. Хвесик. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 364 с.
4. Карлін М. І. Державні фінанси розвинутих країн : навч. посіб. / М. І. Карлін. – 2-ге вид. – Львів : Новий світ-2000, 2015. – 484 с.
5. Княжанський В. Два погляди на мораторій для кругляка / В. Княжанський // День. – 2017. – 4–10 лют. – С. 1, 9.

6. Дубровик-Рохова А. Здолати. Поки воно – не здолало нас! / А. Дубровик-Рохова // День. – 2016. – 16 лист. – С. 9.
7. Княжанський В. 100 % зі Швеції? / В. Княжанський // День. – 2017. – 10 берез. – С. 10.
8. Власти Лондона вводять налог на найбільше токсичний транспорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economistua.com/vlasti-Londona-vvodjat-nalog-na-naibolee-toksichnyj-transport/>
9. Добровидова Ольга. Где деньги, Зин? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geo.ru/ekologiya/gde-dengy-zin>
10. Зубко Г. Тепла реформа: перевірка України на зрілість / Г. Зубко // Дзеркало тижня. – 2017. – 25 лют. – С. 3.
11. Юзич М. Утилізаційний збір: хто відчує «покращення»? / М. Юзич // День. – 2013. – 5 верес. – С. 7.
12. Власюк В. «Домашнє завдання» з переробки / В. Власюк // Дзеркало тижня. – 2016. – 17 груд. – С.13.
13. Савчук С. Котельні сьогодні – це моветон / С. Савчук // Український тиждень. – 2017. – № 7. – С. 18–21.
14. Крамар О. Природний відбір / О. Крамар // Український тиждень. – 2017. – № 15. – С. 10–13.
15. Когатько Ю. Л. Політика подолання територіальних диспропорцій у рівні та якості життя населення: досвід деяких країн / Ю. Когатько // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2. – С. 156–168.
16. Березовська Ю. Точки зростання / Ю. Березовська // Український тиждень. – 2016. – № 40. – С. 28–29.
17. В Европе ветер быстро вытесняет уголь из энергетической отрасли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : economistua.com/v-evrope-veter-bystro-vytesnjaet-ugol-jz-energeticheskoy-otrasli/
18. Домбровський О. Електромобілізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ib.ua/blog/35821_dombrovskijelektromobilizatsija.html
19. Княжанський В. Міністр купить електромобіль... недорого / В. Княжанський // День. – 2016. – 27 груд. – С. 8.
20. Ігор Гладковський: «Ринок електрокарів зріс утричі за рік» / І. Гладковський // Український тиждень. – 2016. – № 51. – С. 28–29.
21. Карлін М. І. Інвестиційні офшори : навч. посіб. / М. І. Карлін, О. А. Івашко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 292 с.
22. Дубровський В. Куди пливе реформа корпоративного податку / В. Дубровський // Дзеркало тижня. – 2017. – 28 квіт. – С. 1, 7.

Розділ 8

Фінансові аспекти енергозбереження (Стрішенець О. М., Павлов К. В.)

8.1. Імплементация світового досвіду фінансування енергоощадних заходів в Україні (О. М. Стрішенець)

Уперше питання розвитку політики щодо енергоефективності набуло своєї актуальності та значення в період після завершення першої світової нафтової кризи в 1973 р. Із того часу вже досягнуто значних результатів, проте подальша імплементація такої політики дасть ще більш суттєвий результат. На сьогодні отримав широке визнання той факт, що успішна політика у сфері енергоефективності здатна зробити реальний внесок у досягнення низки політичних цілей на всіх можливих рівнях у цій сфері.

Дослідження міжнародного досвіду й визначальних тенденцій еколого-економічного розвитку в регіональному та світовому аспектах створюють підстави для пріоритетності енергоефективності у всіх галузях країни. Порівняльна оцінка енергоспоживання, енергомісткості національного виробництва в Україні та світі свідчить, що енергозбереження є однією з основних передумов забезпечення стійкого реального зростання та посилення конкурентних позицій [1].

Енергоефективність сама по собі стає найважливішим ресурсом, що сприятиме формуванню потенціалу для подальшого державного розвитку та суспільства. Енергоефективність – це не лише енергозбереження, а й оптимізація співвідношення ефекту.

Теоретичні основи та прикладні наукові дослідження щодо заходів з енергозбереження здійснювалися ще на початку минулого століття такими вченими, як В. І. Гордєєв, В. А. Жовтянський, Є. П. Забело, О. М. Суходоль. Питання зменшення рівня енергоємності економіки держави розкривали дослідження В. М. Гейця, С. Ф. Єрмілова, Н. В. Міци, В. П. Розенка, Ю. П. Яценка, однак досі лишаються недостатньо розв'язаними проблеми пошуку та вдосконалення ефективних механізмів й оптимальних способів запровадження в дію енергоощадних заходів у державі.

На сьогодні енергоефективність – один із пріоритетних напрямів раціональної господарської поведінки будь-якого суб'єкта. Щороку кількість практично використовуваних енергозберігальних технологій та енергоощадних заходів збільшується як на макрорівні, так і в межах

національного розвитку. Загалом під енергоефективністю (похідна від енергозбереження) розуміють потрібну дію: корисне використання (утилізація) енергетичних утрат; модернізацію застарілого устаткування для зменшення втрати енергії; інтенсивне енергозбереження. У господарській практиці енергозбереження простежується у використанні біоенергії й теплової енергії для обігрівання приміщення замість електроенергії; теплових відходів для обігрівання будинків; сонячної енергії для обігріву приміщень, підігріву води тощо.

В Україні формування процесу підвищення енергетичної ефективності реалізується відповідно до таких нормативно-правових актів, як Енергетична стратегія України на період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р.; Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 рр., затверджена Кабінетом Міністрів України від 01.03.2010 р.; Національний план дій з відновлюваної енергетики до 2020 р. – директива 2009/28/ЄС; проект Національного плану дій з енергоефективності України – директива 2006/32/ЄС.

Відповідно до змісту Національної енергетичної стратегії на період до 2030 р., ключове завдання якої – формування системи забезпечення енергетичної безпеки країни та гарантування стабільного енергозабезпечення національної економіки й суспільних потреб у технічно надійні, економічно та екологічно ефективні способи в режимах як звичайного, так і особливого стану.

Окрім того, метою Програми є підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів і посилення конкурентоспроможності національної економіки, оптимізації структури енергетичного балансу держави, у якому частка енергоносіїв, отриманих із відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива, становитиме не менше ніж 10 %, через зменшення частки імпортованих органічних видів енергоносіїв, зокрема природного газу й заміщення їх альтернативними видами енергоносіїв.

В енергоощадній стратегії України запропоновано шляхи запровадження цілеспрямованої політики енергозбереження завдяки впровадженню інтенсивної реалізації організаційних і технологічних методів зменшення використання та економії енергії. За умов їх повного використання потенціал щодо організаційного й технологічного енергозбереження в Україні, безумовно, є.

Технологічне відставання нашої держави від європейських країн, зростання споживання електроенергії в промисловості – основні причини надмірного використання електроенергії. Завдяки запровадженню міжнародного підходу технологічних й організаційних способів зменшення енергозалежності до 2030 р. наша країна потенційно здатна зменшити витрати на 45 %. Застосування політики енергоефективності та енергозбереження сприятиме як економічному, так і соціальному розвитку країни, а також покращенню екологічного стану довкілля.

Урядами багатьох країн прийнято стратегії, ціль яких полягає у впровадженні енергоефективності й збереженні екологічної безпеки. Для реалізації цих стратегій високорозвиненими державами інвестовано великі суми грошей в енергоефективність.

Проаналізувавши показники енергетичної ефективності в країнах Європи, можна зробити висновок, що така політика досить перспективна.

Починаючи з 2000 р., перші кроки з упровадження політики енергозбереження та енергоефективності здійснила й Україна, розробивши певну законодавчу базу, що дала поштовх для розвитку енергетики та впровадження альтернативних енергетичних джерел.

Основна мета енергоощадної стратегії України – упровадження заходів для досягнення енергетичної ефективності та запровадження енергозберігальних заходів серед населення, проте через недостатнє фінансування цих заходів енергоефективність і надалі залишається проблемним питанням.

У 2015 р. для реалізації заходів з енергозбереження урядом виділено з державного бюджету близько 907 млн грн, незважаючи на те, що на енергоощадні заходи лише в житлово-комунальній сфері потрібно витратити понад 850 млрд грн [2].

Для порівняння: фінансування заходів енергозбереження країнами-лідерами здійснюється завдяки політиці державної та приватної підтримки, де, окрім державного бюджету до заходів з енергозбереження залучаються й кошти власників помешкань і підприємств.

У країнах Європейського Союзу енергоефективність досягається не так за рахунок упровадження енергозберігальних технологій, як за рахунок змін у методах та способах управління. При цьому енергоефективність розглядаємо як використання паливно-енергетичних ресурсів із використанням такого обладнання й технологій, які за наявного рівня розвитку техніки та дотримання вимог до охорони навколишнього сере-

довища забезпечують максимальну конкурентоспроможність і стійкість розвитку компаній.

Потрібно виділити основні принципи енергоощадної політики країн-лідерів:

- 1) стимулювання населення до енергоощадних заходів;
- 2) примус до енергозбереження;
- 3) просвітницькі програми у сфері енергозбереження.

Перший принцип є «стимуляційним» та полягає в системі впливу до заощадження енергетики населенням через фінансові та технічні інструменти, інформатизацію населення спеціальними установами про здійснення енергозберігальних заходів. Отже, використанням цих інструментів уряди країн стимулюють населення держави до заощадження енергії. Уряди розвинених країн підтримують та допомагають населенню щодо заощадження енергетики за допомогою надання фінансової, технічної й інформаційної підтримки у сфері енергозбереження. Енергоощадна політика країн ЄС доводить свою ефективність і тому має бути використана нашою державою.

Найефективніші заходи щодо енергозбереження проведено в Норвегії. Політика уряду Норвегії сприяла підвищенню енергоефективності за такими принципами, як полегшення оформлення процесів енергопостачання; зменшення залежності жителів від електроенергії з метою опалення; збільшення кількості джерел використання альтернативної енергетики.

Для досягнення вищеназваних цілей урядом засновано компанію NOVA SF, діяльність якої спрямовувалася на популяризацію економічно прибуткових і водночас екологічно безпечних проектів, які сприятимуть підвищенню енергозбереження на виробництві. Така діяльність організації мотивувала власників підприємств до вкладання інвестицій в енергозберігальні заходи. Для успішної реалізації енергоощадних програм, урядом США реалізовано фінансування організацій у сумі 5 млрд крон (650 млн дол.) для видачі грантів підприємствам, діяльність яких спрямовувалася на енергозбереження. Основне джерело фінансування грантів – сплачений населенням податок на тарифи з розподілу електричної енергії. Найважливіше завдання організації енергоефективних заходів – це підтримка та фінансова допомога промисловим підприємствам у запровадження заходів енергозбереження.

Будь-яке промислове підприємство, яке бере участь у проекті щодо запровадження енергозбереження, отримує інформаційну й інвестиційну підтримку з боку уряду. Окрім промисловості, організація мотивує

до енергоефективності також сферу житлово-комунального господарства. Власникам приватних будинків теж дозволено брати участь у грантових програмах із реалізації заходів з енергозбереження.

Реалізація вищезазначеного принципу «примусу» до енергозбереження здійснюється за допомогою прийняття відповідних законодавчих актів, постанов і програм у сфері енергозбереження, що фінансують норми й правила енергоспоживання та ініціюють упровадження енергозберігальних заходів [3, с. 420].

Зазначимо, що промисловість і житлово-комунальне господарство (ЖКГ) у нашій державі є надзвичайно енергоємними видами діяльності. ЖКГ щороку споживає близько 10 млрд кВт*год електроенергії та 8 млрд м³ природного газу. У ціну послуг покладено тепло, водопостачання, водовідведення й собівартість енергоресурсів, що становить близько 60–70 %. В Україні працюють 10,5 тис. теплових коштів, ККД яких не перевищує 50–70 %. Реальний коефіцієнт корисної дії (ККД) для теплового котла сягає 90–95 % [16].

Зменшення невідповідності між забезпеченням соціального захисту та впровадженням ринкових принципів господарювання в енергетичному секторі потребує модернізації соціальної політики. Важливим аспектом під час планування розвитку енергетичного сектору є також боротьба з глобальною зміною клімату й необхідністю скорочення викидів парникових газів. У 2009 р. на Конвенції ООН зі зміни клімату схвалено загальну мету – не допустити підняття середньої температури більше ніж на 2°C. Для енергетичного сектору України це спричинить реалізацію цілого комплексу заходів з обмеження викидів парникових газів енергоспалювальними установами та сприятиме мінімізації негативного впливу енергетики на довкілля [10].

Наприклад, у Німеччині впровадження політики енергозбереження та енергоефективності здійснюється укладанням енергосервісних договорів як фактор партнерства державної й приватної сфер. У 2009 р. прийнято закон, відповідно до якого 20 % енергетики, яку споживає населення, має надходити від джерел альтернативної енергії. Пріоритетними джерелами альтернативної енергетики Німеччини є сонячна, вітрова та біоенергетика.

Досвід Польщі з упровадження заходів з енергоощадності є цінним для України, зокрема прийняття Закону, спрямованого на зменшення споживання традиційних джерел енергії й моделі фінансування термомодернізаційних заходів. Мета цих проектів – зменшення споживання енергії на опалення та гаряче водопостачання в житлових

багатоквартирних будинках, скорочення рівня втрат енергії в місцевих теплових мережах і в місцевих виробників теплової енергії; повна або часткова зміна традиційних джерел енергії на нетрадиційні, у тому числі відновлювальні. Для виділення коштів на ці цілі створено фонд термомодернізації й реконструкції.

Реалізація програми термомодернізації в Польщі призвела до позитивних результатів, із яких основна частина коштів – 93 % – виділялася на багатоквартирні будинки, а 6 % – на громадські будівлі [5].

Згідно з Директивами Комісії Євросоюзу з енергетики та транспорту, виробники продукції зобов'язані позначати на упаковках більшості побутових товарів етикетку енергоефективності Європейського Союзу, де вказано на споживчі якості товару.

За умовами третього принципу («просвітницького») слід формувати нову споживчу культуру серед населення, яка ґрунтується на принципах заощадження енергії. Органами державної влади та неурядовими організаціями держав-лідерів ініціюються семінари, тренінги, освітні програми, покликані змінити культуру енергоспоживання в бік заощадження. Для порівняння: у США функціонують 26 державних освітніх центрів для малого й середнього підприємництва, де здійснюється безкоштовні навчання персоналу на предмет заощадження енергії та використання енергоощадних технологій під час виробництва [4, с. 260]. Зазначимо, що найбільш практичним досвідом енергозбереження у світовій практиці є податкові стимули для господарюючих суб'єктів. Японія практикує податкову знижку при використанні енергозберігального обладнання (зменшується оподаткована база на 25–30 % його вартості) або прискорена (30 % на рік) амортизація [10].

Сполучені Штати Америки та Велика Британія широко використовують політику стимулювання енергозбереження через кредитні інструменти. Власникам будинків надається можливість отримання безвідсоткових позик для реконструкції будівель та споруд, а також купівлі обладнання задля економії електроенергії й газу. Уряд Тайваню надає безвідсоткові кредити підприємствам для придбання енергозберігальної техніки та устаткування як у країні, так і за її межами [1].

На сьогодні у світі існує значна практика фінансового забезпечення заходів з енергозбереження. Зокрема, існують програми, за якими здійснюється відшкодування з обласного бюджету коштів населенню за кредитами на енергозберігальні заходи. Зокрема, 15 % від відсоткової ставки відшкодовується за утеплення стін будинків, підлоги, дахів та дахів, установлення енергозберігальних вентиляційних систем, уста-

новлення та заміну вікон, вхідних дверей і віконно-балконних конструкцій, до того ж близько 20 % від відсоткової ставки відшкодовується через використання альтернативних до газу джерел енергії. Основними результатами фінансового забезпечення заходів є зменшення споживання газу населенням, розвиток енергоефективного будівництва та реконструкції, зменшення субсидій для населення за спожиті енергоносії, популяризація переваг енергозбереження.

Енергоефективність в Україні – це, насамперед, перспективні напрями для розвитку інновацій, розширення можливості підприємницької діяльності в галузі енергозбереження та енергоефективності, стимулювання попиту на енергозберігальні продукти й технології [5, 11, 14]. Основні засади інноваційної політики необхідні для «поштовху» процесу генерування та комерціалізації інновацій; державна політика щодо підвищення енергоефективності є шансом для розвитку інновацій; потрібні формування, підтримка й розвиток особливого інноваційно-підприємницького середовища; модернізація як ключ до розвитку інноваційної активності.

Отже, досягнення позитивних змін у сфері енергетичної ефективності держави повинно ґрунтуватися не лише на технічних рішеннях, але й на більш досконалому управлінні.

Визнання важливості енергетики як одного з видів ресурсів, який вимагає такого ж процесу управління, як і будь-який інший дорогий ресурс, а не як накладні витрати підприємства, – перший крок у напрямі покращення енергетичної та екологічної ефективності, результат і зниження витрат.

На сьогодні розв'язати проблему підвищення ефективного використання енергоносіїв, на нашу думку, можна лише впровадженням інноваційних енергоефективних технологій та обладнання, організації належної системи енергоменеджменту, відповідно до сучасних вимог. Наявний в Україні потенціал підвищення енергоефективності потрібно розглядати як перспективний ринок для збуту енергозберігальної, енергоефективної техніки та технологій, що має дати імпульс розвитку вітчизняних технологій у сфері енергозбереження й енергоефективності. Шлях до енергоефективності вказує перспективні напрями для інноваційного розвитку, суттєво розширює можливості підприємницької діяльності в галузі енергозбереження та енергоефективності, стимулює попит на енергозберігальні продукти й технології.

8.2. Механізм фінансово-кредитного забезпечення енергоефективних заходів на об'єктах ЖБК та ОСББ (К. В. Павлов)

Енергоефективність за своєю суттю передбачає процес зменшення кількості споживання енергії, здійснення оптимізації використання енергетичних ресурсів задля їх заощадження, зменшення вартості витрат на комунальні послуги та забруднення довкілля. Саме тому основне завдання держави – упровадження різноманітних енергоефективних програм і заходів щодо модернізації процесу енергетичного споживання. Однак постає питання щодо фінансового забезпечення цих заходів.

Енергоефективність за своїм змістом, передбачає раціональне використання енергетичних ресурсів, використання меншої кількості енергії для забезпечення того ж рівня енергоефективності будівель і споруд. Ця галузь знань перебуває на стику таких наук, як інженерія, економіка, право та соціологія. Для населення – це значне скорочення комунальних витрат; для країни – економія ресурсів, підвищення продуктивності промисловості та її конкурентоспроможності; для екології – обмеження викиду парникових газів в атмосферу; для енергетичних компаній – зниження витрат на паливо й необґрунтованих витрат на будівництво [17].

За оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку вітчизняний сектор теплоенергетики характеризується суттєвими втратами на всіх етапах роботи (генерація теплової енергії – транспортування теплоносія – споживання) і є найменш ефективним серед країн Європи. Зокрема, в Україні витрачається на третину більше палива на виробництво однієї гікалорії тепла, у сім–вісім разів більше – на транспортування та до п'яти разів вищий показник утрат у будівлях, аніж в інших європейських державах.

Отже, у процесі вивчення способів сприяння енергоефективності в житлово-будівельному господарстві та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, передусім потрібно розглянути споживчу сторону цього питання, оскільки реформування енергоефективності на стадії споживання дасть змогу сформувати відповідальне ставлення до енергоресурсу та підвищити культуру його використання.

Дослідженню проблем управління енергоощадними проектами та їх фінансуванню, питанням енергоефективності, а також проблемами житлово-комунального господарства в Україні займалися такі вчені, як О. В. Димченко, Т. М. Качала, А. В. Праховник, В. В. Полуянов, В. В. Прокопенко, Г. С. Ратушняк, С. В. Цюцюра, О. М. Тищенко та ін.

Однак вивченню процесів організації фінансово-кредитного забезпечення заходів з упровадження енергоощадності й енергоефективності та механізмів його реалізації на об'єктах житлово-будівельного комплексу, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків і житлово-комунального господарства не приділено достатньої уваги.

Відомо, що на сьогодні наша держава посідає провідні позиції в Європі за показниками нераціонального використання енергоносіїв. Україна увійшла до першої двадцятки країн, показники яких щодо споживання енергії найвищі у світі. Низькоефективний підхід до використання енергетики загрожує, передусім національній безпеці держави, оскільки результат призводить до негативних наслідків як на геополітичному, так і на економічному рівнях. І це в той час, коли економічні показники України залежать від енергоносіїв закордонного походження. Тому для вирішення цих питань потрібно зменшувати будь-яку залежність нашої держави від різних чинників впливу на її економічне становище.

Основним способом розв'язання цієї ситуації в Україні, на нашу думку, є підвищення рівня ефективного споживання енергії, який сприятиме зменшенню енергоємності вітчизняної продукції та послуг і підвищенню їхньої конкурентоспроможності на світових ринках. Процес підвищення цін на енергетичні ресурси призводить до збільшення рівня видатків у бюджетах міст. До того ж у бюджетах як державного, так і місцевого значення, зазвичай, не передбачено достатньо фінансових ресурсів для реалізації енергоощадних заходів у бюджетних установах.

Цю проблему суттєво поглиблює законодавче забезпечення, яке практично унеможлиблює залучення інвестиційних ресурсів задля покращення ситуації в громадських закладах. Муніципалітети вимушені шукати альтернативні фінансові можливості для підвищення рівня ефективності енергетичного використання в установах медичного забезпечення, будівлях навчально-виховного призначення та інших соціальних об'єктах.

Практика свідчить, що лише за умови реалізації державної політики, спрямованої на енергоефективність і підвищення рівня інтелектуалізації енергетичних систем можливе швидке досягнення міжнародної конкурентоспроможності держави. Якщо в країнах Західної Європи показник величини потенціалу енергозбереження дорівнює 10–20 % обсягів енергоспоживання, то в Україні цей показник у рази вищий.

Політичні пріоритети України щодо енергоефективних заходів суттєво відрізняються від політики країн Європи. У нашій державі

закцентовано увагу на понятті «енергозбереження» у той час, як в інших розвинених країнах оперують поняттям більш комплексного характеру – «енергоефективність», що розглядається в єдиній площині з конкурентоспроможністю й екологічністю.

Саме реалізація енергоефективної політики, сприяння розвитку сфери виробництва альтернативних енергоносіїв із нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива сприятиме створенню в Україні умов, спрямованих на зниження показників енергоємності валового внутрішнього продукту (ЕВВП), оптимізації структури енергетичного балансу держави за допомогою підвищення обсягів використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, вторинних енергоресурсів.

Як свідчить практика, органи державного управління України, що є учасниками процесів впровадження енергоефективних технологій, і приватний сектор задля досягнення максимального масштабу й своєчасного впровадження енергоефективності, необхідної для сталого економічного розвитку, змушені об'єднати свої зусилля. Однак за відсутності скоординованої національної політики та чіткого керівництва на всіх рівнях енергоефективні заходи показують суттєві результати.

На сьогодні організація процесу раціонального енергоспоживання з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище, розсудним використанням енергоносіїв є основними проблемами сучасного суспільства. Проблема надлишкового енергоспоживання та необхідність реалізації енергоефективних заходів на муніципальному рівні є актуальною для України, питання енергоефективності набуває все більшої актуальності, оскільки розглядається як один з основних векторів розвитку енергетичної політики держави. Потреба в здійсненні розвитку курсу держави в бік покращення її енергоефективності викликана, насамперед, такими факторами, як:

- постійне збільшення тарифів, що негативно впливає на соціально-політичну сферу в нашій державі;
- суттєва загроза критичного впливу дефіциту енергетичних ресурсів;
- необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах постійного зростання тарифів;
- привабливість нашої країни як ринку збуту сучасних енергоефективних технологій та обладнання;
- перспектива подальшого зростання цін на енергоносії в державі.

Питання неощадливого використання та кількісної обмеженості енергетичних ресурсів набувають усе більшої актуальності з кожним роком. Адже сьогодні, світ уживає активних дій задля зменшення рівня негативного впливу діяльності людини на нашу планету, особливо пошуком способів підвищення ефективності використання наявних енергетичних ресурсів і пошуку нових, більш ефективних джерел енергії.

У 1992 р. за підсумками конференції в Ріо-де-Жанейро згідно з декларацією, за підписом 162 країн, серед яких є й Україна, визначено сталий розвиток пріоритетним напрямом розвитку людства. Сталий розвиток передбачає мінімізацію впливу діяльності людини на довкілля. Але, незважаючи на зусилля світової спільноти з популяризації нетрадиційних джерел енергії та енергоефективності, більшість економік світу досі використовує викопні енергетичні носії, що, зрештою, призводить до катастрофічних кліматичних змін, які стають помітними вже тепер, у результаті чого особливого значення набуває питання ефективного використання енергоресурсів.

Економіка України надзвичайно енергозатратна та має дуже високу енергоемність валового внутрішнього продукту. Але за останні десять років в Україні ми можемо спостерігати позитивну динаміку зниження ЕВВП, хоча вона залишається достатньо високою та в чотири рази перевищує енергоемність країн Європи, що примушує вживати заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Орієнтація України в бік енергозбереження – основний логічний шлях розвитку енергетики країни, адже щороку витрачає лише на закупівлю іноземного газу величезні кошти. Практична реалізація цього вектора розвитку не можлива без державної підтримки.

В Україні на початку 90-х років затверджено Національну енергетичну стратегію, реалізується на сьогодні й Галузева програма енергозбереження, а в 1996 р. прийнято Комплексну програму енергозбереження. Проте, проаналізувавши результати виконання останньої, ми бачимо її низьку ефективність, адже її виконання становить близько 30 %. У виконанні попередніх програм також не досягнуто значних успіхів.

Загалом рівень показників енергоефективності будь-якої країни світу поділяють на такі складники, як енергоефективні заходи в комунальній сфері та в промисловості. Результати досліджень українських учених та світова практика свідчать, що сфера житлово-комунального господарства має високий потенціал підвищення рівня енергоефектив-

ності. Це, насамперед, пов'язано з фінансуванням галузі яке здійснюється за залишковим принципом, а за умови дефіциту бюджету коштів вистачає лише на поточні видатки.

Відомо, що інвестиційна привабливість підвищення енергоефективності будівель та споруд залежить від тарифів на енергопостачання, адже чим вони вищі, тим швидше стане можливим повернення вкладених коштів. Економічно обґрунтовані тарифи повинні включати капітальні вкладення та інвестиції, а не лише поточні витрати.

У процесі діяльності установ комунальної сфери простежено величезні енергетичні втрати, які становлять 22 % під час виробництва, 25 % при транспортуванні та 30 % при споживанні тепла. Отже, сукупний обсяг утрат – близько 80 %. Щороку дорожчає газ, вартість якого є основною в процесі тарифоутворення на послуги тепlopостачання. За цих умов здійснити економію у вигляді вивільнених коштів майже неможливо. У бюджетних установах держави не існує механізму обліку економії енергоспоживання, який би дав змогу відобразити фінансову економію, отриману від скорочення споживання енергоресурсів [7].

Дефіцит доступних фінансових ресурсів для впровадження енергоефективних заходів – це на сьогодні одна із суттєвих проблем. Законодавством задекларовано участь місцевих рад у кредитних відносинах, але за сучасного бюджетного законодавства існує багато перешкод для отримання муніципальних кредитів.

Основними джерелами забезпечення функціонування економічних механізмів стимулювання проектів, програм і заходів із підвищення енергоефективності та енергозбереження є кошти державного бюджету, кошти муніципалітетів та територіальних громад, кошти власників об'єктів, кредитні кошти банків, створення нових фінансових механізмів.

У 2000 р. Верховною Радою України вперше передбачено кошти на заходи з енергозбереження в державному бюджеті. Прийнято нормативно-правову базу для встановлення порядку використання бюджетних коштів на виконання проектів, спрямованих на підвищення енергоефективності. Запроваджено відкритий для всіх господарюючих суб'єктів порядок, при якому організацію та проведення відбору енергозберігальних проектів у бюджетній сфері здійснює Держком-енергозбереження за рівнем найбільшої економічної ефективності від реалізації проекту, а затвердження відбувається на засіданні Міжвідомчої групи з координації здійснення особливо важливих енергозберігальних проектів, що діє при Кабінеті Міністрів України [19].

Водночас Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок використання передбачених у державному бюджеті коштів для державної підтримки заходів з енергозбереження через здешевлення кредитного ресурсу, чим і визначено механізм використання коштів, передбачених НАЕР у державному бюджеті за програмою «Державна підтримка заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів». Відповідно до цього Порядку, бюджетні кошти спрямовуються на компенсацію витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитами, залученими суб'єктами господарювання в національній валюті для реалізації енергоефективних проектів, зокрема тих, що пов'язані зі зменшенням обсягів споживання природного газу.

Кабінетом Міністрів України також затверджено Порядок використання передбачених у державному бюджеті коштів для реалізації заходів із підтримки виконання Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. в галузі енергоефективності та відновлювальних джерел енергії [9]. Цей Порядок визначає механізм використання коштів спеціального фонду державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу в рамках виконання Угоди про фінансування програми «Підтримка виконання Енергетичної стратегії України в галузі енергоефективності та відновлювальних джерел енергії», для здійснення заходів із підтримки виконання Енергетичної стратегії України в галузі енергоефективності та відновлювальних джерел енергії.

На сьогодні практично всі, хто пов'язаний з енергетичним менеджментом, зіткнулися з проблемою, що полягає у відсутності чітко закріплених на законодавчому рівні економічних механізмів енергозбереження в реалізації енергозберігальних заходів, а саме фінансового стимулювання, оскільки на сьогодні найбільшою проблемою є пошук джерел фінансування енергозберігальних заходів у бюджетній сфері. Залучення інвесторів вимагає прозорого законодавства, сприятливого бізнес-середовища та адміністративного регулювання. А відсутність законодавчих гарантій приватним інвесторам і нечітке формулювання державних програм значно обмежує можливість використання інвестиційного потенціалу в житлово-комунальній галузі. Проголошені наміри держави щодо фінансування з державного бюджету виконуються лише частково. Подібна ситуація складається й із місцевими бюджетами.

Водночас на сьогодні можемо стверджувати, що, незважаючи на низку перешкод на шляху до утвердження енергозбереження, відзначаємо активізацію уваги керівників районного та міського рівня до проблем енергозбереження. Розуміння проблем енергозабезпечення бюджетних установ й організацій у керівників місцевого рівня дає змогу

ідентифікувати енергозбереження як джерело реальних додаткових «бюджетних надходжень», що можуть не лише забезпечити необхідними енергоресурсами бюджетні організації, але й бути спрямованими на розв'язання інших соціально важливих проблем міста, регіону чи області.

Зважаючи на обмеженість державного та місцевих бюджетів, у керівників місцевого рівня сформувалася потреба створення для реалізації енергозберігальних проектів у бюджетній сфері механізму залучення інвестицій небюджетного походження, адже фінансування енергозберігальних заходів у бюджетній сфері можливе не лише завдяки централізованому виділенню коштів. Існує можливість утворення додаткових інвестиційних джерел унаслідок використання отриманої економії видатків на енергозабезпечення бюджетних організацій, що утворюється в результаті попередньо виконаних енергозберігальних заходів і залучення приватних інвестицій у розвиток енергозберігальних заходів у бюджетній сфері.

Окрім державного та місцевого бюджетів, існують і інші джерела й механізми, які можуть бути використані для фінансування заходів, що сприятимуть енергоефективності [12] (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Механізми фінансування енергоефективних заходів [12]

Механізм використання	Спосіб отримання	Перевага	Недолік
Кошти місцевого/державного бюджету			
Усі види проектів	Місцеві/державні органи управління	Незалежність у прийнятті рішень	Обмеженість коштів; може виявитися недоступним для великомасштабних проектів
Пільгове кредитування			
Використовують нижчу за ринкову процентну ставку, щоб скоротити вартість залучення позикових засобів.	Держава, банки (іноді в рамках програми з Міжнародними фінансовими організаціями (МФО); кредитні фонди, підтримувані міжнародними й багатосторонніми організаціями	<ul style="list-style-type: none"> • Пільговий період зі сплати відсотків; • більш тривалий термін погашення 	Державні й комунальні підприємства не знайомі з конкретними процедурами та вимогами організацій

Кредитування комерційними банками			
Надаються підприємствам й організаціям банками, кредитними союзами та фінансовими компаніями з ринкових процентних ставок	Місцеві та закордонні комерційні банки	Можна одержати швидше, ніж фінансування, прив'язане до державних або донорських програм	Якщо підприємство чи організація не є кредитоспроможним, будуть потрібні кредитні гарантії
Гранти			
Надаються МФО, через відповідальні за реалізацію місцеві й міжнародні НПО, агентства міжнародного розвитку	Органи управління (центральні та місцеві); донори (в ув'язуванні з конкретними програмами сприяння розвитку); державні банки (для стимулювання комерційного фінансування й відкриття ринку фінансування енергоефективності)	Не потрібне погашення. Менш тверді критерії відбору проектів	Може затримати комерціалізацію енергоефективності
Часткові гарантії по кредиту			
Забезпечення кредиту на випадок невиконання позичальником фінансових зобов'язань	Спеціальні гарантійні механізми. Суверенні гарантії, що надаються державою	З'являється можливість одержати кредит від фінансової організації, що в протилежному разі був би недоступний	Складна робота з підготовки фінансової документації
Перформанс-контракти			
Забезпечує за рахунок скорочення енерговитрат достатньо заощаджень, щоб оплатити витрати за проектом	Контракт, що укладається між підприємством і компанією-постачальником енергетичних послуг, наприклад,	Підприємству в цьому випадку не потрібен початковий капітал для фінансування	Заощадження за рахунок проекту потрібно ділити з постачальником послуг. Необхідна достатня кількість приладів обліку для

Продовження таблиці 8.1

	енергосервісною компанією (ЕСКО), Енергетичним центром ЄС, НПО або консультаційною фірмою. Фінансування може залучатися через місцеві органи саморегулювання, постачальника послуг або через третю сторону	проекту на початковому етапі	визначення базису й відстеження заощаджень на основі порівняння з базисом
Лізинг			
Дає змогу фірмам одержувати активи в лізинг із наступним викупом без використання кредиту	Приватні компанії, що бажають надати об'єкти теплопостачання в лізинг. Виробники й продавці устаткування, які хочуть вийти на ринок	Строк від 3 до 20 років; устаткування використовується відразу, а заплатити за нього можна пізніше, вивільняються фінансові засоби для інших цілей	Крім плати за користування устаткуванням, стягуються також додаткові платежі за лізингом
Кредит компанії постачальника			
При покупці устаткування підприємства розплачуються протягом короткострокового періоду	Постачальники устаткування	Допомагає створити кредитну історію, якщо підприємство не є кредитоспроможним; легше одержати, ніж кредити; відсутність відсотків	
Револьверний фонд			
Акумулює заощадження за рахунок проектів	НПО, органи державного управління, міжнародні донори	Самодостатність після першої капіталізації	Законодавчі й інституціональні бар'єри

енергоефективності для самофінансування майбутніх інвестицій в інші проекти енергоефективності			заважають бюджетним організаціям акумулювати заощадження
--	--	--	--

Відомо, що недостатній рівень фінансового забезпечення процесу впровадження енергоефективних заходів в Україні являє собою суттєву проблему для держави, промисловості та бізнесу. Також ця проблема є актуальною для комунального господарства, будівництва нових споруд чи реконструкції вже наявних, адже за умови зменшення рівня споживання енергії можливо істотно знизити витрати. Основним завданням є пошук надійних джерел залучення інвестиційних ресурсів на реалізацію енергоощадних проектів, оскільки вилучити їх з оборотних коштів для більшості підприємств майже неможливо. Одним з альтернативних джерел можуть слугувати так звані «зелені» кредити, основне джерело яких – міжнародні фінансові інститути й організації, які готові сприяти запровадженню енергоощадних технологій навіть за умов кризи. До того ж запровадження проектів з енергоефективності є одним із пріоритетних векторів співпраці Європейського банку реконструкції та розвитку з нашою державою.

Основними постачальниками інвестиційних ресурсів на подібні проекти є міжнародні фінансові інститути: організації, що входять до групи Світового банку, такі як Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Агентство США з міжнародного розвитку, Північна екологічна фінансова корпорація, Північний інвестиційний банк, Німецький державний банк розвитку та Фонд чистих технологій, розподіл ресурсів якого здійснюють уповноважені організації. Практика виділення коштів міжнародними організаціями відбувається за двома способами призначення, а саме на вдосконалення процесу споживання енергії та фінансування проектів із виробництва енергії з відновлювальних джерел. До того ж відзначимо, що позичальником можуть виступати комунальні установи, приватні організації та муніципалітети. В Україні на міському рівні енергоощадні програми допомагають реалізовувати ЄБРР і МФК.

Проекти, що сприяють підвищенню енергоефективності, умовно можемо поділити за такими ознаками:

1. «Чітко визначеного призначення» – проекти мета яких – зниження рівня енергетичного споживання або ж збільшення рівня ефективності виробництва електричної та теплової енергії.

2. «Нечіткого призначення» – це проекти, мета яких – створення умов для реалізації різних програм з енергозбереження або ж збільшення рівня ефективності їх реалізації. Вони не несуть у собі прямого ефекту, але сприяють розробці й реалізації енергетичного плану. Прикладом їх призначення є:

- здійснення енергетичних аудитів;
- розробка інноваційних схем теплопостачання;
- інформування населення про реалізацію енергетичної стратегії міст;
- інформаційна робота з ОСББ і в житлово-комунальному секторі;
- розробка проектів, націлених на модернізацію приладів освітлення вулиць;
- освітня програма, спрямована на формування розуміння цінності ресурсів, позитивного впливу ресурсозбереження на екологію;
- пошук та здійснення розробки заходів зі співфінансування проектів.

Відзначимо, що здійснення економічного аналізу проекту й оцінка витрат за ним є надзвичайно важливими, оскільки помилково визначена сума інвестиційного забезпечення, потрібного для реалізації енергоефективної програми, може значно збільшити термін її окупності, а дефіцит фінансів – призвести до зриву термінів або ж узагалі унеможливити виконання проекту.

Інвестиційне забезпечення процесу реалізації енергоефективних програм можливо умовно поділити на пряме, супутнє інвестиційне забезпечення, попереднє інвестування проекту.

Енергоефективні програми поділяють також за терміном їх окупності на короткострокові (із терміном окупності до двох років), середньострокові (із терміном окупності 2–5 років) і довгострокові (п'ять і більше років). Зазначимо, що термін окупності цікавих інвестору ефективних енергоощадних проектів складає не більше восьми років. Водночас для позичальника однією з умов має бути забезпечення хоча б 5 % рентабельності наданого тарифу й, можливо, навіть із додаванням до тарифу інвестиційної надбавки (у середньому близько 12 %) [15].

В Україні сприяння в питаннях інвестиційної підтримки та фінансово-кредитного забезпечення енергоощадних технологій і заходів забезпечує Державне агентство енергоефективності та енергозбереження, яке з червня 2016 р. відновило фінансування Урядової програми

допомоги населенню при утепленні індивідуального житла, а саме найбільш популярного серед населення ОСББ і ЖБК напряму Урядової програми з енергоефективності – придбання енергоефективних матеріалів та обладнання з частковим відшкодуванням залучених кредитних коштів, оскільки Урядом прийнято рішення щодо спрямування додаткових 100 млн грн на допомогу українцям під час утеплення індивідуального житла (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Попит на державну підтримку з боку ОСББ та ЖБК (придбання енергозберігального обладнання та матеріалів)

* За даними Держенергоефективності за 2017 р. на підставі даних уповноважених банків [7].

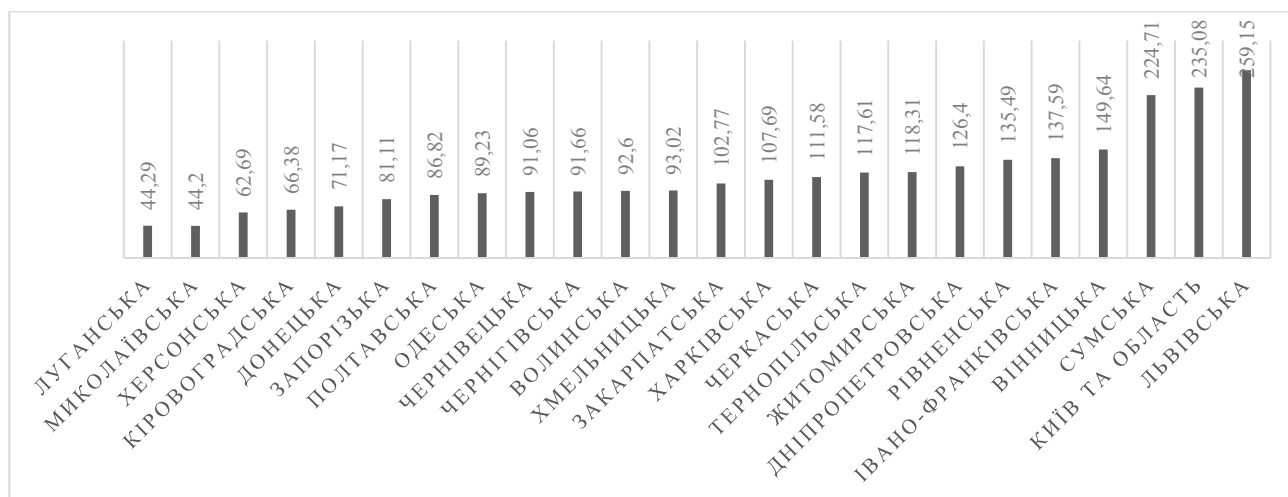

Рис. 8.2. Регіональний розподіл загального обсягу виданих кредитів на придбання «негазових» котлів, енергоефективного обладнання та матеріалів для фізичних осіб, ОСББ, ЖБК, млн грн за період із 05.2015 по 02.2017 рр.

* За даними Держенергоефективності за 2017 р. на підставі даних уповноважених банків [7].

У результаті вже на початку 2017 р. відзначено активну участь населення України в Урядовій програмі з енергоефективності. Задля задоволення попиту на програму в державному бюджеті на 2017 р. уже передбачено 893,8 млн грн на відшкодування за «теплыми» кредитами, що суттєво більше від суми, яку виділено в попередні роки (рис. 8.2).

Держенергоефективності проведено активну роботу з органами місцевого самоврядування задля залучення коштів обласних і місцевих бюджетів на програму утеплення, у результаті чого на сьогодні вже прийнято 24 обласні, 465 районних і 106 місцевих програм. При цьому відзначимо, що Волинська область займає лідируючі позиції, її показник станом на лютий 2017 р. становить 16,67 млн грн кредитних коштів, що видано на придбання енергоефективного обладнання та матеріалів (рис. 8.3).

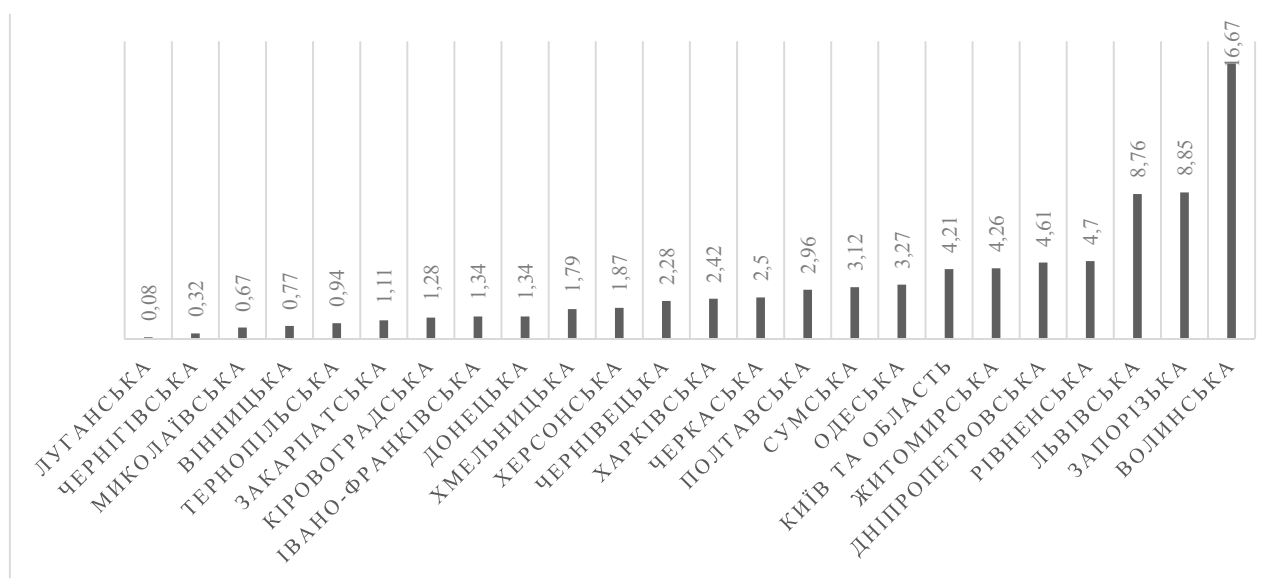

Рис. 8.3. Регіональний розподіл загального обсягу виданих кредитів ОСББ, ЖБК на придбання енергоефективного обладнання та матеріалів, млн грн за період із 05.2015 по 02.2017 рр.

* За даними Держенергоефективності за 2017 р. на підставі даних уповноважених банків [7].

Оскільки розробка енергетичної стратегії регіону, орієнтованої на відхід від газової залежності з орієнтуванням на місцеві види палива й здійснення першочергових заходів з енергоощадності дає підставу ставити питання про повну енергетичну незалежність. Диверсифікація джерел не вимагатиме значних капіталовкладень, а здійснене енергозбереження у сфері ЖКГ й ОСББ (термореновація будинків) уможливить вирішення питання масштабного використання альтернативних джерел, економічно обґрунтована частка якої протягом п'яти років може бути доведена до 20 %. Для міст важливе коригування їхніх схем теплопо-

стачання на базі помірно децентралізованого й автономного теплопостачання з використанням нетрадиційних джерел теплової енергії, що дасть змогу удвічі зменшити споживання енергетичних ресурсів.

Відтак на початку 2017 р. відповідно до пункту 16 частини 1 статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» на виконання Закону України «Про енергозбереження», постанов Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р. № 614 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження», рішення обласної ради № 34/7 від 20.03.2015 р. «Про Стратегію розвитку Волинської області на період до 2020 року», із метою заміщення природного газу альтернативними видами енергії, підвищення енергоефективності житлового фонду населених пунктів Волині, відшкодування відсотків за кредитами, залученими населенням області на впровадження енергозберігальних заходів, обласна рада затвердила зміни щодо фінансового забезпечення до Регіональної програми підвищення енергоефективності Волинської області на 2011–2020 рр.

За попередніми розрахунками, на заходи, що здійснюватимуться в межах створення системи високої енергоефективності у 2016–2020 рр., потрібно близько 700,0 млн грн. Фінансування заходів реалізовуватиметься за рахунок обласного бюджету, а також за рахунок залучених коштів громадян, ОСББ, ЖБК, ЖЕК й інших форм самоорганізації жильців, кредитних коштів банківських установ й інвестиційних коштів (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Забезпечення Регіональної програми підвищення енергоефективності Волинської області за джерелами фінансування на 2016–2020 рр.

Джерело фінансування	Обсяг фінансування (2016–2020 рр.), тис. грн	Рік				
		2016	2017	2018	2019	2020
Обласний бюджет	33 000	3500,0	5000,0	6500,0	8000,0	10000,0
Місцевий бюджет та інші джерела	223 200	24000,0	34000,0	44000,0	54000,0	67200,0

** За офіційними даними із сайту Волинської обласної ради [4].*

Упровадження вищезгаданих заходів потребує значних матеріальних і грошових ресурсів. Зважаючи на невисокий рівень реальних доходів та низьку платоспроможність населення, Програмою передбачено залучення фінансових коштів уповноважених банків і населення, ОСББ, ЖБК, ЖЕК й інших форм самоорганізації жильців за допомогою запровадження ефективного механізму стимулювання впровадження енергозберігальних заходів.

Цей механізм полягає в тому, що обласний бюджет відшкодовує позичальникам, які отримали кредити на впровадження енергозберігальних заходів, 25 % відсоткової ставки кредитних установ за умови отримання позичальником кредиту за «Державною програмою енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива» та отримання відшкодування з місцевого бюджету (міста, району, села, селища) на суму, що перевищує відшкодування відсоткової ставки з обласного бюджету. Сума відшкодування з обласного бюджету не повинна перевищувати суми відшкодування, отриманої позичальником за кожним кредитним договором на реалізацію Програми з місцевих бюджетів.

На час дії Програмні кредити на енергозбереження можна буде отримувати в уповноважених банківських установах. Відшкодування відсоткових ставок за кредитами на енергозбереження здійснюватиметься на підставі Генерального договору про співробітництво між головним розпорядником коштів обласного бюджету та кредитно-фінансовою установою. В умовах зростання тарифів на паливно-енергетичні ресурси реалізація заходів Регіональної програми підвищення енергоефективності значно здешевить кредити для населення на впровадження енергоощадних заходів, що, зі свого боку, стимулюватиме населення області активно залучати кредити банківських установ на впровадження енергозберігальних заходів у побуті, що, урешті, приведе до значного зменшення споживання паливно-енергетичних ресурсів (табл. 8.3).

Регіональна програма підвищення енергоефективності Волинської області діятиме до повного погашення зобов'язань за кредитами, отриманими жителями Волинської області на впровадження енергозберігальних заходів. Програма покликана розвивати, поглиблювати та конкретизувати основні напрями енергозбереження, включаючи як стратегічні питання енергозбереження, так і першочергові маловитратні заходи з урахуванням сучасних умов та перспектив економічного розвитку Волинської області. Зміст та призначення цієї програми енергозберігальних заходів слід розглядати як динамічний процес, що розвивається, у тому числі з погляду адекватності дій держави щодо суспіль-

но-економічної ситуації, тобто механізми реалізації політики енергозбереження повинні бути досить гнучкими, незалежно від політичних або економічних змін у суспільстві.

Таблиця 8.3

Прогнозовані обсяги та джерела фінансування Регіональної програми підвищення енергоефективності Волинської області на 2011–2020 рр.

Джерело фінансування	Обсяг фінансування (2011–2020 рр.), тис. грн	Рік				
		2011	2012	2013	2014	
Власні кошти підприємств	457206,2	18288,2	91441,2	114301,6	233175,2	
Державний бюджет	644852,3	25794,1	128970,4	161213,1	328874,7	
Обласний бюджет	33516,4	-	-	-	-	
Місцевий бюджет	509781,6	21457,4	47286,9	71608,5	146081,3	
Кредити, гранти, позики тощо	340596,0	13623,8	68119,2	85149,0	173704,0	
Інші залучені відповідно до законодавства кошти	3275725,5	14775,1	73875,4	92344,2	188382,2	
Усього	5261678,0	93938,6	409693,1	524616,4	1070217,4	
2015	2016	2017	2018	2019	2020	Разом 2015–2020
-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-
-	4016,4	5000,0	6500,0	8000,0	10000,0	33516,4
-	24121,0	34026,5	44000,0	54000,0	67200,0	223347,5
-	-	-	-	-	-	-
-	148403,8	245562,5	2512382,3	-	-	2906348,6
-	176541,2	284589,0	2562882,3	62000,0	77200,0	3163212,5

* За офіційними даними із сайту Волинської обласної ради [4].

Основне навантаження щодо виконання комплексних місцевих програм з енергоефективної модернізації лягає насамперед на власників об'єктів, об'єднання співвласників багатопверхових будинків і муніципалітети. Також важливі розвиток спроможності планування й виконання програм сталого енергетичного розвитку, співпраця з банківськими установами та управляючими компаніями. Міста, зі свого боку, змушені реалізовувати заходи зі сприяння розвитку ринку управляючих компаній. До того ж, оскільки міста є територіями високого рівня споживачів, постачальників послуг, інфраструктури та грошових потоків за спожиті енергоресурси, вони стають осередком упровадження цих змін.

Вихід на новий рівень якості функціонування сектору можливий лише за умов реалізації в містах комплексу програм з енергетичного розвитку, оскільки, здійснення часткових заходів щодо ремонтних робіт окремих компонентів не дасть належного ефекту. У зв'язку з цим увагу має бути приділено питанням збільшення можливості муніципалітетів здійснювати розробку та реалізацію заходів, що сприяли б сталому енергетичному розвитку. Насамперед, це створення штатних підрозділів міськвиконкомів, їх навчання силами міжнародних донорів та впровадження відповідних короткострокових навчальних програм і підвищення їхньої кваліфікації.

Зрештою, комплексна енергоефективна модернізація будівель та споруд – це їх привабливий естетичний вигляд, кращі умови проживання та суттєве скорочення рахунків за використання енергії. До того ж, отримання кредитів не збільшує щомісячних платежів за енергію.

Для здійснення ефективного реформування політики енергоефективності у сфері житлово-комунального господарства потрібно створити низку мотиваційних і компенсаційних механізмів для реалізації масштабної програми; скоротити споживання й втрати енергії за рахунок енергоефективної реорганізації на основі єдиної системи енергетичного управління країни та максимально можливої окупності процесу за рахунок досягнутої економії.

Інвестиційно-фінансове забезпечення повинно ґрунтуватися на державному сприянні та залученні всіх можливих джерел фінансування. Потрібно створити реальний механізм стимулювання процесів енергоефективної модернізації за рахунок повернення частини податкових платежів інвесторам, сплачених ними в процесі здійснення енергоефективних заходів. Фінансово-кредитні ресурси банківських і міжнародних установ потрібно спрямувати на заснування револьверних фондів, які б надавали позикові кошти на різні муніципальні програми з енергозбереження. Невисокі кредитні ставки сприятимуть максимально швидкій

окупності енергоефективних програм. Масштабна програма енерго-ефективної модернізації створить умови для зайнятості будівельної галузі, що на сьогодні не має платоспроможного попиту, та забезпечить нові робочі місця.

Література

1. Анджиявский А. А. Энергосбережение, энергетический менеджмент : [учеб. пособие] / А. А. Анджиявский, В. И. Володин. – 2-е изд., испр. – Минск : Выш. шк., 2005 . – 294 с.
2. Бакалін Ю. І. Енергозбереження та енергетичний менеджмент : [навч. посіб.] – 3-тє вид., переробл. та доп. / Ю. І. Бакалін. – Харків : БУРУН К, 2006. – 320 с.
3. Брагілевич В. Термомодернізації житлового фонду: організаційний, юридичний, соціальний, фінансовий і технічний аспекти : практ. посіб. / В. Брагілевич. – Львів : ФОБ Пятаков, 2012. – 262 с.
4. Волинська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voladm.gov.ua/>
5. Денисюк С. П. Формування політики підвищення енергетичної ефективності – сучасні виклики та європейські орієнтири / С. П. Денисюк // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2013. – № 2. – С. 7–22, 8, 20.
6. Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243 зі змінами і доповненнями.
7. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://saee.gov.ua>.
8. Дієва державна політика енергоефективності – основа модернізації ЖКГ: аналітична записка // Громадська експертна рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. – 2011. – С. 19.
9. Енергетична стратегія України на період до 2030 року від 24.07.2013 №1071 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/listcurrDir=50358>
10. Енергетична стратегія України на період до 2030 року в галузі енергоефективності та відновлювальних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://saee.gov.ua/documents/NpdVE.pdf>.

11. Карлін М. І. Фінанси домогосподарств провідних країн світу : навч. посіб. / М. І. Карлін, І. О. Цимбалюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 172 с.
12. Костюк Н. Можливості залучення фінансових ресурсів для проєктів у сфері енергозбереження та екологічних джерел енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
13. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Серія «Економічні науки». – 2011. – № 22 (№ 219). – С. 25–30.
14. Проєкти нової Енергетичної стратегії України: безпека, енергоефективність, конкуренція від 07.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/listcurrDir=50358>.
15. Сахно Є. Ю. Управління механізмами фінансування енергоощадних проєктів / Є. Ю. Сахно, Д. В. Маргасов // Вісник Черкаського державного технологічного університету. – Серія : Технічні науки. – 2013. – № 2. – С. 101–110. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchdtu_2013_2_19.
16. Стогній Б. С. Національні пріоритети енергоефективності / Б. С. Стогній, О. В. Кириленко, А. В. Праховник, С. П. Денисюк, З. Ю. Буцьо. – Київ : Текст, 2010. – 580 с.
17. Стрішенець О. М. Економічна теорія : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.
18. Сухай, О. Є. Аналіз фінансового забезпечення програми енергоефективності житлово-комунального господарства / Ольга Євгенівна Сухай, Ольга Семенівна Кіндзюр // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Вид.-поліграф. центр Тернопіл. нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2015. – Т. 22, № 1. – С. 60–66.
19. Суходоля О. М. Нормативно-правова база енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esco-ecosys.narod.ru/2005_3/art26.htm
20. ISO 50001: Цілі, стандарти та перспективи його впровадження в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reee.org.ua/download/trainings/%D0%A2%D0%9C3ISO5001.pdf>.

Наукове видання

Кліматичні фінанси

Колективна монографія

За редакцією доктора економічних наук, професора М. І. Карліна

Літературний редактор і коректор: *Г. О. Дробот*

Технічний редактор: *І. С. Савицька*

Формат 60x84 1/16. Обсяг 10,69 ум. друк. арк., 10,45 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 131. Редакція, видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.